

Maiatzeko ura!
Hizkuntza berreskurapenaren artasoroa lantzen

ALAN R. KING

Euskal emakume idazleen lekua literaturaren historian

AMAIA ALVAREZ URIA

Kundera etorri duk hitaz galdezka

PRUDEN GARTZIA

Euskara guztiona... baina nola?

AITOR ETXEARRIA

Egunen gurpilean

JON BENITO • PABLO SUBERBIOLA • PATXI GAZTELUMENDI

JAKiN

148

maiatza
ekaina
2005

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

Aurkibidea

Zerbaki honetan

► 7

Gaiak

Maiatzeko ura!

Hizkuntza berreskurapenaren artasoroa lantzen ► 11

ALAN R. KING

Euskal emakume idazleen lekua literaturaren historian.

Dorrearen arrakalak agerian uzten ► 37

AMAIA ALVAREZ URIA

Kundera etorri duk hitaz galdezka ► 75

PRUDEN GARTZIA

Euskara guztiona... baina nola? ► 87

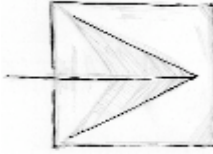
AITOR ETXEBARRIA

Egunen gurpilean

JON BENITO • PABLO SUBERBIOLA • PATXI GAZTELUMENDI ► 115

Summary

May water. Cultivating the land of language recovery

The linguist Alan R. King presents us with the recovery process of the Nawat language in El Salvador, the language of the Pipil people which, following decades of persecution and negligence on the part of the authorities, is on the verge of dying out. The author of the article, together with several natives —the last Nawat speakers— has set an ambitious project in motion which is attempting to recover the language by granting power and responsibility for the process to the Pipils themselves. ▶ ALAN R. KING

The space set aside for female Basque writers in the history of literature. Exposing the chinks in the armour

In this article, Amaia Alvarez Uribe, a graduate in Basque Philology, aims to take the first steps in the literary historiography of female Basque writers which, according to the author, have not been taken into consideration owing to the official andocentric history. By way of example, she presents us with a selection of female writers from the 16th century to our times. ▶ AMAIA ALVAREZ URIBEA

Kundera has been asking after you

Pruden Gartzia, the director of the Azkue Library, pinpoints the basis of the ethical and political commitment of Jose Luis Alvarez Enparantza «Txillardegi» to the Basque Country and the Basque language in the thought of Jean Paul Sartre, and compares his vital trajectory with that of Milan Kundera, the writer of Czech origin. According to the author, both trajectories coincide in terms of their origin, but subsequently grow apart in terms of their concept of intellectual commitment. ▶ PRUDEN GARTZIA

© JAKIN

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

JAKIN

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia

Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07

jakin@jakingunea.com

2005eko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	42 €	—
Ale arrunta	7 €	9,10 €
KANPOAN		
Harpidetza	45 €	—
Ale arrunta	7,50 €	10,50 €

Jabegoa: Jakinkizunak, S.L. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: O211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

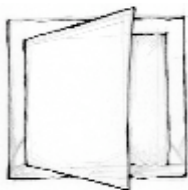
The Basque language belongs to all... but how?

Aitor Etxebarria, a graduate in Basque Philology, is of the opinion that an attitude against (or at least indifferent to) the Basque language is quite widespread among the Basque population, despite supposed extensive agreement. The author attempts to explain the reasons for such an attitude and suggests the minimum conditions for a general, basic preliminary agreement for the standardization and survival of the Basque language. ▶ AITOR ETXEBARRIA

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following sociolinguistic, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Pablo Suberbiola, Patxi Gaztelumendi and Jon Benito. ▶ *Various Authors*

e skuetan duzun hau bigarren aldiko 148. zenbakia da eta 2005. urteko hirugarrena.

Zenbaki honetan ez da gai nagusirik lantzen. Horren ordez, *Gaiak* sailean, elkarren artean lotura zuzenik ez duten lau artikulu aurkezten dizkizugu. Honako gaiak lantzen dira, hain zuzen, artikulu hauetan: nawat hizkuntzaren berreskurapen prozesua, euskal emakume idazleen lekua literaturaren historian, konpromiso intelektuala Txillardegi eta Kunderarengan, eta euskararen aldeko eta aurkako jarreraren arteko gatazka.

Lehenengo artikuluan, bada, Alan R. King hizkuntzalariak El Salvadorko nawat hizkuntzaren berreskurapen prozesuaren nondik norakoak aurkezten dizkigu. Pipil herriaren berezko hizkuntza da nawatera, eta agintarien jazarpenaren eta axolagabekeriaren ondorioz, desagertzeaz dago. Kingek, nawateraren bertako azken hiztunetako batzuekin batera, pipilei beraiei ardura eta protagonismoa ematen dien proiektua jarri du abian nawatera berreskuratzeko.

Amaia Alvarez Uriak, bigarren artikuluan, euskal emakume idazleen literatur historiografian aurrerapausoak ematea du helburu. Izan ere, Alvarez Uriaren iritziz, orain arteko historia ofizial androzentrikoak ez ditu aintzat hartu. Adibide modura, XVI. mendetik gaur egun arteko emakume idazle sorta bat aurkezten digu.

Hurrengo artikuluan, Pruden Gartzia Jean Paul Sartrearen pentsamenduan kokatzen du Txillardegiren konpromiso etiko eta politikoaren muina, eta azken horren

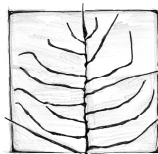

ibilbidea Milan Kundera txekiar idazlearenarekin konparatzen du. Gartziaren arabera, bion ibilbideek jatorri beretsua dute, baina denboraren poderioz konpromiso intelektualari buruzko ikuspegiari dagokionez urrundu egin dira.

Laugarren artikuluan, azkenik, Aitor Etxebarriak honako ideia hartzen du abiapuntutzat: euskararen aurkako jarrera (edo, gutxienez, indiferentea) nahiko zabaldua dago hiritar arrunten artean. Etxebarriak jarrera horren arrazoiak azaldu nahi ditu, eta euskararen normalkuntza eta biziraupenerako oinarritzko aurre-akordio nagusi baterako gutxienezko baldintzak proposatu.

Egunen gurpilean sailean bi sinadura berri ditugu hemendik aurrera: Jon Benitok heldu dio literaturaren alorrari, eta Pablo Suberbiolak soziolinguistikarenari. Telepolis atala, iaz bezala, Patxi Gaztelumendik jorratuko du. ¶

Gaiak

ALAN R. KING

Maiatzeko ura!

Hizkuntza berreskurapenaren artasoroa lantzen

11

AMAIA ALVAREZ URIA

Euskal emakume idazleen lekua
literaturaren historian

Dorrearen arrakalak agerian uzten

37

PRUDEN GARTZIA

Kundera etorri duk hitaz galdezka

75

AITOR ETXEBARRIA

Euskara guztiona... baina nola?

87

Maiatzeko ura! Hizkuntza berreskurapenaren artasoroa lantzen

A L A N R . K I N G

Pipil herriarentzat, begirune osoz

Sarrera

Pejki ne shupan! Pejki wetzi ne at! Muchi ne jaral yawi mulini wan ne tal yawia shushuknajkisa. Ne takwalmet yawita kipiati itakwal, yawit mutaliat tumawak wan te yawit kiseliat mayan. Yajika ne tushupan yaja techtakwalia muchi tay tinemit ijpak ne tal. (Genaro Ramírez, *Naja Ni Genaro*, IRIN, 2004)

(Hasia da euri-aroa! Ura erortzen hasia da! Landaretza guztia ernatuz, lurra orlegituz joanen da. Abereek beren bazka izango dute, gizenak jarriko dira eta ez dute goserik jasango. Honela elikatzen gaitu gure euri-aroak lurraren gainean gauden guztiok.)

Pipilek urteroko ziklo klimatikoan bi aro nagusi baidarik ez dute ezagutzen. Sei hilabete luzez, hemengo udazkenean hasi eta Aste Santura arte, ez du euri tantarik ere egiten; hilez hil giroa berotuz joaten da; lurra labe bihurtzen da; mundua idortuz doa. Aro honen nawaterazko ize-na *tunalku* da, hots: 'eguzkialdia'. Gero, maiatzean, lehen

-
- ▶ **Alan R. King** hizkuntzalaria eta euskaltzain urgazlea da. Britainiarra da, baina aspalditik Euskal Herrian bizi da.

euri-jasak hasten dira; sei hilabetez egunero-egunero blaitzen da lurra; giroa pixkanaka freskatuz eta goxotuz doa, izadia ernatzen da eta lurreko biztanle guztiak elika daitezke. *Shupan* aroa da: 'orlegialdia'.

Nawat-a edo *nawatera* Ertamerikako indigenek dituzten dozenaka hizkuntzetako bat da, El Salvadorko pipil izeneko herriarena alegia. Hogeigarren mendearen hasierara arte, bizitasunik ez zitzaion falta izan, baina estatuko agintariek bultzatutako genozidio politikaren eta bertako gizarte ladinoaren axolagabekeriaren ondorioz, laster desager liteke. Oraintsu arte oso gutxi egin zen hizkuntzaren galera prozesua geldiarazteko.

Euskal Herritik El Salvadorra iristean 2002 urtean, *nawateran* aldeko herri mugimendu baten bila abiatu nintzen baina horrelakorik ez zegoela egiaztatu nuen. Interes akademiko zein politikoengatik teorikoki arduraturik omen zebiltzanen artean ere, aspaldi ez zen hatz bat mugitu benetan hizkuntzari bizirik irauten laguntzeko. Hizkuntzekiko neure ezaguerak eta esperientzia *nawateraren* zerbitzura jarazteko gogoaz azaldu nuenean, berriz, hiriburuko unibertsitateetako batek proiektu bat proposatu zidan.

Eskoletarako *nawaterazko* testuliburu sail bat idaztea izan zen Don Bosco Unibertsitateko Jorge Lemus irakaslearen proposamena. Ados jarri baino lehen, ekimen hori eskola-proiektu bati lotuta egotea eta proiektu horretan irakasleen hautaketa eta prestaketa ere aurreikusita egotea derri gogozko baldintzak zirela planteatu nuen. Bestalde, proiektua talde batean burutzearen, eta talde horretan pibilek beraiek ahalik eta parterik handiena hartzearen alde azaldu nintzen, parte-hartzaileoi horretarako behar zen prestakuntza eskainiz. Azkenik, ekimen hau gizartean oinarituriko berreskurapen prozesu zabalago baten barnean kontestualizatu behar zela, prozesu hori pipilen eskuetan egongo zela, eta inongo erakunderik berreskurapen prozesuaren jabe izango ez zela puntualizatu nuen. Gauza batean behintzat bat gentozen: lanari ahalik eta lasterren ekitearen komenigarritasunean, alegia. Proiektua onartu egin zen, Concultura izeneko gobernu estatalaren azpisailak ere proiektuaren partaide izateko gogoaz adierazi zuelarik.

2003ko urtarrilean martxan jarri zenetik (bertako ikasturtearen hasiera baita) duela gutxi arte, proiektu horren ardura osoa niri egokitu zitzaidan. Hasieratik bertatik, hamaika oztopo gainditu behar izan ziren: infraegitura eta aurrekonturik eza, erakundeen interes izugarri eskasa hitzetatik ekintzetara iragateko orenean, jarrera eta eragozpen burokratikoak eta berekoiak nonahi, eta hasieran lanabes nagusiztat neukan ordenagailu portatilaren lapurketa, batzuk aipatzearren.

Hala ere, aurrerapauso galantak egiten hasi ginen. Lehen urtearen amaierarako, lantalde bat funtzionatzen ari zen, lehen ikasle-liburua idatzita zegoen, udalerrri pipiletako zenbait piloto-eskola nawatera proiektuan sartuta zeuden, eta irakasleentzako lehen prestaketa ikastaroa burutu zen, emaitza onekin. Hurrengo urtean, proiektuaren egoitza eskualde pipilean bertan finkaturik, proiektuko eskoletako 300 ikasle (Lehen Hezkuntzako bigarren mailakoak, zortzi urteko haurrak alegia) nawatera ikasten hasi ziren; proiektuaren garapena eta liburuen idazketa aurrera zihoazen; proiektuaren lantaldea hazi eta indartu egin zen; eta irakasle berri eta arituentzako bigarren prestaketa ikastaroa burutu genuen.

Hala eta guztiz, hasierako oztopoak leundu beharrean, gero eta baldintza gogoragoak ezarri zitzaizkion proiektuari. Unibertsitateak eta Conculturak bakoitzak bere alde-tik (eta askotan elkarri mokoka zebiltzalarik) publikoki lorpen hauek eurenak egiten zituzten bitartean, proiektuari agindutako fondoak eta bestelako laguntzak ez zitzaizkigun sekula iritsi. Beraz, bertako prentsa ofizialistak bestelakorik aldarrikatu arren, erakundeon axolagabekeria zela medio egiazko protagonismoa proiektuko lantaldeagana eta beronen inguruan sortuz zihoan mugimendu nawatza-learen eskuetara igaro zen. Beharbada euren kontrolpetik ihesi zihoala konturaturik eta gertakizunei aitzinatu nahiz; negozio biribil baten tarta-zatia handitzeko gogoagatik; edota errebantxa bilatuz, edo dena delakoagatik, 2004ko azken egunetan unibertsitatearen eskutik hurrengo kolpe latza hartu zuen proiektuak: nire lan-kontratua 2005erako berritu ez, eta proiektutik kanporatu ninduen.

Zorionez, hori ez da historia guztia. Hain zuzen ere, 2003ko irailean zenbait nawatzalek IRIN izeneko elkartearen sortzea erabaki genuen, hizkuntzaren berreskurapenerako ekimen guztiei laguntzeko asmoz. IRINen inguruan bultzatu diren hainbat jarduerari esker, gero eta lagun gehiago ontzat ematen ari dira berreskurapenaren aldeko bide berriak urratzeko apustu hau.

Lurralde hartan nonahi ibili naizela, bai pipilen bai gainerako jende apal eta zintzoen artean, harrera bikaina izan dut. Izatekotan, kritika bakarrak *goitik* heldu dira eta horiek ere, egia esan, ez ziren larregi kezkatzeko modukoak. Don Bosco Unibertsitateko pasiloetan, kasu, *inurritxo* gaitzizena ezarri omen zidaten zenbaitek, etengabe lanean aritzearen erruagatik, antza. Onartzen dut bertako akademikoen tradizioan langile porrokatua izatea portaera anomalo eta antisozialtzat hartzen dela, baina zor den errespeta osoarekin, galdetu behar dut ea beraien «ezaugarri kultural» horrek orain arte herriarentzat nolako ondorioak ekarri dituen, eta zenbat hizkuntza uste duten berreskuratutik direla *inurritxorik* gabe.

Beste batean Lemus jaunak, erreminari gehiago eutsi ezin, *supeman* izan nahia aurpegiratu zidan, nonbait oztopoen aurrean amorerik ez ematearen eta ezina egiteko tema agertzearen bekatu barkaezinengatik. Hala bada, zorionez ez naiz bekatari bakarra, erru hauek ez baitira neureak bakarrik izan, azken denboran elkarrekin jo eta ke nawatearren alde lanean jardun dugun guztiona baizik! Hain zuzen, hizkuntza baten berreskurapen mugimendu eraginkor baten formularen faltatu ezin diren ezinbesteko ezaugarri bi hauexek lirarteke: iraunkortasuna («inurritxo» izatea) eta militantzia ausarta («superman» izan nahi izatea).

Toki gehienetan, aldiz, behin eta berriro eskertu didate, eta behin baino gehiagotan harridura adierazi, beren «gauzen» alde egindako ahaleginengatik. Esker oneko hitzak, materialki hain txiroa den herri batean, mesede baten ordainez espero eta eska daitezkeen txanpon bakarrik izanik, gehien hunkitu nauena, bota dizkiguten lore guztietatik, geure lana *agua de mayo* delakoa deitzea izan da. Bertakoentzat maiatzeko urak inplikatzeko duena go-

goratuz, *Aspalditik geunden honen zain* da adierazi duten mezua, beraz.

Haizeak bueltan Euskal Herrira ekarri nau 2005 urtean, arretaz egindako planak aldatzera beharturik. Nagoen lekutik nawateraren kausa aldarrikatzen eta sustatzen jarraituko dudala agindu dut, Ertamerikan dauden adiskideekin lankidetzan estuan. Doña Paulak esan zidanez joan den urtarrean, elkarrekin *Genesis*a nawateraratzeko saio bateko atsedendian azken berri txar hau komentatu genuenean: «Taja titatukatuk; an tiawit tikitat tay kineki ne Tiut ma muchiwa» (Erein duzu zuk; orain ikusiko dugu Jainkoak zer nahi duen gertatzea).

Ondoko lerroetan azalduko den esperientzia irakurle-go euskaldunarentzat bereziki ulergarria eta hunkigarria izango delakoan nago. Interesa duen irakurlea bere buruari galdetzera gonbidatzen dut ea azken mende erdi honetan euskarak eta euskaldunek ezagutu duten hizkuntza berreskurapenaren aldeko ahalegin eta mugimenduaren esperientziatik ez ote den eredu edo paradigma bat orokortzen ahal ahizpa-herri batzuen onura eta probetxurako. Baietz erantzuten badugu, zein da besteentzat balio lezakeen eredu hori? Xehetasun espezifikoak baztertuta, alegia, zer litzateke balio orokorra lukeen irakaske-ta? Baldin eta herri hau bere praxian horrelako paradigma batez jabetu ahal izan bada, hala izanik, mundu honetako herri txikiek edo txikituek jasan behar izan duten izugarrizko ezarpen kultural, linguistiko eta bestelakoa ikusita, elkartasun gogoak ez ote gaitu bultzatzen herri horiei ere beren bidea aurkitzen laguntzera? Testuinguru honetan, bada, artikulu hau eztabaidagai gisa eskaini nahi nuke.

El Salvador, pipilak eta nawatera

Nunan itekiw muchi pal ne kal, wan nuteku itekiw tik ne kojtan. Tesu welit katka tawawasuat nan amataketzat. Yajika naja maya niwelituya nitaketza Nawat. (Genaro Ramírez, *Naja Ni Genaro*, IRIN, 2004)

(Nire amak etxeko lan guztia egiten zuen, eta nire aitak mendian egiten zuen lan. Ez zekiten ez idazten ez irakurtzen. Horregatik nik nawatera besterik ez nekien hitz egiten.)

Berrogeita hiru talde indigena desberdin bizi omen dira Ertamerikan gaur egun. Eskualde osoko hogeita hamar milioi biztanleetatik, sei milioi indigenak omen dira. Mapa etnolinguistiko konplexu horren iparraldeko aldean, *maya* edo maiatar herriak bereziki aipatzekoak dira, Guatemalan zehar eta Mexikoren hegoaldeko muturrean maiatar familiako dozenaka hizkuntza mintzatzen baitira, haietako batzuk ehundaka mila hitzun dituztelarik. Guatemalako *k'ich'e* hizkuntzak, adibidez, euskarak baino hitzun gehiago omen ditu. Maiatar herrion arbasoek antzin-dentobretan eraikitako zibilizazio aurreratuaren eta arkitektura monumentalaren berria munduan zehar zabalduta dago.

Berrikiago, Mexikoren hegoaldeko partean, *azteka* izeneko inperio sonatua sortu zen. Bere kulturarekin batera, azteka inperioak *nahuatl* hizkuntza hedatu zuen inguruetako bazter guztietara. Hizkuntza hau ez da maiatarra, iparralderantz zabaltzen den yutonahua familiakoa baizik.

Askoren iritziz aipatutako eskualdeak bere inguru ekin batera —Hego Mexiko, Guatemala eta aldameneko bazterrak barne, beraz— *Mesoamerika* izeneko gune kultural eta linguistiko berezia osatzen du. Horren mapan El Salvador hegoekialdeko mugaren gainean kokatzen da.

Pazifikoko kostaldeko lurralde tropikala da El Salvador. Ertamerikako estaturik txikiena da: Euskal Herriaren tamainakoa, berdea, sumendi ugariz josia. Biztanleriaren %90 mestizoa da (bertako eta europar odolekoa, nahasirik), gehienengan ezaugarri fisiko indigenak aise sumatzen direlarik; gainerako kopurua «gutiengo zuriaren eta indigena etnikoen artean banatzen dela» diote estatistikek. Arestion gertatutako gerra zibil odoltsu baten ondorio humano, material eta moral latzak oraindik ez dira ezabatu. Gerra amaitu zenetik El Salvadorko gobernuak ARENA alderdi eskuindarraren eskuetan jarraitzen du. Biztanleriaren %90 txirotasun larrian bizi da, indigenak direlarik guztietatik behartsuenak.

Pipil herriaren jatorriaren xehetasunak eztabaidatuak dira. Inperio aztekaren garaiaren hasiera baino zenbait mende lehenago haren arbasoek, Hego Mexikotik abiatuz, hegoalderanzko bide luzea hartu omen zuten, lurralde

maiatarak zeharkatuz eta han-hemenka Ertamerikan barrena leku desberdinetan koloniak sortuz. Aztekek ez izan arren (horretan kronologia historikoa eta argudio linguistikoak bat datoz eta), pipilen hizkuntza eta azteken *nahuatl* delakoa hurbileko ahaideak dira, hizkuntzaren izena leku-ko delarik.

El Salvadortik at, gune pipilak desagertu ziren aspaldi. El Salvador bezala ezagutzen dugun lurraldearen men-debaldean eta erdialdean, ordea, espainolak iritsi orduko pipilek bertako herririk zabalduena osatzen zuten. El Salvadorko beste herri indigenen hizkuntzak oro galdu dira, Lempa ibaiatz bestaldeko *lenca* eta *cacaopera* hizkuntzek hogeigarren mendera arte bizirik iraun arren. Dagoeneko nawatera ere desagertzeko arrisku larrian dago.

Nawateraren egoera

1932ko urtarrilean hasitako zenbait gatazkatan hildako indigenen kopurua hamar milatik hogeita hamar milara bitartekoa izan omen zen. Haietako asko akabatu zituzten nawateraz mintzatzeagatik bakarrik, edo beren janzkera tradizionalagatik. Heriotza-arriskua zekarren, hortaz, indigena izatearen inolako marka agerian eramateak. Nawatera debekatuta zegoen; bakarrik espainolez hitz egin zitekeen. Emakume askok ez zekiten gaztelaniaz; gartzelan zituzten etxeko gizonezkoei janaria ekartzean isiltasuna gordetzen zuten. Indigena izate hutsagatik hiltzeko beldurra zuen jendeak. Gaurdaino irauten dute 1932ko sarraskiaren ondorioek. Heldu asko garai hartako gertaerei buruz mintzatzeko beldurrez daude. Nawateraz mintzatzeagatik errepresalien beldur dira. Zenbaiti ez zaie gustatzen 'zuriekin' inolako harremanik edukitzea. (Monica Ward, *A template for CALL programs for endangered languages*, 2001)

Gaur egun nawatera oso gutxi hitz egiten da. Pipil gehienek, akaso banako hitz edo esaldi batzuk ezagutu arren, ez bide dute gaitasun osorik hizkuntzan. Hizkuntzak oro har funtzio guztiak galdu dituela dirudi. Azken urteotan hizkuntza ez zaie gizaldi berriei transmititu. Ez dago nawateraz mintzatzeko dakien haurrik gaur egun; ulertzen dakienik ere badagoen ez dakit ziur.

Hain zuzen ere, izugarri zaila da esatea zenbat hitzun dituen nawaterak. Maizen aipatu izan den zenbakia berehuneko da, baina xifra hori aspaldi emandakoa da, eta batzuk dagoeneko gutxiago gelditzen direlakoan daude. Haatik, herri indigenaren historia, esperientzia latza eta pentsamoldea kontuan harturik, egindako inkesta guztiez mesfidatzeko zenbait arrazoi daude; beraz, aipatzen diren zenbaki guztiak balio eskasekotzat dauzkat.

Dena den, nawaterak azken mendean jaitsiera katastrofiko bat jasan duela ezin da ukatu. Adibidez, 1932an sekulako sarraski hori gertatzean, nawatera Izalco bailarako biztanleriaren gehiengoaren hizkuntza omen zen. Gaur egun, Izalcoko udalerrri osoan, nawateraz dakien agure bakar baten berri jaso dugu, eta berak dioenez hizkuntza erdi galduta dauka ez edukitzeagatik azken urteotan norekin hitzik egin.

Tristea bada ere, biziki gutxi egin da egoera horri aurre egiteko. Orain dela hamabost urte, El Salvadorko gobernua nawateraren «biziberritzapen» proiektu bat bultzatu zuen, liburuxka bat argitaratuz (Comisión Nacional de Rescate del Idioma Náhuat, *Ma timumachtika nauata-ketsalis*, San Salvador, 1992). Zoritxarrez horrekin lortu ziren emaitzak hutsalak izan ziren proiektuaren seriotasun faltagatik; gainera, hasi eta gero bertan behera utzi zuen gobernua eta oraintsu arte bera ez da gehiago kezkatu. Erakunde indigena bat (*Asociación Coordinadora de Comunidades Indígenas de El Salvador* edo ACCIES) azken urteotan urrats txiki batzuk egiten saiatu da, baina zenbait arazoirengatik, oinarritzko ezagupen metodologikorik eza-gatik adibidez, eskasak gelditu dira.

Nawateraren berreskurapen prozesu bat suspertzeko ahaleginak azaldu aurretik, hizkuntzari berari begiradaxo bat botako diogu.

Nawateraren ezaugarri batzuk

Nahuatl mexikarrez:

Nanziuan, ihkuak nimikiz
motlekuilpan xinechtoka,

Pipilen nawateraz:

Nunan, kwak nimiki
itech mutiw shinechtuka,

iuan ihkuak tiaz titlaxkalchiuaz
 ompa nopampa xichoka;
 iuan tlakah mitztlahtlaniz:
 «ziuapilli, tleka tichoka?
 san ueliui xinankiliz:
 «xoxohtik in kuauitl,
 iuan popoka!»
 (Uetlakatekuhtzintli
 Nezahualkoyotl)

(Ama, hiltzen naizenean
 zure sutondoan lurpera nazazu,
 eta taloak egitera zoazenean
 han nigatik negar egin ezazu;
 eta inork galde dagizularik:
 «emakume, zergatik negarrez?»
 esan ahalko diozu:
 «berdea dago egurra,
 eta ke handia ateratzen du!»)

wan kwak tiu-titamalchiwa
 ka né nupanpa shichuka;
 wan su aka metztajtani:
 «siwapil, taika tichuka?»
 tiu-tiweli tikilwia:
 «shushuknaj nemi ne kwawit,
 wan wey pukti kishtia!»
 (itzulpena nahuatl-etik: ARK)

Nawaterak lau berezko bokal ditu: *a*, *e*, *i*, *u* (azken hau *nahuatl* klasikoaren *o* bokalari dagokio). Silaba ba-koitza ezin da kontsonante bat baino gehiagorekin ez ha-si ez amaitu (*tz*, *ch* [tx] eta *kw* fonema banatzat hartuz). *K* letra batzuetan [k], batzuetan [g] gisa ahoskatzen da. *J*-k iparraldeko euskararen *h* bezalako soinua du. Azentua az-kenaurreko silabetan dago normalean: *núnan*, *shinechtú-ka*... *Ia*, *ua*, *eu*, *ai*... bezalako bokal sekuentzia guztiak bi silaba bezala kontatuko dira: *kishtía* ‘ateratzen du’, *tayúa* ‘gaua’, *téuk* ‘oraindik ez’, *taíka* ‘zergatik’, etab. Ahoskeran, bokalerdi bat tartekatu ohi da hiatoak deseginez (zenbait euskalkitan gertatzen den modura): ‘*kishtíya*’, ‘*tayüwa*’, ‘*teyuk*’, ‘*tayika*’...; ez dugu gomendatzen bokalerdi epente-tiko horiek idazterik.

Gehienetan izenezko plurala erreduplikazio bitartez markatzen da, *j* tartekatuz (adib. *kwawit* ‘zuhaitza, egurra’; *kwa-j-kwawit* ‘zuhaitzak’); baina batzuetan atzizki bidez (*takwal-met* ‘abereak’, *nu-kunpa-wan* ‘nire adiskideak’). Di-minutiboak sor daitezke *-tzin* (edo *-chin*) erantsiz (adib. *nan-tzin* ‘amatxo, andere’, *tutu-chin* ‘txoritxo’). Nawateran ez dago kasu-markarik (Ne *tutut* kita ne *kwawit* ‘Txoriak zuhaitza ikusten du’); preposizioak bai ordea (*tik* ne *kojtan*

‘oihanean’, *pal ne kal* ‘etxearen, etxeko, etxerako, etxea-
rentzat’, *ijpak ne tal* ‘lurraren gainean’, *ishpan muish* ‘zure
begiaren aurrean’).

Izenek aurrizki posesiboak har ditzakete (adib. *nu-nan*,
mu-nan, *i-nan*, *tu-nan*... ‘nire, zure, haren, gure... ama’).
Izen batzuek —ahaidetasun terminoak eta gorputzaren
atalak adierazten dituztenek barne— derrigorrez hartzen
dituzte aurrizkiok: *nan ‘ama’ eta *ten ‘aho’, inongo pose-
siborik gabe, ez dira zuzenak nawatera onean. Zenbait ize-
nen atzizkia aldatu egiten da posesiboa hartzean (adib. *ti-t*
‘sua’, *nu-ti-w* ‘nire sua’).

Eskualdeko gramatika tradizioan, izen askoren forma
ez-posesiboan agertzen den *-t* horri ‘atzizki absolutu’ dei-
tu ohi zaio (*nahuatl* hizkuntzako baliokidea *-tl* da). Hain
zuzen ere, hizkuntza hauetako jatorriko milaka hitz ent-
zuten dira Ertamerikan eta Mexikon, herri arruntak era-
biltzen duen gaztelanian. Mailegu-hitz horietan, atzizki
absolutuaren aztarna ‘-te’ bezala aurkitzen dugu: *elote* ‘ar-
toa’ (nahuatlez: *elotl*; nawateraz: *elut*), *amate* ‘papera egite-
ko erabiltzen zen landare bat’ (naw. *amat*), *chilate* ‘edari
bat’ (naw. *chil-at* ‘ur gorria’), *chikote* ‘zomorroi’ (naw. *shi-
kut*) eta abar. Hitz horietako batzuk munduan zehar hedatu
dira: adib. *tomate*, *aguacate*, *chocolate*, *coyote*... (nawate-
raz: *tumat*, *awakat*, *chukulat*, *kuyut*...).

Nawaterazko aditzek subjektu-aurrizkiak hartzen di-
tuzte (*ni-miki*, *ti-miki*, *miki*... ‘hiltzen naiz, zara, da...’, *shi-
miki* ‘hil zaitez(en)’). Aditz iragankorrek objektu-aurriz-
kiak hartzen dituzte (*nech-tuka*, *metz-tuka*, *ki-tuka* ‘lurpe-
ratzen nau, zaitu, du’; *ni-metz-tuka* ‘lurperatzen zaitut’,
shi-nech-tuka ‘lurpera nazazu’, *ti-k-tuka-k* ‘[bera] lurperatu
zenuen’). Beste bi aurrizki azken hauek ordezkari ditzake-
te: *ta-* objektua «ezabatuta» dagoela adierazteko erabiltzen
da (adib. *ta-tuka* ‘[zeozer] lurperatzen du’, ‘lurperatzen da-
bil’, ‘ereiten du’); eta *mu-*, eragilea ezabatu dela adierazte-
ko (*mu-tuka* ‘lurperatzen edo ereiten da’).

Aditzaren denborak eta moduak atzizki bitartez sei-
nalatzen dira: *nimiki* ‘hiltzen naiz’, *nimiki-k* ‘hil nintzen’,
nimik-tuk ‘hil naiz’, *nimiki-s* ‘hilko naiz’, *nimiki-skia* ‘hil-
ko nintzateke’, eta abar.

Determinatzaileak eta zenbatzaileak izenaren aurrean kokatzen dira (*ne tit 'su-a', ini tit 'su hau', se tit 'su bat', ume tit 'bi su', miak tit 'su asko'*). Euskararen antzera, numero-komunztadura ez da beharrezkoa izen sintagmaren barruan, plurala behin markatzea aski delarik (*kwajkwawit 'zuhaitzak', baina ume kwawit 'bi zuhaitz'*).

Kopula aditzik (*izan*) ez dago nawateran: *Ini se tamal* 'Hau talo bat [da]'. Hala eta guztiz ere, hegoaldeko euskararen *egon*-ek dituen zentzuetan, eta gaztelaniaren *estar*-en eraginagatik dirudenez, gaur egun *nemi* aditza (jatorriz 'bizi izan' adierazten zuena) erabiltzen da: *Ne kwawit nemi shushuknaj* 'Egurra berdea dago', *Ninemi nikan* (edo *nin*) 'Hemen nago'.

Aditz bat beste baten menpe dagoenean, menpeko aditza orainaldian jartzen da subjektu-aurrizki komunak e rrepikatuz, adibidez: *n i-welituya ni-taketza Nawat* 'ahal-nuen hitz-egiten-dut nawatera', 'nawateraz hitz egiten ahal nuen' alegia.

Nawatera eskolaratzeko proiektu baten gorabeherak

Shikita ne tultik tunal! Yejyek tunal, tunal!
 Kanka tiwitz, tunal, wan tay tikitztuk ka né?
 Ka né nikitztuk tejtechan, ka né nikitztuk kajkal,
 tejtepet wan kwajkwawit wan miak yektzin tajtal.
 Ka né tik ne tejtechan muchi ne kujkunet
 tekitit, mawiltiat wan tajtaketzat Nawat.
 Yek tunal, tultik tunal! Shikalaki tik nutechan!
 Shiktawilu ne nuyulu wan ne inyulu nukunpawan!
 (Alan R. King, *Ne Nawat, Tutaketzalis 1*, 2004)
(Begira eguzki horia! Egun on, eguzkia!
Nondik zatoz, eguzki, eta zer ikusi duzu han?
Ikusi ditut herriak, ikusi ditut etxeak,
mendiak eta zuhaitzak eta anitz lur eder.
Ikusi ditudan herrietan, hango haur guztiek
nawateraz egiten dute lan, jolas eta hitz.
Egun on, eguzki horia! Sar zaitetz nire herrian!
Argitu itzazu nire eta adiskideen bihotzak!)

Lehen aipatu denez, 2003 urtean, proiektu berri bat abiarazi zuen San Salvadorko Universidad Don Bosco delakoak —El Salvadorko gobernuaren menpe dagoen *Consejo Nacional para la Cultura y el Arte* edo Concultura izeneko erakunde ofizialaren laguntzarekin— El Salvadorko mendebaldeko zenbait eskolatan asignatura moduan nawatera irakasteko helburuarekin. Nortasun etniko eta linguistikoari buruzko kontzientzia lantzea eta oinarrizko komunikazio gaitasun maila baten lorpena jarri genituen programaren helburu pedagogiko orokor bezala.

Bere osotasunean garatuta dagoenean, eskola-proiektu horrek Lehen Hezkuntzako bost maila jasoko ditu (lehen maila ez beste guztiak), astean hiru orduz gutxienez nawateraren irakaskuntza eskolaren curriculum orokorrean barneratuz. Programan sartzen den ikastetxe bakoitzeko zenbait maisu-maistrak irakatsi beharko dute gai berria, horretarako prestakuntza berezia eta material didaktikoak jaso ondoren. Proiektuaren zeregin nagusiak programa osoaren garapena, mailakako testuen sorketa eta irakasleen prestakuntza dira. Eskualdeko hezkuntza ordezkariak proposamena informalki ontzat eman arren baliabide propiorik oraingoz eskaini ez duenez, partizipazioa eskola bakoitzaren zuzendaritzaren oniritzian eta irakasleen interesez eta motibazioan oinarritzen da.

Proiektuaren lehen urteko helburuen artean, hiru prestaketa-arlo proposatu ziren: linguistikoa, metodologikoa eta antolamenduzkoa. Lan linguistikoa geroxeago komentatuko dut, Hizkuntza Mintegiari buruzko atalean. Maila metodologikoan, berriz, ikas-helburu komunikatiboak aztertzeari lotu gintzaizkion urratsez urrats, edukiak zehazteko eta mailakatzeko ohiko irizpide desberdinak aintzat hartuz: komunikazio egoerak, gertaerak eta gaiak, gero funtzioak, nozioak eta azkenik hizkuntz formak, curriculum oso bat zehaztu eta programatu arte.

Bestalde, sortuko ziren testuliburuaren diseinu eta ekoizpen kontuak aztertu ziren. Maila bakoitzarentzat ikaslearen liburu bat, ariketa-koaderno bat eta irakaslearentzako gidaliburua egongo direla erabaki zen. Liburu sail osoaren izena *Ne Nawat, Tutaketzalis* da ('Nawatera, Gure Hizkunt-

za'; hemendik aurrera *NNT*). Maila bakoitza hamar unitatetan banatuko da, eta unitate bakoitza zenbait ikasgaitan. Unitate prototipo bat entseatu zen.

Lanaren antolamendua zen hirugarren prestatze-arloa. Hasieran proiektu osoa nire ardurapean gelditu zen eta ez nuen laguntzailerik. Talde bezala lan egin beharko zela garbi ikusiz, bat osatzeko gauza ziren pertsonen bila abiatu nintzen. Bereziki aipatu behar ditut lehen egunetan aurkeztu zitzaizkidan bi pipil nawateradun, Santo Domingo de Guzman (edo *Witzapan*) herrikoak: Genaro Ramírez jauna eta Paula López andrea; eta San Salvadorko medikuntza ikasle gazte bat, Werner Hernández, ni iritsi aurretik bere zaletasuna eta ekimena zirela medio nawateraz ederki mintzatzen ikasitakoa, don Genaroren eskutik. Beraiek eta beste lankide zintzo batzuk gabe, nire lana ezi-nezkoa izango zen.

Pipilen ikuspegitik proiektu hau kanpotik bideratua izatea okerreko pauso bat, funtsezko akats bat edo gutxienez hasiera susmagarri bat zela pentsa liteke. Hala ere, gogora gaitezen pipilen egungo egoera zein den, beraiek ez baitute ez azpiegiturarik, ez prestaketarik (oso gutxi daude alfabetatuak), ez eta esperientziarik ere beren kabuz horrelako ekimen baten lehen pausoak eman ahal izateko. Horrenbestez, eskola-programa honen luzarorako arrakastarako bereziki garrantzitsua da gizarte pipilarengana hurbiltzea, berarekin adostea, eta ahalik eta pipil gehienek parte hartzea. Indigenen artean zenbait ahots kritiko entzun badira ere, gehiengoaren jarrera baikorra izan da, ez baitute beren nortasunaren azken arrastoa galdu nahi, eta eskertzen baitute laguntzeko ahalegina.

Lehen urte horretan *NNT*ko lehen ikasle-liburua, behin-behineko bertsio batean behintzat, idatzi eta diseinatu zen, helburuak, testuak, elementu grafikoak, formatua eta guzti; falta zen inprimatzea. Testuen inprimaketa unibertsitatearen eta gobernuaren eskuetan gelditzen zen.

Pipil eskualdeko zenbait ikastetxerekin harremanetan jarri ginen eta berauen zuzendariei programa aurkeztera joan ginen. Haietako batzuek hurrengo urtean piloto-eskola gisa programan sartzea onartu zuten. Azaroan eta

abenduan (opor garaia da hango eskoletan) piloto-eskoletako nawatera irakasleentzako prestakuntza ikastaro trinko bat eman genuen Izalcon. Ikastaro honen helburuak nawatera ikastea, irakasteko metodo eta teknikak lantzea, eta nawatera irakasle bihurtzeko prestatzea ziren.

2004ko urtarrilean, beraz, eskola-programa berria martxan jarri zen hiru eskolatan, nahiz eta liburuek inprimatu gabe segitu. Liburuen argitalpenaren erantzukizuna zuten bi erakundeak promesaz promesa eta aitzakiaz aitzakia ibili ziren, baina urte osoan liburuak ez ziren inprimatu. Etsita, lantaldeak berak lehen mailako hiru liburuen (ikasle-liburua, koaderno eta gida didaktikoa) bana-ko ale batzuk artesanalki ekoiztu zituen, gure sakelatik gastuak ordainduz, eta horien ale bana eman genion eskoletako irakasle bakoitzari, emandako materiala ahal zuten moduan erabiltzeko eskatuz soluzio hobea bat lortu arte. Kezkatuta agertu arren, ez ziren desanimatu. Aitzitik, egindako ahaleginak eskertu zizkiguten, eta animo berriak eman zizkiguten lanean jarraitzeko.

Nik hala eskatuta, proiektuak urtarril hartan egoitza bat lortu zuen Izalco herrian, eta proiektuak bi laguntzaile berrirekin estreinatu zuen urtea. Cecilia de Méndez nawatzale *izalqueña* da, eskola andereño ohia eta duela hamabost urteko *erreskate proiektu* ofizial hartako parte-hartzaile eskarmentuduna. Carlos Cortez gazte pipil bat da, nawatera bere amona zaharraren ezpainetatik ikasi duena Santo Domingo de Guzman herrian. Izalcoko bulegoa zabaltzean *Tajkwiluyan ipal ne Taketzalis* edo TIT ('Hizkuntzaren Bulegoa', hain zuzen) deitzea erabaki genuen.

2004 urtean zehar beste aurrerapauso batzuk burutu ziren: NNT1eko material guztiak sortu genituen; hurrengo urteari begira NNT2ko programazioa eta materialak sortzeko prozesua garatu zen; 2005 ikasturterako ikastetxe berriak erreklutatu genituen; eta 2004aren bukaeran, irakasleentzako prestaketa ikastaroaren bigarren edizioa antolatu eta burutu genuen.

TIT antolatu bezain laster, ordea, azken orduan jakin genuen ez unibertsitateak ez Conculturak ez zituela «oraingoz» bulegoko laguntzaile horiek kontratatuko. Bulegoaren

funtzionamendurako behar ziren material eta ekipoak ere (adibidez, idazmahaiak eta gainerako bulego-altzariak, papera eta bulegoko beste lanabes arruntak, ordenagailuak, inprimagailu bat eta gainerako osagarriak...) ez ziren bidali.

Aipatutako bi laguntzaileek boluntario gisa lanean jarraitzeko erabaki goraipagarria hartu zuten. Baldintza gogor horietan urtebetez lanean jardun ondoren, Gabon bezperan Don Bosco Unibertsitateak 2005aren hasieran (hurrengo astean alegia) proiektuaren oraindainoko koordinatzailea, neu alegia, proiektutik kanporatzeko erabakia jakinarazi zigun, esanez proiektua «bazebilela ondo» eta hemendik aurrera nire lankidetzaren beharrik izango ez zuela. Albiste jakitean TITeko boluntarioek proiektutik dimititu zuten.

IRIN: hegalak zabaltzen

Ne inan ne tutut achtu kitakwaltia. Wan kwak kita ka ne tutuchin welia patani, kunij kichiwa ka kiselia mayan, pal pewa patani. Ka su te kichiwa kiunij, ne tutuchin te keman patani, maya kichia ne takwal tik ishumul. (Genaro Ramírez, *Naja Ni Genaro*, IRIN, 2004)

(Txoriaren amak lehendabizi elikatu egiten du. Eta ikusten duenean txoritxoak hegan egin dezakeela, orduan gosea jasanarazten dio, hegan egiten has dadin. Horrela egiten ez badu, txoritxoak ez baitu hegan egiten inoiz, gelditzen da janaria - ren zain bere habian, besterik ez.)

Talde gisa batzuk nawateraren alde lanean hasi ginetik, jadanik azalduriko filosofiaren ildotik berreskurapen prozesuari buruz, eskola-proiektuarekin batera beste hainbat jarduerari ekin genien, erronka gizarteratu eta gizarte-ko elementu egokiak gugana erakartzeko asmoz. Hain zuzen, 2003ko otsailean, eskola-proiektu berria plazaratzeko garaian, nawateraren berreskurapenari buruzko bi eguneko mintegi bat antolatu genuen Genaro, Werner eta hiru-rok, Sonsonate (*Sentzumat*) eta Santo Domingo (*Witzapan*) herrietan ospatu zena. Horrek geure burua ezagutarazten eta harreman sare bat zabaltzen lagundu zigun.

Ekainean Werner eta biok nawaterari buruzko ikastaro teoriko-praktiko labur bat eskaini genuen unibertsitatearen barnean. Zenbait ikasle, irakasle eta bestelako jendez gainera, bost pipil «bekadunek» astero beren herri eta herrixketatik bizpahiru orduko bidaia nekagarria egiten zuten klaseetara etortzeko. Nawaterari buruzko informazioa zabaltzeko eta giro akademikoetan interes apur bat suspertzeaz gain, esperientzia hori bi zentzu garrantzitsutan baliotsua izan zen: nawatzaleen harreman sarea lantzeko, eta antolatzaileok nawateraren irakaskuntzan lehen saioto bat bezala.

2003ko irailaren 27an zenbait lagun bildu ginen Santo Domingo de Guzmango kultur etxean, nawateraren berreskurapenerako estrategiak aztertzeko beste mintegi baterako deialdi bati erantzunez. Bertan elkarte bat sortzea erabaki genuen: *Iniciativa Para la Recuperación del Idioma Náhuatl* (IRIN). Elkarte berriarentzat proposatu ziren estrategiak hauexek ziren: nawateraren alde orain egiten edo etorkizunean egingo ziren ekimen, proiektu, ekintza edo programa guztiak ezagutzea eta koordinatzen laguntzea; ekintza berriak proposatzea, bultzatzea eta laguntzea; eta asmo horiek sustatzeko laguntzak eskatzea eta gestionatzea. Landu beharreko zenbait eremu nagusi identifikatu ziren, hala nola: hizkuntzaren dokumentazioa eta kodifikazioa; testu didaktikoen sorketa; irakaskuntza; koordinaketa eta zabalkuntza; eta nawaterazko testuen sorketa eta argitalpena.

Handik hilabete gutxira, urte berrian, ustekabean harapatu gintuen eskola-proiektuaren krisialdi larri haren ezusteko ondorio bat IRIN garatzeari lehentasuna emateko erabakia izan zen. Batzuen utzikeriagatik proiektu osoa kolokan jarrita ikusten genuelarik, bai eskola-proiektua, bai TIT eta bai nawateraren berreskurapenerako beste ekinbide guztiak nola edo hala sustatzeko beste moduak jorratzea erabaki genuen. Eskola-proiektuaren jabea Don Bosco Unibertsitatearen zela zalantzan jarri gabe, geure borondatez eta ahaleginez proiektu horren onurarako eskainiko genituen laguntza eta baliabideak IRINen ize-nean emanak izango ziren hortik aurrera. Inongo ordain-saririk jasotzen ez zuten TITeko lankideak, hortaz, IRINGo

boluntariotzat geneuzkan. Aldi berean, eskola-proiektuaz gainera nawateraren berreskurapenaren aldeko beste zenbait programa eta ekintza ere bultzatzeaz arduratuko zen IRIN, bere ikuspegi zabalagoak eskatzen duenez.

Geure artean fase berria *operación alitas* kode-izenarekin bataiatu genuen, nawatzaleok hegan egiten ikasteko ordua iritsia baitzen! Batzarrean, IRINen zuzendaritza batzordea berregitea erabaki zen. Aho batez Genaro Ramírez hiztuna eta idazlea lehendakari bozkatu genuen, bi nawatera irakasle, Raúl Tula eta Sandra Orellana de Caridad, lehendakariorde, eta TITeko Cecilia de Méndez idazkari. Webgune bat lehenbailehen sortzea erabaki zen, nazioartean nawateraren egoeraz, gure lanaz eta pasatzen ari ginen estutasunaz jakinarazteko (www.compapp.dcu.ie/~mward/irin/index.htm).

Geroztik IRINen bazkidetzak handitzen jarraitu zuen eta TITeko boluntario taldea hazi egin zen. 2004ko uztailan Rubén Violante, Estatu Batuetan bizi izandako salvadortar jubilatatu bat, laguntzaile talde iraunkorrean sartu zen. Irailean, beste kide baliotsu bat IRINen bultzatzaile gisa elkartu zitzaigun: Nardi Gómez gasteiztarra.

IRINek asanblada irekiak aldiaren behin deitzen ditu, era guztietako lagunak nawateraren kausara hurbilaraziz, Izalcoko alkate jaunak udaletxeko patioa biltoki gisa erabiltzen uzten digula. Bileretara datozen hiztun nawateradunei autobusaren gastuak ordaintzeko politika du IRINek, bere fondo eskasek uzten dioten neurrian behintzat.

Gero eta garbiago ikusi dira IRIN Gobernu Kanpoko Erakunde (GKE) gisa legalki erroldatzeak legezkoak diren abantailak. Estrategia hori ontzat eman da IRINen batzar orokorrean, eta honek batzorde berezi bat izendatu du zenbait abokaturen elkartasunezko aholkularitzarekin legalizazio prozesua aurreratzeko.

IRINen bi bultzatzailek Euskal Herriarekiko harreman sakonak ditugunez, Euskal Herriko elkartasun erakunde bat sortzeko proposamena aztertzen hasi gara aurren. *Kia Weli!* ('Baietz Ahal Dela!') izena eman nahi genioke. Hasiaren honen helburuak IRINen eta nawateraren kausaren aldeko edozein eratako laguntza eskaintzea eta euskaldu-

nei egoeraren berri ematea lirateke. Agian geroxeago *Kia Welil*-ren operazio esparrua heda liteke arrisku larrian aurkitzen diren beste zenbait hizkuntzaren berreskurapen ekimenetarako ere laguntza eskainiz.

Nawateraren Hizkuntza Mintegia: dokumentatzea, kodifikatzea eta didaktizatzea

Tik ne amat nemi salijtuk ne tay ina ne tuten. Su te nemiskia tawawasujtuk tik ne amat, muchi tay techilwiat tikelkawat. (Genaro Ramírez)

(Paperean dago itsatsita ahoak esaten duena. Paperean idatzita egon ezik, esaten diguten guztia ahanzi egiten zaigu.)

Zilegi dateke galdetzea ea herri batek orain arte ahoz bakarrik erabili duen hizkera idatzizko hizkuntza bihurtzea beti komeni ote den. Konparazio baterako, gogora dezagun duela ez hainbeste denbora ezagutu genuen eztabaida sutsua euskararen estandarizazioaren alde eta kontra. Ez naiz gauza, ni, problematika hau ikuspegi *etniko* eta *etiko* o rotatik garatzeko, baina arriskuan dagoen hizkuntza baten berreskurapenerako idazkera tresna boteretsu bat izan daitekeela denok dakigu.

Hogeigarren mendeko zenbait ikertzailek nawateraren dokumentazioaren lehen oinarriak ezarri zituzten, hala nola (besteak beste) Lyle Campbell hizkuntzalariak orain dela hogeita hamar urte idatzitako hiztegi bikaina, ohar gramatikalak eta guzti, Leonhard Schultze ikerlariak berrogeita hamar urte lehenago Izalcon bildutako testu sorta baliotsua (hain baliagarria ez den gramatika saio batekin), eta Monica Ward informatikariak berriki sortutako nawateraren ikastaro elektronikoa, jatorrizko hiztunen ahotsak erabiliz. Baina egindakoa ez da nahikoa berreskurapenak suposatzen dituen eginkizun guztiei modu zuzen eta serioan ekiteko: testuliburuak sortzeko, esate baterako.

Baliabide guztiotan oinarriturik, eta beharrezko eza-guerak zituzten pertsoneri laguntza eskatuz (bereziki Werner

Hernández nawatzaleari eta Genaro Ramírez eta Paula López jatorrizko hiztunei), nawatera ikertzeari ekin nion, beraz, 2003tik aurrera. 2004an behin-behineko ikerketa programa orokor bat eratzea proposatu nuen, antolamendu-egitura bezala Nawateraren Hizkuntza Mintegia delakoa sortuz. Handik hilabete batzuetara, IRIN sortzean, Hizkuntza Mintegia haren babespean kokatzea proposatu nuen.

Berreskurapenaren testuinguruan, hizkuntza lanak hiru arlo kontzeptualetan multzoka ditzakegu, hots: dokumentazioa, kodifikazioa eta didaktizazioa.

- *Dokumentazio* sailean, hizkuntzaren izaerari (fonologia, morfologia, sintaxia, lexikoa...) eta ahozko zein idatzizko testuei buruzko ezagupenak eskuratu, bildu eta aztertzeo jarduerak sartzen dira. Lan mota honi hizkuntzalariek *deskribatzailea* deituko liokete.

- *Kodifikazioa* esatean, berriz, hizkuntzaren dokumentaziorako, didaktizaziorako eta erabilpenerako *erabaki* daitezkeen konbentzioak, sailkapenak eta terminoak finkatu edo proposatzeko ahaleginak ditut gogoan: adibidez, ortografia eta paradigma morfologiko estandarren proposamenak, edota hizkuntzaren eskema gramatikal orokorra lantzea, oinarriko kategoriak etiketatuz. Horrelako lanei *preskribatzaileak* dei dakieke, zentzu zabal batean behintzat.

- *Didaktizazioa*, aurreko bi multzoetako ezagupen eta proposamenak «paketatu» eta hizkuntzaren ikaste edo irakaste prozesuari egokitzea litzateke. Tradizionalki horrelako lana *hizkuntzalaritza aplikatu* gisa ulertzen da.

Kodifikazioaren arloan, ortografia *batu* bat finkatzea da premiazko lehen ataza, noski. Dakigunez, arlo honetan arreta handia komeni da alferrikako polemikak eta jarrerak ezkorak ahal den neurrian saihesteko. Bestalde, erabakiek hizkuntzaren eta iturrien ezaguera sakonean oinarritu beharko lukete.

Nawatera orain arte oso gutxi idatzi bada ere, ditugun aukarrietan lau joera nagusi bereiz daitezke. El Salvadorren bertan, gaur arte nawatera idazteko erabili den estrategiarik ezagunena *gaztelania izango balitz bezala* idaztea izan da. Horrelako grafia *espainolzalea* trakets samarra da: araukoratzena falta zaio eta nahasketa ugari sor ditzake.

Nawaterazko ortografia sistemen arteko konparaketa

<i>Espainolzalea</i>	<i>Prefonemikoa</i>	<i>Fonemikoa</i>	<i>Praktikoa</i>	<i>IRIN</i>
s, z, c	s	s	s	s
ts, tz	ts	z	ts	tz
sh	š	x	x	sh
ch	č	c	ch	ch
j	x	h	h, j	j
hu, gu, gü, u	u	w	w	w
cu	ku	q	kw	kw
c, qu, g, gu, k	k, g	k	k	k

Schultze alemaniarrek jasotako testu bilduman erabiltako sistema, berriz, *prefonemikoa* dei genezake (Campbellék bezala): transkribapen fonetiko huts bat zen.

Pedro Geoffroy Rivasek duela mende erdi bat proposatutako sistema *fonemikoa*, berrikiago Jorge Lemusek berea egin duen berbera, ikuspegi zientifiko hertsu batetik egokia litzateke, fonema bakoitzari letra desberdin bat baitagokio. Zoritxarrez, ia inork ez du gustukoa: tradizioan oinarriak ez izateaz gainera, herriak ezagutzen duen t r a d i z i o bakarra ren ondoan, espainolaren idazkeratik abiatutik alegia, arrotz edo zaila egiten baita.

Azkenik, hor daude erdibide bat bilatu eta ortografia *praktiko* bat sortzeko zenbait saio (Campbellena, kasu).

«Ortografías y propuestas» izeneko txosten batean, nawateraren ortografia hemendik aurrera finkatzeko proposamen bat plazaratu nuen, arazoak banaka aztertuz, argudioak azalduz eta aukerak konparatuz. Txostena nirekin aztertu ondoren, Werner Hernándezek Genaro Ramírezi eraman zion, jatorrizko hiztun *idazle* bakarra bera baita. Haiek elkarrekin aztertu ondoren, Don Genarok horko irizpide gehienak onartu zituen. Zenbait puntu xehetan, kontrako iritzia agertu zituen (adibidez, *h*-aren erabilpenaren orde *j* defendatu zuen, eta *sh* nahiago zuen *x* baino). Negoziazio prozesu hori dokumentatzen duen txosten bilduma bat prestatu nuen, azkenik, *Aspectos de la codificación ortográfica* izenburuarekin.

Dokumentazioaren eremuan, premiazkotzat daukagun lan arlo bat bizirik dauden hiztunak bilatzea eta beraien laguntzaz datuak, testuak eta era guztietako ezagu-

penak jasotzea litzateke. Ahalegin pertsonal batzuekin kontatu ahal izan dugu zentzu honetan, Werner Hernándezen ekarpena berriro bereziki aipatu behar delarik. Zoritxarrez lan mota hau sistematikokiago burutzeko behar genituzkeen baliabideak ez dira lortu oraindik, baina batzuen laguntzarekin horrelako proiektu bat laster martxan jarriko dela espero dugu.

Beste proiektu baliagarri bat, dokumentazioaren barnean, eta metodologikoki oso gomendagarria, testuen corpusaren sorketa izan da. Dauden testuak ortografia desberdinetan idatzita daudenez, transkribatzerakoan grafiak batzea erabaki zen.

Hiru lan arloak, beraz —dokumentazioa, kodifikazioa, didaktizazioa— guztiz beharrezkoak dira eta elkar osatuz joan behar dute, adibide konkretu batekin erakutsiko dudanez. Nawaterazko aditz guztien sailkapen morfologiko bat egiteko, lehenaldiaren atzizkiak oinarritzat hartzea proposatu da, alomorfia edo forma-altemantziarik nabarmenena horietan gertatzen denez. Modu horretan lau aditz-klase nagusi lortzen dira, eta zenbakien bidez bereizten ditut. Beraz, *dokumentazioan* oinarritutako datuez baliatuz, aditz sistemaren *kodifikazio* bat adosteko proposamena egin da.

Aditzen sailkapen morfologikoa

Klasea	Ezaugarria	ADIBIDEAK:		
		Orainaldia	Lehenaldia	
I	-ki	-chiwa	-chiw-ki	'egin'
II	-k	-tuka	-tuka-k	'lurperatu, erein'
III	Ø	-tajtani	-tajtan	'eskatu'
IV	-j	-miktia	-mikti-j	'hil' (iragankorra)

Kodifikazio hori aplikatuz *didaktizazio* fasera igaro gaitzke. *Shimumacht* Nawat izeneko helduentzako nawaterazko metodoan, kasu, lehenaldia hirugarren mailan aurkezten da, baina maila horretan bakarrik irakasten dira I, II eta IV klaseak, III klasea eta zenbait aditz irregular edo berezi beste maila baterako utziz, nawateraren corpusari eta Campbellenen hiztegiari esker bai baitakigu aditz gutxi daudela III klasean (dirudienez, gero eta gutxiago);

gainera, klase honetako aditz batzuk beste klase bateko atzizkiekin erabiltzeko aukera dagoela.

Helduen nawateraduntzea

- Taika te metzmachtij Nawat munoya?
  - Ika yaja mikik kwak naja nichikitik katka. Niknekiskia nimumachtia Nawat pero te niwelik.
  - Su tikneki, niweli nimetzmachtia!
  - Nikneki! Keman tiwelit tipewat?
- (Alan R. King, *Shimumachtia Nawat 3*, 2004)
- (— *Zure amonak zergatik ez zizun nawatera irakatsi?*)
  - *Ni txikia nintzenean hil zelako. Nawatera ikasi nahi nuke, baina ezin izan dut.*
  - *Nahi baduzu, irakats diezazuket!*
  - *Nahi dut! Noiz has gaitezke?*)

Eztabaida bat sortu zen, nawaterazko eskola-proiektuaren proposamenari buruz 2002ko abenduan egin zen lehen bileran, berreskurapen prozesuan pertsona helduek duten paperaren inguruan. Tesi baten arabera, aiton-amonak eta haunak dira gakoak hizkuntza «biziberritzeko». Umeek txikitatik nawatera ikasten badute, oraindik bizirik dauden nawateradun zaharrekin mintzatu ahalko dira. Horrela katea ez omen da hautsiko, eta gizaldi nawateradun berri bat sortuko omen da, hizkuntzaren iraupena ziurtatuz.

Hauren eta aiton-amonen garrantzia ukatu gabe, eredu honek funtsezko elementu bat uzten du ekuaziotik kanpo: helduen gizaldia (gurasoena esan nahi baita). Batzuek talde hori galdutako gizalditzat jotzen dute, baina ene iritziz errealitatea bestelakoa da. Hizkuntzaren berreskurapena gizarte mailako prozesu bat izaki, gizartean eragileak diren pertsonen papera funtsezkoa da, haiek baitira lan egin dezaketenak, egitura eta ekimen sozial berriak sortizaketenak, ideologiza daitezkeenak eta asmo berrien alde aktiboki borroka dezaketenak, haurrei irakats diezaiaketenak eta haurrek eredutzat hartu ohi dituztenak.

TITek bere ateak ireki zituenetik, helduentzako nawatera ikastaroak antolatzekeo eskari ugari heldu zaizkigu, batez ere eskualde pipileko herrietako tokian tokiko era-

kundeetatik eta bertako talde indigenetatik. Oraindik ego-kiro askatu ez dugun korapilo bat, aldiz, izan da dagoen eskari horri nolako erantzuna eman, maneiatu ditugun baliabide eskasekin; zeren borondate guztiarekin ere, herri herri helduentzako nawatera ikastaroak antolatzeak, nahi eta nahi ez, baliabideak eta/edo antolamenduzko estrategia bereziak eskatzen baititu.

Beraz, *Tejemet Nusan* ('Guk Ere Bai') izenarekin ekimen-talde beregain bat sortzea erabaki zen helduen *nawateraduntzearen* erronkari aurre egiteko neurriak aztertze eta bultzatzeko. Hasieran bi jarduera mota nagusi azertu ziren: tokian tokiko ikastaroen antolaketa eta helduentzako material didaktikoen sorketa.

Pipilei eman beharko litzaieke lehentasuna ikastaroen eskaintzan. Haatik, haiek, beren egoera ekonomikoa dela kausa, ezingo dute diru asko ordaindu klaseengatik. Gainera, ezingo dira batetik bestera asko ibili, garraioa garestia egiten zaielako. Hortaz, inolako laguntzarik gabe, zaila izango zaigu ikastaroetarako eskaria betetzea, lokalak, materialek eta irakaslearen denborak (eta akaso garraioak) suposatzen duten gastuengatik.

Haatik, buruhausterik handiena ez da hori, baizik eta behar den kopuruan behar bezala prestatutako irakasleak lortzea. Arazo hori konpontzeko bide bakarra prestatutako programa baten bitartez irakasle berriak sortzea litzateke. Hortaz, ikuspegi zabala jasotzen duen egitasmo bat martxan jarri beharko litzateke.

Nawatera plazara!

Nawatera *bizirik* nahi dugu, ez *salbaturik*, museoko bitrina atzean gordea izateko. (Genaro Ramírez, nawaterari buruzko ikastaroari eskainitako hitzaldian, 2003an)

Duela gutxi arte ez zegoen ia inolako nawaterari buruzko argitalpenik salgai, baina bagenekien helduentzako material batentzako eskaria bazegoela. Beraz, 2004an material berriak idatzi eta banatzeari ekin genion. Lehen saioa *Shimumachti Nawat 1* (Ikasi Nawatera 1) izan zen. *Metodo*

single eta zuzen bat da, irakurtzen dakien irakurle batek erabil dezakeen modukoa nawategi batean, prestaketa ikastaro batean, irakasle partikular batekin zein bakarka. Liburu artsanalki ekoiztua eta prezio apalekoa da, orrialde kopurua mugatzeari esker: *Shimumachti Nawat 1ek* berrogei orrialde bakarrik ditu.

Mota honetako argitalpen gehiago atereaz joan gara. *Shimumachti Nawat* saileko hiru liburuki atera ziren 2004an. Hauetaz gainera, nawateraren oinarritzko gramatika laburpen bat (*Gramática elemental del náhuat*) eta nawateraz maizenik erabiltzen diren hitzen zerrenda bat (*Conozcamos el náhuat*) idatzi ditut eta jarri ditugu salgai, denak dolar gutxiren truk.

Hizkuntza ikasteko liburuetatik aparte, nawaterazko *irakurgai* batzuk egotea beharrezkotzat jotzen da. Nawaterazko irakurgai berriak lortzeko bi bide probetxagarri daude, jatorrizko sorketa eta itzulpenak.

Ne Nawat Yultuk ('Nawatera Bizirik') izeneko liburu sailean, jatorrizko hitzun batzuen idazkiak edo kontaerak jasoko dira. Sail honetako lehen saioa Genaro Ramírezek idatzitako zenbait testuz osatu dugu (Genaro Ramírez, *Naja Ni Genaro* ('Yo soy Genaro'), IRIN, 2004). Egilearen baimenarekin jatorriz erabilitako ortografia espainolzaldea birmoldatu dugu. Liburu formatu hirueledunean aurkeztu dugu: lehenengo, nawateraz, eta ondoko orrialdean, eta letra txikiagoan, gaztelaniaz eta ingelesez.

Amatal izeneko sailean, berriz, nawaterara itzulitako testuak eskainiko dira. Lehen argitalpena *Genesis*-ren itzulpena izan da. Ildo kulturantz berari jarraituz, beste liburu batzuk literatura unibertsaletik har litezke, edo agian maiatzen zein azteken literaturatik, esate baterako.

Azken gogoetak

Panu sujsul tunal wan nimuchiwiki chulet,
 kunij tea aka nechneki kwak nikukuya, maya nukniwan,
 kenhayuk nechnekit pero ajsi keman tea aka nechneki,
 [nan nukniwan,
 ajsi se tunal ka naja nimiki,

kunij nan nusiaw nan nupilawan nechnekit,
 yawit nechmimat ken kimimat ne kupajsul tik ne
 [kupajsultal,
 maya taja, Tunan Tal, ashta kwak timikit titechneki
 ka kunij tiktapua mumajmajkul pal titechnamiki.
 (Genaro Ramírez, *Naja Ni Genaro*, IRIN, 2004)
 (Egunak pasatzeaz aguretu naiz;
 eritzean, anai-arrebak salbu inork ez nau nahi;
 maite naute oraindik baina inork, ezta etxezoek ere, maite ez
 [nauen unea heldu da,
 hiltzen naizen eguna iristen da,
 orduan ez naute nahi ez emazteak ez seme-alabek,
 kanporatuko naute hondarrak zakarretara jaurtikitzen
 [dituzten bezala.
 Bakarrik zuk, Ama Lur, hiltzen garenean ere nahi gaituzu
 orduan besoak irekitzen baitituzu gu besarkatzeko.)

Ameriketako indigenen hizkuntzen esparruan, akademikoei *biziberitzapen* (*revitalization*) hitza erabiltzea gus-tatzen zaie. Nik *berreskurapen* terminoa, euskararen dis-ku-rtsotik mailegatua, nahiago dut hainbat arrazoiengatik.

Berreskuratzea *galtze* prozesu bati ematen zaion buelta eta erantzuna da. Bestalde, *berreskuratu* aditzak, iragankorra den aldetik, eragile konkretu bat inplikatzeko du nahitaez, hizkuntzaren berreskurapenaren protagonista hizkuntza horren jabea den herria dela agerian utziz.

Hizkuntza berreskurapena epe luzerako eta gizarte osoan eragiten duen prozesu zabala da. Prozesu hori hain zabala izanik, ez du izango bukaera zehatz bat eta ez da definitu behar ekintza edo helburu mugatu baten terminoetan, hainbat ikuspegi desberdin biltzen baititu bere baitan.

Beraz, ez zait egokia iruditzen, ez zilegi, hizkuntza baten berreskurapena *proiektutzat* hartzea. Bestalde esan beharrik ez dago pipila ez den (eta herri pipilaren izenean zuzenean mintzatzen ez den) erakunde bat ezin dela izan nawateraren berreskurapenaren ekimen osoaren jabea.

Zoritzarez, pipil gizartearen barruan baldintza ego-kiak ez dira eman, orain arte behintzat, *elite aitzindari* baten sorkuntza ahalbidetzeko: modu eraginkor batean hizkuntzaren berreskurapenaren gaia (besteak beste) mahai gainean jartzeko kapaz den elite bat, alegia.

Inguruko indigena gehienak bezala, sozioekonomikoki arras zapalduta egoteagatik ezinean itota dago herria. Hain ikaragarri azpiratutako giza-talde batek bere burua altxatu ahal izan dezan, ez da aski zenbait *eskubide* teoriarik aitortzea. Herriak bere egoera latza aldatzeko, berezko eskubideez benetan baliatzeko behar diren tresnak edukitzeko eskubidea ere badu. Hizkuntzen berreskurapenaren eredu edo paradigma eraginkor bat horrelako tresna bat izan daitekeelakoan nago.

(Inork IRINGo adiskideekin harremanetan jarri nahiko balu, helbide hauetako batera idatz dezake: *alanrking@yahoo.com*, *nardinaiz@hotmail.com*, *ceciliademendez@yahoo.es* edo *irin_international@yahoo.es*).

an se mes wetzki ne achtu at

nujme kan tinejnemit timunamikit wan kwajkwawit

[tentuk tentuk wan ijiswat selek

nunan, ninemi nin pal nitakwika ishpan muish

nunan, ninemi nin pal nitakwika tik mutakakilis...

(Paula López, *An se mes* abestia)

(*gaur hilabete erori zen lehenengo ura*

nonahi gabiltzalarik topatzen ditugun zuhaitzak osto hezez

[*bete-beterik daude*

ama, hemen nago kantatzeko zure begien aurrean

ama, hemen nago kantatzeko zure belarrian...) ♪

Euskal emakume idazleen lekua literaturaren historian

Dorrearen arrakalak agerian uzten

A M A I A   A L V A R E Z   U R I A

Non daude emakume idazleak? Idazten dute emakumeek euskaraz?

Euskal literaturan diharduten emakume idazleak ez dira oso ezagunak jende gehienarentzat, kalean galdetuko bagenu ez genuke emaitza itxaropentsurik lortuko. Periferian egon dira eta daude, nahiz eta mende aldetarekin batera euskal literaturaren kanonaren oinarrietan arrakalak agertzen hasi diren.

Nina Baymek dioen bezala, emakume idazleak ikusezinak dira; hor daude, pentsatu baino gehiago eta anitzagoak dira, baina ez ditugu ikusten. Normalean ez daude inon (edo baten bat agertzen da agerraldi publikoetan gizonen artean 'kolore' pixka bat emateko).

Ipar Amerikako kritikari buruz dio emakume idazleak ez aipatzearen arrazoiak hiru direla: aurreiritziagatik lehenengo, «kritikariei ez zaielako gustatzen emakume idazlearen ideia». Artistikotasuna eta literatur bikaintasuna maskulinoak direlako bigarren:

► **Amaia Alvarez Uria** Euskal Filologian lizentziaduna eta AEK-ko irakaslea da.

emakumeek ez dute idatzi lan bikainik haien generoarekin lotuta dauden arrazoiengatik heziketa gizonentzat izan delako, literatura 'onaren' ideia ez da soilik norbanakoaren hautua, kultur hautua ere bada.

Eta hirugarrenik literatura bera maskulinoa delako:

badaude kulturen ere generoari lotutako murrizketak [...]. Onartzen baditugu Amerikako literaturaren teoria arruntak, ondorio gisa onartzen dugu ere literatura esentzian gizonezkoarena dela.¹

Nahiz eta Ipar Amerikari buruz hitz egin aurreko aipua orokortu daiteke. Literaturtasuna gizonezkoekin lotu daiteke haiena izan baita idazteko eskubidea eta betebeharrak historikoki, eta historian zehar ausartu diren emakumeak marjinetan geratu dira, 'Bestearen' rola eduki dute, 'femenino' etiketa jaso dute.

Gurera hurbiltzen bagara, Olaziregik hurrengo esaten du: «Euskal literaturaren historian emakumezkoak ez dira existitu» (Olaziregi 2003, 203). Baieztapen hau egin ostean hurrengo argudioak ematen dizkigu: sistemaren periferian egon dira (honi buruz gorago hitz egin dugu), emakume idazleen lanei buruzko ikerketa falta izugarria dago², eta amaitzeko dio ekarpen eskasa egin diotela euskal literaturari historiagileek ez dituztelako emakume idazleak kontuan izan.

Artikulu honen helburua euskal literaturaren *herstory* batentzako sarrera egitea edo lehenengo urratsak ematea eta emakume idazleek euskal literaturari egin dizkieten *ekarpenak* plazaratzea da. *Herstory* hitza definitzeko bi gauza esan daitezke Whiteren definizioaren itzulpena egiten badugu: iragana emakumeen begietatik ikusita edota gizonaren auto-gorespenaren amaiera. Hau gauzatzeko bi bide hartu ditugu: emakume idazle batzuen aurkezpena egin eta haien lan baten testu pasartetxo bat orriotara ekarri, idazle hauen lanen printza bat erakusteko, argitan ipintzeko.

Aurkitutako oztopo nagusiak artikularen espazioari dagozkion mugak dira (emakume idazle asko dira eta haien lana oparora, eta aukeraketa egin behar izan dugu, denak ezin direlako hain orri gutxitan merezi bezala iruz-

kindu eta agertu); beraz, lehenago aipatutako helburuak kontuan hartuta egin dugu hautaketa. Ez daude diren guztiak, eta uste baino gehiago dira.

Generoak

Genero hitzarekin bi bide har ditzakegu artikulu honetan: bata genero kulturalarena da (sexua biologikoa da, emea eta arra, eta generoa kulturala da, femeninoa eta maskulinoa), eta honen arabera banatu izan da emakumeek egindako literatura literatura unibertsaletik, edo bestela esanda, gizonezkoenetik. Emakumeen literatura rol femeninoarekin identifikatu izan da, literatura 'arrosa' edo 'femeninoa' sortuz. Emakumea emakume izateagatik, etxea eta azoka ditu bere lekuak, eta familia, maitasuna eta natura bere gaiak, edo hori uste izan da orain arte. Ikusiko dugu hau ez dela betetzen euskal literaturan ere.

Beste bidea genero literarioena da: Whitek dioen bezala, genero literarioen mugak alde batera utzi behar ditugu emakume idazleen lana mintzagai dugunean, askotan ez dutelako genero bakarra lantzen, bi edo hiru baizik (Itxaro Bordak poesia, eleberria, narrazioa, saiakera eta antzerkia landu ditu, Miren Agur Meabek narrazioa, poesia eta haur eta gazte literatura eta Ixiar Rozasek narrazioa, nobela, poesia eta haur eta gazte literatura, hiru adibide aipatzearren):

any discussion of Basque women writers must transcend genre borders, for women write in every arena and many of them write in more than a genre. (White, 51)³

Garaiak

Euskal literaturaren historietan orain arte XX. mendeko garaiak horrela banatu izan dira:

1. 1876-1936: *Euzko Pizkundea*

1876an foruen galera gertatu zen, gertakari honek sentipen erromantiko eta abertzalea piztu zuen (Arrese

Beitia, Bilintx), eta honen ondorioz euskararen eta euskal kulturaren aldeko ardura handitu zen. Ardura hau Lore jokoen antolakuntzan eta parte hartzean, Arturo Kanpion eta Aita Barandiaranen lanean, aldizkarien ugaltzean, Kiriñño, Txomin Agirre eta Sabino Aranaren ekarpenetan eta Euskaltzaindiaren sorreran islatu zen.

1930ean euskal olerkigintzan Lizardi eta Lauaxeta nabarmendu ziren. Urte horretako udan, Donostian, *Emakumearen omenaldia euskarari* egin zuten. Bi urte beranduago, 1932an, emakumeek boto eskubidea lortu zuten; horren ondorioz, besteak beste, hizlari abertzaleen artean emakumeak ere topatu ahal izango ditugu aurrerantzean (Sone Unzueta adibidez).

2. 1936-1956: gerra osteko literatura

Erbesteak indar handia hartzen du, bertako idazleek aldizkarien bidez lanean jarraitzen dutelako euskara eta Euskal Herriaren alde. Honekin batera euskal kulturari buruzko eztabaidak pizten dira eta Orixe olerkaria agertzen da.

3. 1960: modernitatea

Txillardegi, *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957); Gabriel Aresti, *Harri eta herri* (1964); Ramon Saizarbitoria, *Egunero hasten delako* (1969); Jon Mirande, *Haur besoetako* (1970).

Koldo Mitxelenak lan ikaragarria egin zuen euskal hizkuntza eta literaturaren alde. Euskara Batua lehen pausoak ematen hasi zen 1969an. Xabier Leteren poemak, eta Ez Dok Amairuren sorrerarekin euskal kantagintza berria ere abiatu zen.

4. 1976: postmodernitatea

Ramon Saizarbitoria, *Ene Jesus* (1976); Bernardo Atxaga, *Ziutateaz* (1976); Koldo Izagirre, *Zergatik bai* (1976).

Ustela (Izagirre, Saizarbitoria, Atxaga) eta *Pott banda* (Atxaga, Sarrionandia, Iturralde, Ertzilla, Juaristi, Ordorika) aldizkari/argitaletxe/proiektuekin euskal literaturak postmodernitateko jauzia egiten du. Elebitasun dekretua 1979an sinatu zen eta argitaletxeen loraldia heldu zen.

Saio honetan ‘beste’ aurpegia erakusten ahaleginduko gara, emakumeen uztaren ale batzuk ekarriko ditugu orriotara; denak asko dira eta ezin ditugu hona ekarri, ez dugulako gehiegi luzatu nahi. Horretarako lan esanguratsuen zerrenda bat aurkeztuko dugu jarraian (zerrendak egiteak duen akatsa du honek; hau aukeraketa posible bat da, beste asko egin ahal ziren baina hau da oraingorako egin duguna). Honekin euskal emakume idazleek euskal literaturari egin dizkioten zenbait ekarpen⁴ iruzkinduko ditugu:

A) XX. mendea (*gerra zibilak eta frankismoak banatzen dituzte bi garaiak*)

Katariñe Eleizegi, *Garbiñe* (1917); Sorne Unzueta, *Olerkiak* (1930); Julene Azpeitia, *Amandarearen altzoan* (arg. 1961); Mayi Ariztia, *Amattoren uzta. La moisson de grand-mère* (1936).

Amaia Lasa, *Poema bilduma* (1971); Arantxa Urretabizkaia, *Zergatik panpox?* (1979); Mariasun Landa, *Txan fantasma* (1984); Itxaro Borda, *Bakean ützi arte* (1984); Arantxa Iturbe, *Ezer baino lehen* (1992); Laura Mintegi, *Nerea eta biok* (1994).

B) XXI. mendearen hasiera

Miren Lourdes Oñederra, *Eta emakumeari sugeak esan zion* (1999); Miren Agur Meabe, *Azalaren kodea* (2000); Sonia Gonzalez, *Ugerra eta kedarra* (2002); Jasone Osoro, *Greta* (2003).

Aurrerago, beraz, Katariñe Eleizegi, Sorne Unzueta, Amaia Lasa, Mariasun Landa, Miren Agur Meabe eta Jasone Osorori buruz hitz egingo dugu. Hauetaz gain zerrendatu ditugunei buruzko bi hitz esango ditugu laburki bada ere: Arantxa Urretabizkaia ekartzen digu alde batetik, etenik gabeko barne mintzaira (*stream of consciousness*), eta bestetik, sexualitateari hurbiltzeko modu berri bat eta emakumearen egunerokotasuna, andrazkoen esperientziaren aurkikuntza (ordura arte ez zegoelako horrelakorik apenas).

Itxaro Bordaren ekarpenak ‘Bestea’ kontzeptuarekin du zerikusia: emakume irudi berriak, lurrarekiko eta euskararekiko harreman desberdinen proposamena eta mu-

garen ondorioen gaineko gogoeta. Arantxa Iturbek aletxo garrantzitsu bat ipini du euskal ipuingintza modernoan harremani buruzko hausnarketa umorez ziprztinduz eta emakumearen ikuspuntutik kontatuz. Laura Mintegik euskal giro sozio-politikoan kokatu ditu emakume irudi gaurkotuak eta maitasuna eta psikoanalisia elkartu ditu euskal letretan. Gainera, ezin dugu ahaztu emakumeen arteko harremanen gainean hitz egin digula (literaturan orain dela gutxi arte oso gutxi jorratu den gaia da hau).

Miren Lourdes Oñederrak bidaia erabiltzen du emakume protagonistaren barnean sartzeko, gizon eta emakumeen arteko harremanak eta ezin ulertuak azalarazi nahi ditu. Urtaroek markatzen dute denbora (denbora ziklikoa emakumeekin lotutakoa da; denbora lineala, gizonekin lotutakoa), bigarren pertsona erabiltzen du irakurlea istorioan murgiltzeko, konplize bihurtuz. Sonia Gonzalezek Bernardo Atxagaren euskal hirira garamatza, andrazko pertsonaiak erabiltzen ditu bazterretako istorio ezkutua kontatzeko, hiriaren 'beste' aurpegia emakumeen begietatik begiratzuz (marjinetatik marjina kontatzen digu).

XV-XVI. mendeak

1545ean agertu zen euskaraz idatzitako lehen liburua, Bernart Etxepareren *Linguae Vasconum Primitiae* hain zuzen ere⁵, eta mende horretan bertan agertzen dira andrazkoen ekarpenak ere: XV-XVI. mendeetan eresien egi-leak ditugu hauek; Butroeko Gomez Gonzalezen alaba, Ozaetako Santxa, Lasturko Miliaren ahizpa, Oroko Peru Gartziaren ahizpa eta Alosko Usoa. Hau da euskal literaturan emakumeen lehenengo agerpena. Ahozko literatura-ekin daukate zerikusia; beraz, literatura idatzia baino lehenagoko testigantzat hartuko ditugu emakumeen tradizio literario bat sortzeko saiakera honetan (eta dudarik gabe, bertsolaritzaren aitzindarizat hartuko ditugu andre hauek)⁶. Denak dira familia aberatsetakoak, eta hil berr i den senar, aita edo ahizpari abestuko diote euren historia kontatuz. Koldo Mitxelenaren berbak dira hauek:

Tienen aspecto más familiar otros eresiak compuestos con ocasión de matrimonios, funerales, etcétera, que según diversos testimonios fueron improvisados por mujeres a quienes a veces respondían otras, dando lugar a debates en verso semejantes a los de los bersolaris modernos. Así ocurrió con las lamentaciones de doña Emilia de Lastur por su hermana muerta a las que contestó doña Sancha Hortiz, hermana del viudo. (Mitzelena 1988, 45)

Butroeko Gomez Gonzalezen alaba oinaztara zen eta Gatikan bizi zen dorretxe batean. Bere aitak ganboar batekin ezkondu nahi zuen, Olasorekin. Senargaiak aitari arriskuan zegoela esan zion baina berandu, azkenean ganboarrekin hil zutelako aita. Hala ere Olaso eta Gomez Gonzalezen alaba ezkondu ziren.

Dardoak egin arren / bere aldia
Olaso izango da / neure alkia.

Ozaetako Santxa Martin Bañez Artazubiagaren alarguna zen, arrasatearra. Oinaztarrek hil zuten bere senarra.

Oñetako lur au jabilt ikara
Lau aragiok berean bezala;
Marti Bañez Ibarretan il dala.
Artuko dot esku batez gezia,
Bestean suziri irazekia:
Erreko dot Aramayo guztia.⁷

Lasturko Miliaren ahizpak eta *Oroko Peru Gartziaren arrebak* abesten dute euren senideen alde. Milia, Arrasaten familiarekin bizi zen Oroko Peru Gartziarekin ezkondu zuten. Milia hil egin zen eta bere ahizpak Lasturrera bueltan ekarri nahi zuen bere gorpua. Peruren arrebak bere neba defendatzen du:

Cer ete da andra erdiaen çauria?
Sagar errea, eta ardoa gorria.
Alabaya, contrariomda Milia:
Azpian lur oça gañean arria.

Lastur-era bear doçu, Milia.
Ayta jaunac eresten dau elia,
Ama andreac apaynquetan obia.
Ara bear doçu, Milia.

Iausi da cerurean arria,
 Aurquitu dau Lastur-en torre barria,
 Edegui dio almeneari erdia.
 Lastur-era bear doçu, Milia.

Arren, ene andra Milia Lastur-co,
 Peru Garciac eguin deuscu laburto:
 Eguin dau andra Marina Arraçolaco.
 Ezcon bequio, bere idea dauco.

Eç dauco Peru Garciac bearric
 Ain ga<c>h andia apucadua gatik,
 Ceruetaco mandatua içanic,
 Andrarioc ala cumpli jasoric.

Guiçon chipi sotil baten andra çan,
 Ate arte çabalean oy çan,
 Guilça porra andiaen jabe çan,
 Onrra andi asco cumplidu jacan.

Arren ene andra Milia Lastur-co,
 Mandatariac eguin deust gaxtoto.

Cerurean jausi da abea,
 jo dau Lastur-co torre gorea,
 Eroan ditu ango jauna eta andrea,
 Bata leen, guero bestea.
 Bidaldu dogu ceruetara cartea:
 Arren diguela gure andrea.

Mondr<a>goeri artu deusat gorroto,
 Guipuç andraoc artu ditu gaxtoto:
 Iturrioc calean andra Maria Balda-co,
 Arte calean andra Ojanda Gabiola-co,
 Errebalean andra Milia Lastur-co.⁸

Patxi Salaberrik esaten duena eresilariei buruz eta Milia Lasturkoren eresiei buruz da hurrengo aipua:

Azpimarratzekoa da, halaber, horietako batzuetan (hil ondoko eresietan, besteak beste) emakumeek zuten protagonismoa, bakarka zein besterekin lehian, beraiek baitziren poema-sortzaile eta garatzaileak. Agian Milia Lasturkoren eresiak dira horretan adierazgarrienetakoak. Eresi hauek, bat eta bakarra bailiren ezagutaraziak, errealtatean bi une kronologiko desberdinetan kantatutako

zatiez osatzen dira, bieran eresigile nagusia hildako emakume lasturtarraren ahizpa delarik. Bertsolari-desafioen antzera, alargunaren arrebak ere erantzuna luzatu dio Lasturkoari, beronek erabili neurri eta (musika-)ereduak baliatuz eta nebaren defentsa eginez. (Salaberri 2002, 35)

Alosko Usoa Debakoa zen. Beltran bere aitaren heriotza dela eta abesten du.

Aita jauna neria / Gaztelan zanian
Ixil askorik jaio zan / Alostorrian semia.
Eta ala ere ixilagorik / dago bakian
Azitzen Zarautz aldian / gure jatorriaren loitukerian.
Ai, au mindura beltza / ai, nere lotsa;
Alabak negarra eta / aitak lur hotza!

XIX. mendea

Euskal literatura berantiarra izan da, gaztea. Hori argitzeko askotan erabiltzen den datua hurrengoa da: 1545etik 1879ra 101 liburu argitaratu ziren, haietatik 4 bakarrik literarioak⁹. Beraz, esan dezakegu batez ere azken 30 urteetan metatzen dela euskal literatura. Hala ere ez dugu 1975era arte itxaron behar emakume idazleen lana aurkitzeko, 1804an argitaratu baitzen Bizenta Antonia Mogelen *Ipui Onac* liburua. Lehen euskal emakume idazlea.

Bizenta Antonia Mogel

Esoporen 50 alegia itzuli eta egokitu zituen euskarara eta euskal mundura. Gipuzkeraz idatzi zuen, bizkaierazko ukitu batekin. Alegiak laburrak dira, ikaskizuna daukate eta animaliak dira protagonistak, bakoitzak bere izaera duelarik. Liburuaren amaieran, osabaren bertsoz idatzitako zortzi alegia daude, eta hitzaurrearen ostean Bizentak hiztegitxo bat osatzen du, irakurleak alegiak ondo ulertzeko, itzulpena gaztelaniaz emanaz eta etimologiari buruzko oharra ere eginez, garai hartan egiten zen bezala.

XVIII. mendeko neoklasizismoaren helburuak hartzen ditu lan honek, hots, modu atsegin batez irakastea.

Ipuin onak, klasikoak, irakatsi nahi ditu Peru eta Mirenen ipuin herrikoi ‘txarren’ orde; Ilustrazioaren eragina ikus daiteke helburu honetan¹⁰. Hitzaurrean bere ‘ausardia’ justifikatzen du, 22 urteko neskatxa bat idazten, latinetik itzultzen eta argitaratzen...¹¹ eta, egia esan, bere egoera pribilegiatua zen oso; alde batetik bere osaba idazle ospetsu, apaiz eta bere maisu zuen, bere neba ere idazle eta apaiz eta bere senarra merkatari euskaltzalea zen (eta honen aita inprenta baten jabea).

Liburu honek harrera ona izan zuen: argitalpen ugari izan ditu, bai aldizkarietan, bai liburu formatuan. Lan honetaz gain 1820an Don Luis de Borbonek eman zion gaztelaniazko pastoralara euskaratu zuen eta Okondoko Ulibarriren zuzentzailea izan zen. Gainera, egiletza polemika iturri izan den arren, Gabon kanten egilea dela dio Lino Akesolok beste batzuen artean (1819 eta 1832koak behintzat egin zituela argi ikusten du).

Joan Antonioren iloba eta Joan Joserren arreba da Bizenta Antonia. Azkoitian jaio zen 1782ko uztailaren 6an eta Abandon alargundurik hil zen 1854ko ekainaren 29an. Aita medikua gazte hil eta Markinara joan ziren neba-arrebak osabarenean bizitzera. Osabak biei eman zizkien ikasketak, nahiz eta emakumeak heztea ondo ikusita ez egon (oro har, emakumeen %15 bakarrik zen alfabetatua garai hartan). Eleuterio Basozabalekin ezkondu zen 34 urterekin, berandu (%61 hogeita bost urte bete baino lehenago ezkontzen baitzen), eta amatasunari uko egin zion (honek guztiak idazle izateko aukerak luzatu zizkion)¹².

Euskal literaturara alegiak ekartzen lehena izan zen (bere lanaren ondoren alegiagile asko ageri dira: Zabala, Itumiaga, Goyetche, Archu), eta alegiak nekazal giro euskaldunera egokitzen hartu zuen lana kontuan hartuta —izenburuan dioen bezala, «ematen ditu euskaraz ume eta nekazariantzat»—, haur eta gazte literaturaren aitzindaritzat har dezakegu.

Europar erromantizismoak herri ipuinak biltzea ekarri zuen, Grimm anaien ipuin bilduma kasu¹³, eta honen eragina XIX. eta XX. mendeen artean heldu zen Euskal Herrira. Mogeldarrak joera hau baino lehenagokoak ziren;

euskal ilustrazioaren ordezkariak izan ziren, iturri klasikoe-tatik edan zuten.

Koldo Mitxelenak dio Bizenta «emakume ezohiki ar-gia» izan zela («mujer excepcionalmente despejada»¹⁴), emakumeen orduko egoera ikusita nabarmentzen zela ulertzen dugu eta Nerea Azurmendik esaten duenarekin lotzen: «emakumeak ilunpean zeuden garai batean Bizen-tak ausardiaz eta naturaltasunez aprobetxatu zituen izan zituen aukerak»¹⁵. Hona hemen berak itzuli eta bertaratu-tako alegia bi:

Etxeko eta kanpoko saguak

Erri etxe eder baten bizi zan Saguak irten zuen bein kan-pora, jakin nairik zer igarotzen zan zelai ta basoetan. Aurkitu zuen beste Sagu bat inoiz errian sartu gabea ta basoan beti azia. Ondo egonak elkarri emanik, diotsa kanpokoak:

— Nere lagun berria, atoz nerekin nere etxe edo bizile-kura.

Eskerrak emanik erri saguak, jarraitu zion basotarrari. Ipiñi zion onek bazkari baso-gisakoa. Agertu ziran maira aritz aleak, intxaurrak, urrak, mispilak, txermenak, aran-ak, sagarrak ta zer ez?

— Adiskidea —esaten dio erriko saguak— janaria uga-ri dezu, baña guzia otza; ta sabela indarzen ez duena. Atoz orain nerekin erri barruko etxe aberats edo jauregi eder batera, non bizi naizen nere era guzietara, ta eman-go dizkitzut janari gozatsoagoak, koipe ta ezitia, urdai ta gaztaia, lukaika, zezina, gozoak... ta zer ez? Andiki bat naiz zure aldean.

Berriketai sinistea emanda, joan zan baso saga erri-koarekin. Sartu ziran etxe andi baten. Etxekoak darama dispensa edo jantokira ta erakusten diozka an agindu ziozkanak. Bizarrak koipetu ta musuak eztiturik zebiltza-la jaten, orra non onik onenean sartzen zaien katu lodi ta arre bat. Etxeko saguak artu zuen igesa, gorde zuen burua zulo ezagutuetan. Basotarra ikaraturik zegoan, zer egin etzekiala; artzen du iges bidea, jarraitzen dio ka-tuak, ikutzen dio zerbait atzaparrarekin, baña zorionez ez zuen arrapatu. Irten zuenean katuak, biurtu zan etxe-koa basokoaren billa ta arkitu zuen odola zeriola lepotik, ta beldurrez erdi illik, esaten dio etxeoak:

— Nola nik bezela iges egin ez dezu katuaren keriza ekusi orduko? Kontu bada urrengorako.

Abiatzen dira berriz jaaten: ta onik onenean enzuten da ate giltzen otsa: iges egin zuen laster etxeokoak; baso-koa zegoan elze edo lapiko koipea zeukan baten. Aizartu ezinik irtetzen, egon zan au bazterturik. Giltzera neska-txa ebilli zan batetik ta bestera gauzeen billa, ta zorionez ez zan eldu baso-koa zegoan onzira, ta irten zuen. Biurtu zan etxe-koa jantokira ta esaten dio basotarrari:

— Ez nizun nik esan irtetzeko ta iges egiteko bereala? Ni naiz soldau zar urteak igaro ditudana onelako irris-kuetan.

— Adiskidea —diotsa basotarrak— zuretzat janari go-zoak, aberats ta andi etxe-koak. Ai nere mendi laztana! Zenbat zeran ohea! Ez dezu an katurik, ez giltzera andra-rik. Jaten det nere basoan ezeren beldur gabe. Zau- de, zau- de, zu emen bizarrak koipetzen, beti auzitan bezela katu, ta etxe-koakin. Agur; banoa ni nere basora.

Ipui onek zenbat gauza on erakasten ote digu? Bakoi-tza paketu bear da duiaz ta duenaz. Igo nai duenak andi gauzen billa edo leku goratura, buruko zorabio bat da as-ko bea jo ta galtzeko. Beldur ta kezka gabeko bizitza pa-ketsua ohea da, betiko irris-ku ta ikaran egotea baño. Ez da inoiz zorioneko-koa aberats ta asko duena, pake ta atse-kaberik ezak iges egin badio. Nekazari basotarraren sabe-la beteago dago arto, gaztaña, sagar ta tupin azadunekin, andiki bat eper, ollagor ta ollanda samurrekin baño, onek osasunik edo pakerik ez du, ta ark bai.

Obe da gutxi iduki, ta pakea;

Ondasun askok dakar ikaria.

Astoa ta txakurtxo

Etxeko-Jaun batek zeuzkan Astoa, ta Txakurtxo. Ekus-ten zuen Astoak Etxeko-Jaunak Txakurtxoari egiten zioz-kan palagu ta ille igortziak, ta nola alzoan arturik ema-ten ere ziozkan ogi biguñ ta okela zatitxoak, ta beretzat ez zegoala baizikan lasto gogor ta noiz edo berriz esku bete arto ale.

— Au zer da? —dio abere buru andikoak— txakur zar ezertako ez danak, bearrik egiten ez duenak anbeste asko nai edo estimazio etxe-ko-jaunagandik; ni berriz baztertu ta kortaturik bearrean mankatuta jan gutxirekin?

Dakus, nola Txakurtxoak egiten diozkan pozkariak etxeko jaunaren bularrean aurreko oñak ipiñirik; nola zaunka eginda igoten zion beste batzuetan belaun gañera, ta miazkatzen ziozkala eskuak ta arpegia. Dio beregan:

— Obeto artuko naute ni ere alako pozkaria batzuek egiten badiozkat.

Asmatu, ta egin. Ekusi zueneko etxeko nagusia era onean artarako, arrantza batzuek eginda, igoten dio aurreko oñekin bularrera, ta mingaiñ zatarrarekin igortzi nai zion arpegia. Asto zarraren pisuaz jo zuen bea etxeko-jauak: asi zan au deadarrez morroiai. Ekusi zutenean nagusia lurrean etzinda, ta Astoaren ostikopean, banatu zuten makillaka buru andikoa ta larga zuten erdi illik.

Ipui onek esan nai du, ez dala inoiz sartu bear bakoitzari ez dagokion lanean. Iratzarriak, esnatuak ta asko jakiñak ez diranak, emango dutela atsekabe atsegiñaren ordean.

Egon bidi bakoitza bere tokian

Izan ez dagian naieza sari ordean.

XX. mendea

We find so few women involved in the first three and a half centuries of Basque Literature that their very presence causes surprise (or alarm, perhaps) in the male critics who bother to mention them. (White, 50)¹⁶

Hau ikusi ahal dugu irakurtzen ditugun aipu batzuetan. Aipu hauetan, euskal gizon idazle batzuen esanak dauzkagu, emakume idazleei buruzkoak. Hauetan, harridura daukagu eta ohikotik kanpo daudela, arraroak direla diote beste hitz batzuekin¹⁷.

Hiru garai garrantzitsu daude mende honetan emakume idazleentzat idazle eta lanen kopuruari begira: XX. mendearen hasiera (gerra aurreko garaia); 1980ko hamarkada (edo diktadura osteko garaia) eta XX eta XXI. mendeen arteko trantsizioa (edo gaur egungo garaia). Garai hauetako hasierei buruz hitz egiten denean, emakume idazleen tradizioaren hasierari buruz hitz egiten da, aurretik ezer egon ez balitz bezala, Bizenta Mogeli buruz, Sorne

Unzuetari buruz, Amaia Lasari buruz... Horrela txatal guztiak batu eta soinekoa erakusten jarraituko dugu hemen.

Lehen loraldia (1900-1934)

Txomin Agirreren *Auñamendiko lorea*, 1897an argitaratu zena, hartzen da lehen euskal eleberritzat. Hona hemen liburu honen egileak dioena Bizenta Antonia Mogeli buruz (honen liburuan egindako hitzaurrean) eta ondorengo andre idazleei buruz:

Andre ura bezelakoak nai ginduzke gaurko euskaldun emakumeak. Ura bezelakoak ez, obeak nai ginduzke, zenbat eta obeak naiago. Ia obeak ertetzen duten nunbaitetik, ia Andre Bizenta garaitzen duten asaba zarren izkuntza apaintzen. Asi, Euskalerriko alabak; ekin lanean, saiatu euskeraren alde, lagundu guri.¹⁸

Lauaxetak euskara eskolak ematen zituen Bilbon eta andrazko asko zeuzkan ikasleen artean. Honek ere emakumeak animatzen zituen euskara transmititzeko eta zaintzeko ikuspegi abertzale batetik.

Euzkera aldizkarian hurrengoia idatzi zuen Lizardik euskararen alde borrokatzeko deia eginez:

Itxartu euzkelduna! Ekin euzkera zabaltzen alderdi oroetan. Euzkel-ikastolai lagundu, berriak egiten sayatu, euzkel-izparringi, aldizkingiari ere lagundu eta zabaltzen alegindu [...]. Orain arte il-gabe egon dan ludiko elerik zarrena [...] beñere baño geyago idazten eta irakurtzen dan urtetan atzerakada aundiena egingo ote-digu itz-egiten erriak?¹⁹

Garai hau euskal abertzaletasunaren garaia da, erlijioaren/fedearen eta euskararen defentsa egiten dute eta emakumei dagokienez amatasun aberkoia sustatzen da. Ezizen zehaztugabeak, inizialak edo anonimatua oso ohikoak dira, bai gizon bai emakumeen artean; beraz, oso zaila da emakume idazleei buruzko informazio zehatza lortzea, identifikatzea, kokatzea. Linda Whitek dioena ere kontuan hartu beharko genuke: «as is generally accepted in English and American literature, if the author was 'Anonymous' the author was a woman» (White, 152)²⁰.

Beraz, emakume askok idazten zutela badakigu, garaiko aldizkari askotan, baina artikulua gehienak sinatu gabe edo ezizenez sinatuta agertzen direnez, ezin dugu zehazki jakin edo esan zenbat emakumek eta zenbat testu idatzi zuten garai honetan.

Taldeak

Gerra zibila hasi arteko XX. mendean andrazko asko zegoen idazten eta multzokatuta aipatzen dituzte haiei buruz idatzi dutenek. Emakume hauek taldekatzeko saioetan irizpide desberdinak erabili izan dira ikerketa lanetan eta artikuluetan.

Lehenengo aukera olerkiak, antzezlanak, saiakera laburrak, ipuinak argitaratzen zituzten aldizkarietara jotzea da. *Euskal Esnalea*, *Euskalerraren alde* (gero *Euskalerria* izango dena), *Euzkerea*, *Euzkadi*, *Zeruko Argia* eta beste aldizkari batzuetan idazten zutenak multzokatu dituzte batzuek (berako sari literarioak irabazi zituztenak), edo Lore Jokoe-tan edo Euskal Jaietan literatur sariak irabazi zituztenak zerrendatu. Hurrengoak *Euskal Esnalea*-n agertu ziren adibidez: Madeleine Jauregiberri, Mayi Ariztia, Julene Azpeitia, Tene Mujika, Errose eta Basilia Bustintza, Rosario Artola, Eustakia Alzola, Rita Rezola, Katariñe Eleizegi, Sorne Unzueta, Maria Dolores Agirre, Josefa Olaizola, Maria Artiñano, Maria Etxabe, Rufina Azkue, Ignazia Pradere eta Patxika Erramuzpe.

Taldeak sortzeko bigarren aukera hurrengo hau da: Emakume Abertzale Batzan andre askok parte hartu zuten idazten, mitinak ematen, emakumeekin berba egiten eta EAJren ideologia zabaltzen. 1922-23 eta 1931-36 urte tartetan ibili ziren talde honetan; amatasuna goratu eta seme-alaba abertzaleak hezi, horiek ziren haien helburuak. Emakumeek abertzaletasun eta ohitura zaharren alde jokatutako behar zuten politika alorretik kanpo, ohiko lanak utzi gabe eta gizonezkoen lekua hartzeko asmo barik. Kultura emakumeen esparrua zen eta politika gizonena; emakumeen papera, betebeharra eta lekua, jendarte abertzalean, pentsamolde jeltzalea indartzea eta zabaltzea zelako. Talde honetan zeuden Tene Mujika, Karmele Errazti, Julia Fer-

andez Zabaleta, Maria Etxabe, Sorne Unzueta, Elbira Zipitria, Errose Bustintza, Julene Azpeitia, Jule Gabilondo...

Hirugarren aukerak Euskaltzaindiarekin zerikusia dauka. 1992ra arte ez da emakume euskaltzainik egon, Miren Azkarate sartu zen urte horretan, baina lehenago Madeleine Jauregibemik, Julene Azpeitiak eta Tene Mujikak 1975ean Euskaltzaindiaren omenaldia jaso zuten, ohorezko euskaltzain izendatu zituzten.

Azkenik, lehenengo andereñoak eta antzerki mundukoak ere aipatzen dira talde desberdinetan. Andereñoen artean Elbira Zipitria aipatu ahal dugu (berari buruzko lan bat argitaratu berri dute azken Durangoko Azokan), eta antzerki munduan itzal handiko emakume bat Maria Dolores Agirre izan da.

Garai honetako emakume idazle askoren helburua kultura eta euskara umeei transmititzea, gordetzea eta biltzea izan da hein handi batean (ipuinak eta alegiak bildu eta asmatu eta argitara eman dituzte idazle askok). Beste batzuek antzerkiaren bidez adierazi dute euren euskararekiko konpromisoa eta beste batzuek olerkietan papereratu dituzte euren sentipen abertzale eta jainkozaleak, besteak beste. Garai honetako euskal emakume idazleen profila hurrengo da: irakasleak, militanteak edo gizon idazle/bertsolarien senideak. Eta batez ere eliza, batzoki eta ikastola inguruan ibiltzen ziren.

Katariñe Eleizegi Maiz

1889ko apirilaren 6an Donostian jaio zen eta 1963an Lizarran hil. Euskal antzerki modernoaren ama da Harkaitz Canoren hitzetan, lehen emakumea izan zen antzerkia idazten. Burgosen irakasle-ikasketak egin zituen. Bronkitis kronikoa zuen eta horrek bizimodua baldintzatu zion. Donostian, Oiartzunen, Bidanian, Amasan, Iturenen, Burgosen, Madrilen eta Lizarran bizi izan zen.

Lau antzezlan idatzi zituen: *Garbiñe* (1917), saritua eta arrakastatsua, XIII. mendean kokatuta dago, Larrain familia aberatsaren jauregian, ezinezko amodio baten istorioa da²¹; *Loreti* (1918), saritua eta kritikarientzat aproposagoa zela diote, kantabriar gerrateei buruzkoa, garaia-

ren ikerketa sakona egin zuen; *Jatsu* (1934), hau ere sari-tua, Nafarroa azpiratu zutenekoa, eta *Erausoko Katalina* (argitaratu gabea eta antzestu gabea). Bere espiritu beha-tzailea eta sentsibilitate handia goraiatzen zituen Altza-gak. Euskal Herriaren ezagutza sakona zuen.

[*Garbiñe*] Maila altuko lan dramatikoa da, garapen zora-garria duena. Era harrigarri batez gainditu ditu antzerkia idazten eskarmentua duten makina bat autorek estrope-zu egin izan duteneko hainbat koska. *Garbiñe* obrak ez dirudi hasiberri baten lana, iristen ari den batena baizik. Hortik atera genezakeen ondorioa honakoa da: Eleizegi andereñoa hasi berritan iritsi dela. Ongi etorria izan be-di. (Toribio Alzaga, *El Liberal Gipuzcoano*, 1917-12-24)

Hau da Toribio Altzagak aipatzen duen lanaren zati-txo bat:

2. egintza, 13. atala

(Ibon ta Garbiñe. Gero Egurtza ta bi aurrekoak)

Garbiñe baserri atean agertzen da, ta Ibonen aldera aurreratzen da.

Ibon, berriz, Garbiñeri bila pixka bat dijoakio.

Ibon: Gabon, Garbiñe...

Garbiñe: Gabon Ibon.

(Biak alkidun zuhaitz aldera egiten dute)

Ibon: Gau ederra gaurkoa. Zeru guziya izartua dago.

Garbiñe: Ala da. (eseritzen dira ta Garbiñek dio) Zer behar didazu?

Ibon: Nik... Ezer ere ez.

Garbiñe: Bañan...

Ibon: Zuk zertara ekarri erazi nazu?

Garbiñe: Nik! Zuk deitu didazu!

Ibon: Nik?

Garbiñe: Zuk!

(Hontan Egurtza laguntzen dioten bi gizonakin Iboni ta Garbiñeri aurean jartzen zayote)

Egurtza: Nahiz ixilka ibili...

Garbiñe: Ai!

Ibon: E!

Egurtza: Luzaroan obenlariak agertzen dira.

Ibon: Egurtza, zure azpikeri bat da au.

Egurtza: (Bi aurrekoai) Ikusten dezute: Ibon Jaunso-

ro-etxeke nagusia ta Garbiñe, Ugarte'ko alaba bakara, zuaitz onen azpian, gabez, bakarik arkitu ditugu.

Ibon: Bai, zerorek sortu dezun naspil zital baten bitartez.

Egurtza: Zuek zerate aureko, ta bear dan lekuan agertuko dezute.

Garbiñe: Aiton gaxoa! Lotsaz ilko zera...

Ibon: Dolora! Ez besteren dolora! Ta jaun izena daramazu!

Egurtza: Zuk bañon obetoago.

Ibon: Gezura!

Egurtza: Ikusiko dezu, au jakiten danean, Jaunsoro-izena, zein ederki goratua geldituko dan.

Ibon: Zure izen naskagarria baño garayago.

Egurtza: Ikusiko da. (Garbiñe'ri) Ta, zu, emakume: Neskatz-izena betiko galdu dezu...

Ibon: Gezura!

Garbiñe: Ai!

Egurtza: Biartandik, gure legeak agintzen duten bezela, zure burua, zapiaz estalia agertu bear dezu.

Garbiñe: (Egurtza'ren aurean belaunikatuaz) Jauna, aren! Nitzaz kupitzem ez bazera, nere aitonatzaz egin zaitte. (Ibon'ek Garbiñe besotik elduta altxa ta baztartzem du)

Ibon: Ez! Ez! Ez! Altxa zaitte, Garbiñe. Ori etzaiozula ezer eskatu. Ori bezelako gizon petral bati etzayo eskatu bear... atera egin bear zayo biziarekin batean. Onela. (Ez-pata atera ta Egurtza'gana dijoa. Onek ere ateratzen du bere ezpata)

Egurtza: Atoz, gauza ba'zera.

(Bi gizonak atzetik Ibon eltzen dute. Au burukatzen da; ezpata ta soin-estalkia erortzen zaizka)

Ibon: Likixkeri, petralak!

Egurtza: Ez det nere ezpata (Egurtzak ezpata gordiaz) zikindu nai, zu bezelako gizon loitu ta galduaren odolean.

Ibon: Azpikeri egileak, beti izan oi dira bildurti ta us-telak, baña zu bezin nardagarria iñor ez.

Egurtza: Ni?...

Ibon: Zu, bai, zu!

Garbiñe: Ai! Ai! Ai!

(Garbiñe korderik gabe erortzera dijoa. Ibon'ek jasotzen du)

Ibon: Neskatz onen bizia zure bizkar joango da.

Egurtza: Emakume orek neskatx-izena galdu du.

Ibon: Ez du galdu, ez, naiz zuk, basati-orek, orela nai.

Egurtza: Len ere esan dizut, biartandik burua zapiaz estalia agertu bearko duela.

Ibon: Gezura diozu, ez du erurik, ez obenik eta nik bere izena goratuko det.

Egurtza: Bide bat bakara daukazu: ezkondu zaitte berarekin.

Ibon: Oren bila al zabilta azpikeri loitsu oen bidez?

Egurtza: Egin zioten iseka, Egurtzak ordaindu du.

Ibon: Gezura diozu, basati amoratu orek.

Egurtza: Lide ez da Ibon'ena izango!

Ibon: Petral... likixkeri... naskagari ori.

Egurtza: Lide ez da Ibon'ena izango.

Bat-batean zapia jaxten da.

Testu pasarte honetan agertzen zaigu istorio honen korapiloa. Ibon, Lide eta Garbiñe lagunak dira. Ibonek Lide maite du eta berarekin ezkondu nahi du. Egurtzak Lide maite du ere eta irakurri berri duguna asmatzen du bere nahia lortu ahal izateko. Bai Lide bai Garbiñe Ibonekin maiteminduta daude.

Istorioren puntu gorena izateaz aparte, garai hartako ohitura bat azaltzen digute; neskatila batek 'ohorea' galtzean, hots, ezkongabea izanik beste sexuko pertsona batekin bakarrik egoteagatik eta norbaitek ikusten bazituen, egin behar zuena: zapia buruan ipini eta 'ohorea' salbatzeko mutil/gizon horrek berarekin ezkondu behar zuen. Hona hemen XIII. mendeko Euskal Herriko andreen egoeraren arrasto bat.

Sorne Unzueta

1900eko azaroaren 27an Abandon jaio zen eta 2005eko urtarrilaren 13an hil zen. Etxean Concha zen eta agiritan Concepción edo Primitiva, inoiz Sabina ere. 'Utarsus', U(nzueta)tar S(orne)²² eta 'U.T.S.' ezizenez sinatzen zuen ere. 16 urterekin ikasi zuen euskara. Errigoitin, Plentzian, Lemoan, Bedian eta Berangon auzo eskoletan euskara irakatsi zuen. 1925ean Gregorio Erasztirekin ezkondu zen. Emakume Abertzale Batzako sortzaileetako bat eta arduratan ibilitakoa zen, abertzalea eta hizlari sutsua²³.

1937an Frantziara joan zen lau seme-alabekin (16 urteko erbestealdia) eta erresistentziako kidea izan zen, bere taldean emakume bakarra²⁴. Frantzian zegoela *Euzko Deya*-n argitaratu ziren aurretik idatzitako olerki batzuk. Beranduago, Eusko Jaurlaritzarentzat lan egin zuen erbestean; 1953an Bilbora bueltatu ziren eta senarra handik gutxira hil egin zen. Euskal Herrira bueltatu zenean frantseseko eskolak ematen zituen eta jendeak ez zuen ondo hartu. 1968. urtetik aurrera Algortan bizi zen. 1900ean jaio eta 2005ean hil zen 104 urte rekin, hiru menderen lekuko izan da beraz.

1930ean hasi zen idazten, olerkiak batez ere, baina narrazioak eta artikulua ere egin izan ditu. Onaindiaren *Milla euskal olerki eder liburua* bere bi olerki daude. Olerkietan jendearenganako, aberriarenganako eta jainkoarenganako maitasuna adierazten du eta naturak eta amatasunak ere arduratzen dute. Igone Etxebarriak 1997an bere lanak bildu eta argitaratu zituen, eta bere hitzetan «Euskal Herriko XX. mendearen hasierako mugimendu abertzalearen erakusgarria da». Bere esaldi adierazgarri bat aipatzen du bere izaeraren adierazle: «Haize gozo batek hunkitu egiten nau eta haize-erauntsiak ez nau botatzen»²⁵.

Jon Kortazarrek bere lanak topatu zituen *Euzkerea* aldizkarian eta Lauaxetaren poetikaren jarraitzailea zela dio, garbizalekeriaren aldekoa eta erlijiorako joeraduna, Jacint Verdaguer kataluniar idazlearen moldeak jarraituz.

Jarraian, bere poema batzuk. *Gomutazokiak* poeman bere gai oinarrizkoak agertzen ditu (gizakiari, aberriari eta Jainkoari maitasuna), *Nire herria* olerkian natura eta bultzia edo trena agertzen dira, oso gai eta irudi garaikideak (Lizardik ere badarabiltza), eta *Itxartu eusko alabea!*-n aber-tzaletasuna eta emakumearen lana ditu mintzagai, amatasuna eta balioen transmisioa:

Gomutazokiak

Ibaia dago geldi. Bere barruan
basea dauko, goien ur gardena,
ta ganean, azalan, antzekura lez,
dago ortzeko margoaz, bai margoztuta.

Ibaia lez gentzean, neure gogoa
ipini gura neuke: barrenean,
giza-maitetasunak, ahaztu ezinak
izan arren, benetan basazkoak.

Eurak baino gorago, Aberrientzat
maitetasuna, haxe da, ur gardena.
Baina gorago ondino, dan bikainena
Jaungoikoarentzako maitetasuna. (1932)

Nire Herria

Bagagoz herrian./ Hortxe begi aurean
Baserria zaintzen daun mendi-zorrotza.
Lotu da bultzia./ Bidera jatsita,
nasaituten jat bai, benetan bihotza.

Arrotzez beterik egon da bultzia.
Hitz lotsabakoak, abesti zantarrak,
nahi ta nahi ez, entzun behar izan dodaz
Jainkoaren aurka biraoaz nahastauta.

[...] 'Tut' luzea eginda buztan balzdun harro
badoa barriro. Begi biribilak zabalak daroaz.
Bultzia joanda, baserrira, ostera, etorri da ixila.

Zer dauko gau honetan, neure herriak?
Ikusten dot inoiz baino argiagoa.
Goi-aldean iletargia beteta
Estaltzen dau, miesa miakaz, lainoak.

[...] Deritzat garbiagoa,/ deritzat zuriagoa
gau honetan, hilda lez dagon herria.
Bere gogoak, gorantza/ igoteko dauko antza
Damuturik garbai-negarrez bustia. (1932)

Itxartu, eusko alabea!

Ortzia garbi ta oztin
dakusku, sorkaldean
argi gorri biguntxua
zabalduten hasi da.
Itxartu, eusko alabea;
jagi, ba, emakumea!

[...]

Eta zu ondino lo zagoz,
ene ahizta kutuna?
Ez zaitu ba, ondino itxartu
lanaren zarateak?
Itxartu eusko alabea;
Jagi ba, emakumea!

[...]

Zeure odolaz hazitako
seme txiki politak,
sehaskan, lo samurkiro,
egiten dauan bitartean,
abestu olerki aberkoiak
eusko abesti gozoak.

Semearen bihotzean
txikia dan artean
erein Euzkadirentzako
askatasunen nahia,
batera Jaungoikoaren
maitetasun deunagaz. (1931)²⁶

Bigarren loraldia (1970-1980)

Gabriel Aresti hil eta hurrengo batzarrean, Euskaltzaindiak, emakumearen nazioarteko urtean, 1975ean, hiru emakume idazleri omenaldia egin zien, Julene Azpeitia, Tene Mujika eta Madeleine Jauregiberriri, hilberriaren nahia betez. Erdi aroko eresilariak eta Bizenta Mogel gogora ekarri zituen Villasantek ekitaldi honi sarrera emateko egin zuen hitzaldian.

Mari Karmen Garmendiak aipatutako emakume idazleak gogoratu zituen eta Etxepare, Garibai, Larramendi eta Azkuerentzat emakumeek, eta batez ere amek, izan duten eragina nabarmendu zuen. Bukatzeko, emakumearen esparrua zein den esan zuen (etxea, dudarik gabe), eta mistikan ere oso andre baliotsuak egon direla gogoratu zuen. Emakumeak bere lana egin behar duela azpimarratu zuen eta Txomin Agirrerren animoekin amaitu zuen hitzaldia.

Ikusten denez gauzak ez dira asko aldatu, baina badiugu errepikatzen diren izen batzuk (eresilariak, Bizenta

Mogel, Julene Azpeitia, Tene Mujika eta Madeleine Jauregiberri) eta aipatzen hasi diren beste izen batzuk (besteak beste, Amaia Lasa, Arantxa Urretabizkaia eta Lurdes Iriondo).

Lehen sarrera honetan, emakumeek tradizionalki hastapenetakoak diren generoetara jo izan zuten, munduko literaturgintza guztietan gertatzen den bezalaxe: poesia aukeratu dute lehen instantzian, eta haur literatura ondoren [...] nobelagintza, antzerki idatzia eta saiakera, jakinaenez, heldutasunezko generotzat hartuak izan dira beti, eta beraietan emakumeek duten presentzia oso urria da. (Laura Mintegi 1990, in Torrealdai 1997, 393)

Laura Mintegik dioena irakurtzean hurrengo galdera datorkigu burura: nori buruz ari da? Datari emeparatzen badiogu frankismo ondorengoei buruz ari dela pentsa genezake, eta hurrengo idazleak, Lasa eta Landa, buruan dituela idazten ari dela pentsa genezake, poesia eta haur literatura egileak hurrenez hurren.

Baina arazoa bigarren baieztapenarekin datorkigu, beste generoak geroko-edo lagatzen dituenean, azaleratzen dena artikulu honen muina delako; andreek egindako lanak ez dira ezagutzen, ez dago tradizio literario osorik, euskal literatura femeninoa falta da gurean, berreskuratu behar ditugu urrun geratzen zaizkigunak eta ezagutu haiek egin dutena, hurbilekoen lanarekin lotuz eta bidea egiteko. Hari luzea hor dagoela ikusarazteko, etenek ahaztura ekarri dutela egiaztatzeke eta gure historia berreraikitzeke.

Emakume literaturaren *boom*-ari buruz berba egiten hasi zen XX. mendearen amaieran. Argitaletxe eta liburu dendak promozio-kanpaina handiak egiten hasi ziren emakume idazle batzuen lan berriekin. Horrekin batera, gainera, *Gutiziak* ipuin bilduma argitaratu zen, Emakume Idazleen Lantaldearen egitasmo bat zen eta euskal emakume idazleen lana ezagutzera emateko helburua zuen liburu honek. Hogeita bederatzi egile eta ipuin biltzen ditu lan honek, hona hemen haien izenak: Aurelia Arkotxa, Ainhoa Arozena, Aintzane Arrieta, Yolanda Arrieta, Begoña Bilbao, Itxaro Borda, Amaia Elozegi, Arrate Egaña, Idoia Etxeberria, Enkarni Genua, Aitzpea Goenaga, Maite Gonzalez Esnal, Lierni Ibargutxi, Arantxa Iturbe, Pili Kal-

tzada, Mariasun Landa, Goizalde Landabaso, Amaia Lasa, Miren Agur Meabe, Amaia Mendoza, Laura Mintegi, Esther Mugertza, Lourdes Oñederra, Jasone Osoro, Ixiar Rozas, Maribi Unamuno, Lourdes Unzueta, Edurne Urkiola, Ana Urkiza.

Emakume idazleen lantaldea

Ana Urkizak gaur egungo euskal emakume idazlearen profila ematean produkzio murrizta eta idazlearen estatusa bereganatu gabe dutela aipatzen du, publikotasunik ez dutelako euren lanek. Genero femeninoaren ezaugarriak (amatasuna, lanbide ‘femeninoak’ eta eremu pribatua) dira egoera honen erantzule; argitaratze eta promozio murrizta, baloratzeko eta baliarazteko neurri gabezia eta presentziaren azterketaren beharra.

‘Aldizkako idazlearen’ figura ere komentatzen du. Hauek ahozko literaturan, herri aldizkarietan, literatur sarrietan, iritzi edo kronika zutabeetan eta atalka argitaratutako eleberrietan aritzen dira. Bestela, hiru taldetan multzokatzen ditu idazleok: ahanzturatik berreskuratutakoa edo hilda dagoena, euskal literaturaren aurpegi ‘femenino’ bakarra edo 40ko hamarkadakoa, eta modernitatearen aurpegitzat hartutakoa edo 70eko hamarkadakoa.

Hiru ildotan banatzen ditu lantaldearen erronkak: emakume idazleak (idazle estatusa eta publikotasuna eskuratu); argitaletxeak (estilo, eduki, izen eta lan berriak ezagutarazi eta zabaldu) eta jendartea (emakumearen sormen balioa onartu, lagundu eta balioztatu).

Euskal literaturan ere emakume idazleek tradizio literarioa daukate, hau gaur egun harilkatzen eta elkar ezagutzen hasi bada ere. Hasieran orriotara ekarri dugun kezka bat agertzen da jarraian; tradizio honetan agertzen diren etenek eta urraketek oso berandura arte iraun dutela hain zuzen ere:

Amaia Lasa heldu zen arte, emakumeak ez zeukan leku propiorik gure literaturan, Erdi aroko poeta bikain haien oihartzuna baino ez genuen emakumearen ahotsetik. Etxepareren faboreak geneuzkan eta Oihenarteren ganbera-joko sasilibertinoak, eta Etxahunen aiherkundera. Gero,

gure poesia modernoan, emakumea aberriaren motiboetatik bat baino ez zen izan, eta Lauaxetaren 'molde frantseko' zenbait poematan salbu, familiaren euskarri eta kristautasunaren eredu zelako genuen gizonezko zein emakumezkoen kantagai, Miranderen amoranteek hori bera frogatu besterik ez dute egiten: apologetika batean geunden.

Ez da harritzekoa, beraz, Amaia Lasak 'a e i o u berri bat' asmatu nahi izana, bere lehen poema liburuan dioen bezala. Ezerk ez zion balio, artean egindakotik. Dena zeukan zerotik eraiki beharra. Zentzu horretan, Amaia Lasaren poesia fundazionala da, gerora garatu den emakumezkoen literatura baten aldarria, laudorio faltsu guztien dekoratua suntsitzeko behar zen aurreneko mailukada. Bera da gure literaturaren lehen emakumea, berak dakarrelako lehenengoz emakumea gure letretara. (Lasa 2001, 7, Koldo Izagirren sarrera)

E. Showalter eta G. Greerek diotenez, ospe literarioa emakumeentzat iragankorra da; bere garaian ospetsuak izandako emakume idazleak, urteak pasatu eta gero, arrastorik utzi gabe desagertzen dira (Moi 1995, 66). Badirudi hori gertatu dela euskal letretan aritu diren andreekin hasieratik hona.

Amaia Lasa Alegria

Getarian jaio zen 1948ko abuztuaren 8an. Magisteritza Donostian eta Literatura Suitzan ikasi ditu. Artikuluak argitaratu ditu hainbat aldizkaritan, Rikardo Arregi eta beste batzuekin *Zeruko Argia*-n idazten hasi zen 17 urte zituela. *Eginen* eta *Punto y hora*-n ere idazten zuen. New Yorken bizi izan zen urte betez eta Nikaraguako iraultza sandinistan jardun zuen irakaskuntzan hiru urtez, gaur egun Donostian duen alorrean. Mikel Lasa bere nebarekin batera argitaratu zuen bere lehenengo poema liburua. Nitasunaren literatura egiten du, sentipenak biluzik adierazten ditu eta itsasoa, lurra, haizea eta kaioa dira bere imajinarioaren zutabeak. Emakumearen ahots garaikide apurtzailea ekarri du euskal literaturara.

Poema bilduma (1971), *Hitz nahastuak* (1977), *Nire paradisuetan* (1979), *Malintxearen gerizpean* (1988), *Gewaren aurpegia* (2000), *XX. mendeko poesia kaierak* (2001).

Hurrengo olerkietan Lasak beste hizkuntza baten beharra aldarrikatzen du, beste hitzak emakumearen gorputzean eta naturan bilatuko ditu eta beste pentsamolde batzuk defendatuko ditu beste pertsonaia batzuk berbetan ipiniz. Barrurako bidaia egiten hasiko da eta kanpora begira utziko ditu bidaian topatutakoak.

Nereak ez diren
lurralde hauetatik
ihes egin nahi nuke.

Nereak ez diren ur hauek
alde batera
utzi egin behar ditut

Haitz sendoaren biribiltasunean
nire bizitzaren hitza
lortu nahi nuke

Biribiltasunean
sendotasunean
haitzaren gainean

a
e
i
o
u
berri bat esan nahi nuke. (1971)

Jaungoiko guztiak ukatzen dituen
emakume bat naiz.

Atzo,
zeruko jaungoikoa ukatzen nuen,
gero
infernukoa, eta
gaur,
lurreko jaungoikoa ukatzen dut.

Dotrina guztien aurka altxatzen naiz.

Atzo,
zeruko pekataria nintzen,
gero
infernukoa, eta

gaur,
lurreko pekataria naiz.

Hutsunean igeri dabilen emakume bat izaten naiz. (1971)

Fantasia bat

Autobusean zoazenean
itsasaldeko leihoan
eser zaitez
beti.

Gauetz
ilargia ateratzen denean
han
harkaitz hartan
Anbotoko Damia agertzen da.

Damia
Anbototik itsasoraino jaitsia
Greziatik etorri berria den
Saforekin solasaldi goxoan
ihardutera.

Gau guztia igaro dute.

Goizaldean
autobusean
itsasaldeko leihoan
esertzen zarenean
poema hau jasoko duzu
zuretzat
harkaitz hartan.

Autobusean zoazenean
itsasaldeko leihoan
eser zaitez
beti.

Zure eguneroko egunerokotasuna
olatuetan
ito dadin. (1997)

Mariasun Landa

Errenterian jaio zen 1949an. Filosofia eta Letretan lizentziatu zen Parisen. Bueltatzean, 25 urterekin, euskara

ikasi zuen eta Zarauzko eta Lasarteko ikastoletan irakasle aritu zen gero. Egun EHUko Irakasle Eskolan Literaturaren Didaktikako irakasle da Donostian. 1979 eta 1981 urteen artean artikulugintzan jardun zuen *Argia*, *Egin*, *Punto y hora* eta *Anaitasuna*-n batez ere.

Haur literaturan bide luzea egindakoa da, eta bide horretan, besteak beste, Lizardi Saria (*Txan fantasma*, 1982), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria (*Alex*, 1991) eta Haur eta Gazte Literaturako Sari Nazionala (*Krokodiloa ohe azpian*, 2003) jaso ditu. Nazioartean idazle sonatua da, bere liburu asko itzulita baitaude hizkuntza askotara. *Iholdi* liburua 1992an IBBYko Ohorezko Zerrendan sartu zen eta *Elefante txori-bihotza* liburua 2001eko Municheko Nazioarteko Haur eta Gazte Liburutegiaren White Raven zerrendan dago.

Ametz uhinak (1982), *Kaskarintxo* (1982), *Elixabete lehoi domatzailea* (1983), *Partxela* (1984), *Txan fantasma* (1984), *Izar berdea* (1985), *Joxepi dendaria* (1985), *Aitonaren txalupan* (1988), *Emusika* (1988), *Iholdi* (1988), *Izeba txikia* (1988), *Maria eta aterkia* (1988), *Alex* (1990), *Ima* (1990), *Kleta bizi-kleta* (1990), *Potx* (1992), *Julieta*, *Romeo eta saguak* (1994), *Nire eskua zurean* (1995), *Ahatetxoa eta sahatz negartia* (1997), *Katuak bakar-bakarrik sentitzen direnean* (1997), *Amona, zure Iholdi* (2000), *Sorgina eta maisua* (2000), *Elefante txori-bihotza* (2001), *Galtzerdi suizida* (2001), *Krokodiloa ohe azpian* (2002), *Marlene eta taxizapata* (2002), *Marina* (2003).

Txan fantasma-ren hasiera eta *Iholdi*-tik bi ipuin jarraian:

Txan fantasma (1984)

Ni Txan fantasma naiz. [...] Badakit [...] egunak iragaten direla eta ez naizela etxe handi, ilun honen ondoko farolatik mugitzen. Baina ez da kasketosoa naizelako, ezta haserre edo zigortua nagoelako ere. Ez! Karmentxuren zain nago. Ea etxe horretatik inoiz irteten uzten dioten zain nago. Horren esperantzan nago farola honen gainean, untzi bateko zelatari bat bezala, dena ondo begiztatzeko, ondo ikusteko... Baina inork ez dit kasurik egiten, inork ez da nitaz jabetzen, inork ez nau ikusten Karmentxu etxe horretan sartu zutenez geroztik. Karmentxuk bai ikusi

ninduela bere gelan bizitzen hasi nintzenean! Hark bai. Baina Karmentxu neskatila berezia zen, aparta, liluragarria. ARRAROEN ETXEA izeneko leku zatar, handi horretan sartu zuten aspalditik eta geroztik ez dut inorekin jolastu ahal izan.

«Zer egin beldurrak gaudenean» (*Iholdi*, 1988)

Beldurra apo handi bat omen da. Gure baitan lo dagoen apotzarra. Batzuetan esnatu egiten da eta saltoka hasten zaigu petxu barruan. Horrelakoetan alferrik da berarekin hitz egiten hastea. Orduan gero eta salto handiagoak ematen baititu: bihotzetik eztarrira, eztarritik sabelera, sabeletik burura... Nire aitonak dioenez, holakoetan egin dezakegun gauza bakarra kantatzen hastea da. Kantatzen hasiz gero, apoa harriturik geratzen da, kanta hura nondik datorren jakin nahian. Gero kanta ikasteko gogoia sartzen zaio eta adi-adi egon ohi da. Baina apoak ez omen dira musikarako jaio eta logura sartzen zaie, atontatu bezala egiten dira eta ia konturatu gabe lo seko gelditu. Eta orduan sosegua gureganatzen da.

«Dilijentzia» (*Iholdi*, 1988)

Kalean dagoen auto zahar abandonatu batean sartu gara jolastera.

Pelloc eta beste mutilek esan dute indioetara jolastuko garela eta auto zahar hura dilijentzia bat izango zela. Neskak dilijentzian sartzeko eta beraiek atakatuko gintuztela...

— Eta gero, zer?

— Zuek indioak ikusi eta desmaiatu egin behar duzue. Eta guk horrela egin dugu.

Gero, nik esan dut alderantziz egiteko, eta Pelloc esan du ezetz. Beraiek ez zirela desmaiatzen. Eta neskak haserretu egin gara indioena egin nahi genuelako eta beraiei tokatzen zitzaielako dilijentziakoak izatea.

Azkenean onartu dute, baina autoa inguratu dugunean, atea zabaldu eta tiroka hasi dira. Inor ez da desmaiatu, eta gu berriro haserretu gara.

Mutilekin ez dago jolasterik.

Txan fantasma-rekin euskal haur eta gazte literaturan e realismo kritikoari sarrera eman zion, modernizatu egin

zuen. Samurtasuna, umorea, animaliak eta errealitatea nahasiz lortzen ditu bere lan hunkigarriak. Txikitasuna aldarrikatzen du *Iholdi* lanean agertzen diren mikro-ipuinetan adibidez, eta emakumearen eta gizonaren rola apurtu eta berriak proposatzen ditu *Romeo, Julieta eta saguak* liburuan besteak beste. Euskal letretan pisu handiko baina nahiko ikusezina den *Elefante txori-bihotza* dugu Landa.

X XI. mendearen hasiera

Gaur egungo ikusmirari buruz esan beharko genuke produkzioa igo dela eta andre gehiago daudela idazten. Egungo emakume idazlearen profila ematea oso zaila dela esan behar dugu ere, denetarik topa dezakegulako idazleen artean orain. Eta azken urteotan idazle gazteak, izen berriak agertzen hasi zaizkigula ere aipatu behar hemen: Jasone Osoro, Sonia Gonzalez, Iratxe Retolaza, Pili Kaltzada, Goizalde Landabaso, Ixiar Rozas, Castillo Suarez, Aitziber Etxeberria, Eider Rodriguez, Karmele Jaio... Guk azken garaian honetako bi egile eta haien lan bana aukeratu ditugu orriotara ekartzeko: Miren Agur Meaberen *Azalaren kodea* eta Jasone Osororen *Greta*.

Duela urte gutxi batzuk Amaia Lasak aldarrikatzen zuen beste hizkuntza bat, eta orain Miren Agur Meabek egiten du hori, *Azalaren kodea* aldarrikatzen du berak, gorputzak hitz egin dezala nahi du, sentitzen duena azalera-tuz. Iñaki Zubeldiak egiten duen Meaberen poesiaren deskribapena oso argia da:

gizartea ohituta zegoen emakumeen gorputzak biluzik ikusten, baina emakumeen arima eta sentimenduak ez [...] [hau] gauza berria izan zen euskal literaturan. (Zubeldia 2004, 154)

Egunerokotasuna eta munstroak agertzen zaizkigu zentzumenek gidatutako orrietan barna.

Jasone Osoro da azken labealdian sartutako profil berria agian, kazetaria eta gidoilaria. Irudiaren aroan bizi gara eta aro honetako protagonistetako bat da idazle hau. Bere lanetan ibilbide bat irudikatu ahal da, ikus-entzunezkoen

mundutik datozkigu bere narrazioak. Gaurko eszenatokiak paratzen dizkigu, urbanoak batez ere, eta gaurko pertsonaiak agertzen dira bere lanetan, anitzak, marjinalak, 'besteak'. Harremani ematen die lehentasuna, egungo gai jorratuenetako bat literatura guztietan, sexua eta amodioa ditugu bere orrietan molde berri eta zaharren artean dantzan.

Miren Agur Meabe

Lekeition jaio zen 1962an. Astean zehar Bilbon bizi da. Magisteritza eta Euskal Filologia egin ditu. Lehenik irakasle aritu zen Bilboko Kirikiño ikastolan eta orain liburu-gintzan dihardu Giltza-Edebé argitaletxean. *Idatz eta Mintz* aldizkarian eta *Deia* egunkarian kolaboratzen du. 2002ko Euskadi Saria irabazi zuen *Itsaslabarreko etxea* lanarekin. Testu mota eta literatur genero asko landu ditu: ipuina, poesia, iritzi artikulua, itzulpena, haur eta gazte literatura.

Uneka... gaba (1996), *Ohar orokorak* (1997), *Oi, honda - rrezko emakaitz* (1999), *Azalaren kodea* (2000), *Bisita* (2001), *Itsaslabarreko etxea* (2001), *Joanes eta Bioletaren bihotza* (2002), *Etxe bitan bizi naiz* (2003), *Nola zuzendu andereño gaizto bat* (2003).

Ohar laburrak-1 (Azalaren kodea, 2000)

Atzo izara bat erre zitzaidan.

Erre egin nuen lisaburdinaz.

Ogi xigortuaren koloreko triangelua estanpatu nion telebistaren erruz.

Beti izaten dut piztuta sukaldeko telebista txikia

arropa lisatu behar dudanean:

gerrako haurtxo beltz bat

ama hilaren titia miazkatzen ari zen.

Ilezko korapiloa egin zitzaidan eztarrian.

Ez zait ahaztuko,

esneak sujetadorea umeldu zidan eta.

Antsien oharrak-2 (Azalaren kodea, 2000)

Haragiak eta haragiak daude.

Nik haragi berri batekin egiten dut amets.

Haragi horren atomoek elkar maite dute
 ez dutelako ezagutzen
 ez jogurt desnatatuen iragarkirik
 ezta jantzi-dendetako tailen koderik ere.
 Haragi horretako zeluletara ez da sekula iritsi
konparazio hitzaren oihartzunik.
 Haragi horrek onetsi egiten ditu bere pitzadurak,
 fetuen bolumenak utzitako labirintoak,
 genuaren erantzun anonimoak,
 koipe-soberakinak.
 Haragi horretan ez dago birus maltzurrik sorgor,
 ez baita sentikorra ispiluekiko.
 Eta bikain burutuko lituzke sintesi-erreakzioak
 nire burmuinaren eta hezur-mami-azalen artean.

Kodea (Azalaren kodea, 2000)

Bestelako kodea aldarrikatu nahi dut:
 hitzarena ez bezalako kodea,
 hizkera ez-hitzezkoa,
 oroimenean kondentatu ezineko lengoaia,
 zinak gezurta ditzakeen berbakera,
 erreklamazio-libururik eta
 tarifa-zerrendarik gabeko mintzo mutua,
 mezu anbiguoz itxuraturiko jario askea,
 adierazi gura ez denaren adierazpidea.

Jasone Osoro

Elgoibarren jaio zen 1971ko abuztuaren 12an. Kazetaritzan lizentziaduna, prentsan eta gidoilari jardun du telebistan. *Euskaldunon Egunkaria*-n, *Aizu!* aldizkarian, *Habe* aldizkarian eta Euskadi Irratian kolaboratu du zutabeak, iritzi artikulua eta ipuinak idatziz. *Gutiziak*, *Euskal idazleen ipuin erotikoak* eta *Bakarrizketak* liburuetan parte hartu du. Bilboko Liburu Azokaren Zazpi Kale Saria jaso du *Tenta-zioak* lanarengatik, Igartza Sariaren akzesita *Korapiloak* lana arengatik eta Donostiako liburu azokan Zilarrezko Euskadi Saria *Korapiloak* liburuarengatik.

Tentazioak (1998), *Isadora Duncan* (1998), *Korapiloak* (2001), *Jara* (2001), *Greta* (2003).

Greta eleberritik pasartetxo bat (63-64):

— Laguntzarik behar al duzue?

Estreinakoz entzun genuen benetakoa zirudien aho-tsa. Geurea. Lehenbiziko aldiz laguntza hitza hirian.

— Ava naiz.

Ava beltza zen. Emakumezkoa. Edo gizona. Biak. Emakumez jantzitako gizona. Edo gizoneko ahotsa. Gizon zeukan emakumea. Gizon itsusia. Emakume ederra. Picassoren obra bikain baten imitazioa. Avaren aurpegia mihisea zen, munduan diren kolore guztiakin margotutako koadroa. Esperpentikoa. Hortera. Imitazioaren imitazioa. Eta orijinala. Ava garaia zen. Eta ileorde horia zerraman jarrita. Inoiz ikusi nituen ezpainik lodienak. Sekula imajinatu gabeko gorrikerri gorriena ahoan. Soineko urdin turkesa. Sarea hanketan. Izterrerainoko larruzko bota zuriak. Ava... Ava ederra zen. Ava arraroa zen. Ava desberdina zen. Ava.

— Ava naiz. Artista.

[...]

— Oskar eta Greta. Zoragarriak zarete! Atsegin zaituztet. Eta? Nolatan zuek bezalako bikote bat Litera kalean?

— Galdu egin naiz.

— Galdu? Hara, laztana, hiri honetan guztiok gaude galduta!

— Zera... zuk, zuk ezagutzen al duzu lo egiteko pensioen bat? Logela bat alokatu nahi nuke.

— Hiria hutsik dauden milaka ohez beteta dago, laztana. Eta beste milaka ohetan hutsik dagoen jendeak egiten du lo.

Ondorioak

Gaur egun dagoen euskal literaturaren historia ez da go osorik, subjektiboa da. Hasier Etxeberriren liburua kadanik zegoen kanon maskulinoa finkatu du, sendotu du, zilegitasuna eman dio (Aldekoaren historian berresten eta are gehiago murrizten dena)²⁷. Jendearen onarpena jasozuen lan horretan bost idazle, bost gizon agertzen dira, eta emakume idazle bakar bat agertzen da, txiripaz: bost IDAZLE horietako batek gomendatzen dituen hamar libu-

ruen artean BAT da emakume batek idatzitakoa (Bordaren *Bizitza nola badoan*)²⁸.

Ikusi berri dugunez emakume idazleak egon badaude eta euskal literaturaren hasieratik gainera (gogoratu Gari-baik bildutako eresiak), beraz, zein da ez agertzearen arrazoia? Historialari eta kritikariek baztertu izan dute andreen lana urteetan zehar eta, aipatzekotan, haien generoarekin lotutako ezaugarriei erreparatuz eta hori gutxietsiz egin izan dute.

Azken aldi honetan bi datu aipa ditzakegu publikotasunari dagokionez: emakume idazleen lana 'gehiago' ikusi ahal izan dugu, parekidetasun eta aukera berdintasunera-ko politikaren ondorioz egin den diskriminazio positiboa gogoan hartuta kuota edo kupoia betetzeko beharra ikusi dutelako leku desberdinetan. Literaturaren sisteman 'literatura femeninoaren' etiketa asmatu zuten denak zaku be-rean sartzeko, eta lehenago aipatutako ustezko *boom*-are-kin bizi izan dugu²⁹.

Euskal literaturaren historia osatu behar dugu beraz. Denontzako lekua egon beharko litzateke, eta laginik be-har izanez gero, honek errealitatearen adierazgarria izan beharko luke, benetan daukagunaren erakusgarria. Dis-kurtso hegemoniko androzentrikoarekin amaitu eta eus-kal literatura aberastu behar dugu, feminizatu behar du-gu, andrazkoen esperientzia eta kontamolde berriei bide eman ez, estereotipo zaharrak apurtuz eta berriak sortuz, mundua ikusteko beste modu batzuk ezagutu eta zabaldu.

Dagoeneko euskal emakume idazleak aipatu berri du-gun lanarekin hasi dira; haien ekarpenen zertzelada gutxi batzuk artikulu honetan jasotzen eta ezagutarazten ahale-gindu gara. Ekarpentok andrazkoen ikuspegiez aparte eus-kal literaturan gutxi landuta zeuden estilo, gai, diskurtso mota eta generoak ere landu dituzte, beste aukera batzuk aztertuz.

Espero dugu artikulu honekin emakumeen lanen be-rraturapen eta plazaratzean urrats txiki bat egin izana. Gustatuko litzaziguke honekin katebegi bat ipintzea lehen-a-go egin diren euskal emakume idazleei buruzko lanen eta honen ostean egingo direnen artean, eta emakume idazleak

haien tradizioa sortzera, bidea egitera, Virginia Woolfek zioen bezala, haien ahotsa bilatzera animatzen ditugu.¶

-
1. *The New Feminist Criticism*, 64-65.
  2. Emakume idazleei buruz idatzitakoa (artikuluak eta idazle bakar-rari buruzko lanak alde batera lagata):
    - Itxaro Bordaren *Hogoigarren mendeko emakumeak idazle* (1984).
    - *Jakin* 45, monografikoa: «Emakumea eta literatura» (1987).
    - Askoren artean *Nosotras también escribimos* (1989).
    - Julia Otxoaren *Emakume olerkariak. Poetas vascas* (1990).
    - Kathleen McNerney & Cristina Enríquez de Salamancaren *Double minorities of Spain: A bio-bibliographic guide to women writers of the Catalan, Galician and Basque Countries* (1994).
    - Linda Whiteren tesia *Emakumeen hitzak euskaraz. Basque women writers of the 20th century* (1997).
    - Mikel Atxagaren *Euskal emakume idazleak (1908-1936)* (1997).
    - Mari Jose Olaziregiren *Intimismoaz haraindi: Emakumezkoek idatzitako euskal literatura* (1999).
    - Iris M. Zavalak koordinatutako *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua catalana, gallega y vasca) vol. VI* (2000).
    - Maite Nuñez-Beteluren tesia *Género y construcción nacional en las escritoras vascas* (2001ean aurkeztua).
  3. «Euskal emakume idazleei buruzko edozein eztabaidak genero literarioen banaketa gainditu behar du, emakumeek esparru desberdinetan idazten dutelako, askok genero literario desberdinak jorratzen dituztelako» (itzulpena nirea da).
  4. Zerrenda hau eman dugu, baina guztiak komentatu gabe, lehenago aipatu bezala, espazio faltagatik. «Multzo» bakoitzetik bi komentatuko ditugu: Katariñe Eleizegi eta Sorne Unzueta, Amaia Lasa eta Mariasun Landa eta Miren Agur Meabe eta Jasone Osoro.
  5. Honekin batera iaz aurkitu ziren Lazarragaren idatziekin batera euskal literatura idatziaren hasiera daukagu.
  6. Esan behar dugu ahozko literaturak izugarrizko garrantzia duela, ahozko literaturarik gabe ez dagoelako idatzizko literaturarik.
  7. Ikusten denez, emakumeek idazten dutena ez da beti 'femeninoa'.
  8. Mitxelena, Koldo; *Textos arcaicos vascos*. Minotauro. Madril. 1964. 75-77.
  9. Sarasola, Ibon; *Euskal literaturaren historia*. Lur. Donostia. 1976.
  10. Bere osaba Adiskideen Batzarreko partaidea izan zen eta Peñafloordako kontearen ilobari egiten dio Bizentak bere liburuaren eskaintza.
  11. Virgilio, Fedro eta Esopo irakurtzeaz aparte euskara, gaztelania eta latina ikasi zituela dio, oso arraroa edo ezohikoa emakume batentzat garai hartan.

12. Bizenta Antonia Mogeli buruzko informazio zabalagoa nahi izanez gero, Xabier Altzibarren lanetara jo (1982, 1992 eta 1997).
13. 1812. urtean argitaratua.
14. Mari Jose Olaziregiren itzulpena. Mitxelena, Koldo; *Historia de la literatura vasca*. Erein. Donostia. 1988.
15. Nerea Azurmendi 1997, 41.
16. «Euskal literaturaren lehen 350 urteetan hain emakume gutxi topa daiteke, haien presentzia hutsak sorpresa (edo kezka, agian) eragiten duela horiek aipatzeko lana hartzen duten kritikarientz» (itzulpena nirea da).
17. Bizenta Mogelekin ikusi dugu eta Amaia Lasarekin ikusiko dugu aurrerago, adibide pare bat ematearren.
18. Bizenta Antonia Mogel 1991, 21. Lehenago aipatu bezala 'arra-roa' da Bizenta, emakume-idazle binomioaren atzean dagoelako. Horretaz gain, emakumeei 'laguntzeko' eskatzen die, nori? Idazleei, hau da, gizona, 'saiatzeko' esaten die, ez delako haien lana eta agian ezin izango dutelako 'ondo' egin...
19. Lizardi, Xabier; «Itxartu, euzkelduna!». *Euzkerea*. 1929.
20. «Literatura ingeles eta amerikarrea ohikoa da hurrengo baieztapena: egilea 'anonimoa' bazen egilea andrazkoa zen» (itzulpena nirea da).
21. Benito Perez Galdosen *Marianela*-rekin konparatu izan dute, maitasun eta sakrifizioaren uztarduragatik.
22. Aranaren hiztegian, 's' <sus> ahoskatu behar zen.
23. 1932an emakumeek botoa emateko eskubidea lortu zuten. Orduan hasi zen Sorne mitinak ematen euskaraz. Jendeak txaloka eta bero hartzen zuen Sorneren mitina. Bermeon eman zuen bat berezia izan zen herritarrentzat, euskaraz egin zuelako.
24. Talde horretan bere senarra, Leizaola eta Ajuriagerra zeuden, besteak beste.
25. «Una brisa me conmueve y el huracán no me abate».
26. Olerkia askoz luzeagoa da. Paragrafoen aukeraketa Igone Etxebarriarena da.
27. Atxaga, Izagirre, Lertxundi, Saizarbitoria eta Sarrionandia proposatzen ditu Etxeberriak. Aldekoak berriz Atxaga, Lertxundi, Saizarbitoria eta Sarrionandia (2004, 287).
28. Kontuan baldin badaukagu bost idazle elkarrizketatu zituela eta haietariko bakoitzak hamar idazle edo hamar idazlan aipatu zituela eta berrogeita hamar lan horien artean bakarra dela emakume batena, argi dago hor zerbaitek ez duela funtzionatzen.
29. 'Emakume literatura' delakoaren ustezko *boom*-a merkantilismoarekin, literatura arin/errazarekin eta itxuraren aroarekin lotzen dute kritikari batzuek (Iñaki Aldekoak *Habe* 357n eta Ur Apalategik *Gure gauzak S.A.*-n, kasu). Ez da hau betiko gutxiespeneren azken moldea?

Bibliografia

- Aldekoa, Iñaki; *Historia de la literatura vasca*. Erein. Donostia. 2004.
- Altzibar, Xabier; «Bizenta Antonia Mogelen biaz eta lanaz zenbait argibide». *Euskera* XVII. 1982.
- Altzibar, Xabier; *Bizkaierako idazle klasikoak: Mogeldarrak, Astarloata - rrak, Frai Bartolome: nortasuna, idazlanak, grafiak*. Bizkaiko Foru Aldundia. Bilbo. 1992.
- Altzibar, Xabier; *Euskal literatura*. Vox eskola gida. Bartzelona. 1997.
- Askoren artean; *Gutuziak*. Txalaparta. Tafalla. 2000.
- Askoren artean; *Nosotras también escribimos*. EHU. Leioa. 1989.
- Askoren artean; *Once (poetas) para trescientos (lectores). Mujeres poetas en el País Vasco*. La Palma. Boadilla del Monte. 2001.
- Atxaga, Mikel; *Euskal emakume idazleak (1908-1936)*. Bidegileak. Eusko Jaurlaritz. Gasteiz. 1997.
- Azurmendi, Nerea; «Vicenta Antonia Moguel. La primera escritora vasca». *Emakunde* 28. 1997ko iraila.
- Azurmendi, Nerea; «Tres activistas del euskera». *Emakunde* 29. 1997ko abendua.
- Bengoa, Maria; «Escritoras vascas. Literatura femenina, literatura extranjera». *Emakunde* 31. 1998ko ekaina.
- Borda, Itxaro; *Hogoigarren mendeko emakumeak idazle*. Txertoa. Donostia. 1984.
- Cano, Harkaitz; *Emakumea euskal antzerkian*. Bidegileak. Eusko Jaurlaritz. Gasteiz. 1997.
- Eleizegi, Katarriñe; *Garbiñe (1917)*. www.euskaraz.net/Argitalpenak/HerriLiteratura/Eleizegi/Garbine
- Etxaniz, Xabier; *Euskal Haur eta Gazte Literaturaren Historia*. Pamie-la. Iruña. 1997.
- Etxebarria, Igone; *Sorne Unzueta, Utarsus (1900)*. Bidegileak. Eusko Jaurlaritz. Gasteiz. 2001.
- Gabilondo, Joseba; «Del exilio materno a la utopía personal: política cultural en la narrativa vasca de mujeres». *Ínsula* 623. 1998. 32-36.
- Gabilondo, Joseba; «Itxaro Borda: Melancholic Migrancy and The Writing of a National, Lesbian Self». *Anuario del Seminario Julio de Urquijo* XXXIV-2. 2000. 1-25.
- Gutierrez Retolaza, Iratxe; *Malkoen mintzoa. Arantxa Urretabizkaia eta eleberrigintza*. Utriusque Vasconiae. Donostia. 2002.
- Jakin* 45, monografikoa: «Emakumea eta literatura». 1987.
- Kaltzakorta, Xabier; *Bizenta Antonia Mogel eta Elgezabal*. Bidegileak. Eusko Jaurlaritz. Gasteiz. 1992.
- Landa, Mariasun; *Txan Fantasma*. Elkar. Donostia. 1984.
- Landa, Mariasun; *Iholdi*. Erein. Donostia. 1988.
- Lasa, Amaia; *Geroaren aurpegia (1967-1997)*. EHU. Leioa. 2000.
- Lasa, Amaia; *XX. mendeko poesia kaierak*. Susa. Zarautz. 2001. Koldo Izagirreraren antologia eta sarrera.

- Martinez de Antoñana Carrion, Marta; «Emakumeek egindako gaurko euskal ipuingintza: Arantxa Iturberen *Ezer baino lehen*». *Sancho el Sabio* 16. 2002. 67-82.
- Meabe, Miren Agur; *Azalaren kodea*. Susa. Zarautz. 2000.
- Mintegi, Laura; *Julene Azpeitia*. Bidegileak. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz. 1988.
- Mitxelena, Koldo; *Historia de la literatura vasca*. Erein. Donostia. 1988. 2. edizioa.
- Mogel, Bizenta Antonia; *Ipui onak*. Klasikoak. Euskal Editoreen Elkartea. Donostia. 1991.
- Moi, Toril; *Teoría literaria feminista*. Cátedra. Madril. 1995.
- Nuñez-Betelu, Maite; *Género y construcción nacional en las escritoras vascas*. Missouriiko Unibertsitatea. 2001ean aurkeztutako tesia.
- Olaziregi Alustiza, Mari Jose; «Bizenta Mogel (1782-1854), edo euskal tradizio literario androzentrikoa pitzatu zenekoa». *Iker*. 2003. 203-221.
- Olaziregi Alustiza, Mari Jose; *Intimismoaz haraindi. Emakumezkoek idatzitako euskal literatura*. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 1999.
- Osoro, Jasone; *Greta*. Elkar. Donostia. 2003.
- Otxoa, Julia; *Emakume olerkariak. Poetas vascas*. Torremozas. 1990.
- Salaberri Muñoz, Patxi; *Iraupena eta lekukotasuna. Euskal literatura idatzia 1900 arte*. Elkar. Donostia. 2002.
- Shawalter, Elaine; *The New Feminist Criticism*. Virago. Londres. 1986.
- Torrealdai, Joan Mari; *Euskal kultura gaur. Liburuaren mundua*. Jakin. Donostia. 1997.
- Ugalde, Mercedes; *Mujeres y nacionalismo vasco. Génesis y desarrollo de Emakume Abertzale Batza. 1906-1936*. EHU. Leioa. 1993.
- Unzueta, Sorne; *Idazlan guztiak*. Labayru. 1997 (arg. Igone Etxebarria).
- Uribe, Kirmen (arg.); *Azken aldiko euskal narratiba. Sortzaileak eta irakurleak*. UEU. Bilbo. 2001.
- Urkiaga, Esteban; *Azalpenak eta beste (1932)*. Klasikoak. Euskal Editoreen Elkartea. Donostia. 1991.
- Urkiza, Ana; «Euskal emakume idazleen lantaldea». www.eusko-news.com/0057zbk/gaia5705eu.html
- Uruburu, Laura; *Emakume Abertzale Batza*. Bidegileak. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz. 1997.
- Villasante, Luis; «Emakumea euskal literaturan». *Eusker* XXI. 1976.
- White, Linda; «A literature in chains. Literatura kateatuta». <http://ibs.lgu.ac.uk/sympo/LINDA.PDF>
- White, Linda; *Emakumeen hitzak euskaraz. Basque women writers of the 20th century*. Renoko Unibertsitatea. 1997.
- Zavala, Iris M. (koord.); *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua catalana, gallega y vasca) vol. VI*. Anthropos. Barzelona. 2000.
- Zubeldia, Iñaki; «Miren Agur Meabe emakume-ahots indartsua euskal literaturan» in *Egan* 3/4. 2004.

Kundera etorri duk hitaz galdezka

PRUDEN GARTZIA

Unamuno

Orain dela ehun eta hiru urte, 1901eko abuztuaren 26an, don Migel Unamunok hitzaldi sonatu bat egin zuen Bilbon, ziur aski euskaldunen artean egin zuen sonatuena eta gogoratuena.¹ Iskanbila itzela sortu zuen, gaur egun arte iraun duen iskanbila. Zer esan zuen? Bi hitzetan laburbilduko dizuet:

El vascuence se extingue sin que haya fuerza humana que pueda impedir su extinción [...] En el milenario eusquera no cabe el pensamiento moderno [...] Tenemos que olvidarlo e irrumpir en el castellano [...] ¿Y el vascuence? [...] Enterrémosle santamente, con dignos funerales, embalsamado en ciencia; leguemos a los estudios tan interesante reliquia. (Unamuno, 1901)

Tira, Unamunoren xelebrequeriak, esango luke norbaitek. Edo euskarari zion gorrotoaren ondorio, esango luke bestek. Baina nik esaten dut, ez bata, ez bestea: Unamunok euskara maite zuen, nik ez dut dudarik, baina, puntu horretan, sasoi hartako Europan guztiz arruntak ziren iritziak hona ekarri baino ez zuen egin. Alegia, ez zen batere originala izan.

► **Pruden Gartzia** Azkue Bibliotekako zuzendaria da eta UEU eta Joana Albret Bibliotekonomia Mintegiko kidea.

Txekia

Adibidez, begira diezaiogun, une batez, sasoi bereko Txekiari. Han ere, itzal handiko intelektual txekiar bat, Hubert Gordon Schauer, honela mintzo zen 1886an, hots, Unamuno baino 15 urte lehenago, soilik 15 urte lehenago:

[txekiarrok] ez al genioke humanitateari mesede handiagoa egingo, geure espiritu-indarrak bat egingo balu kultura mailan gu baino askoz ere gorago dagoen herri handi batekin? [...] Nazio bat berpizteko hainbeste eta hainbeste ahalegin egiteak pena merezi al du? Ba al du benetan gure nazio honek horrenbestearainoko kultur-balioa? Eta nahikoa izango ote zaio balio hori etorkizunean nazio-nortasun galera berriren bati aurpegi emateko? (Hubert Gordon Schauer, in Kundera, 1967)

Jakina denez, sasoi hartako Txekia Inperio Austro-hungariararen zati bat zen, eta alemana zen maila guztietan hizkuntza nagusia, bai administrazioan eta, zer esanik ez, kulturean. Txekiera baserritar ezjakinen eta abertzale buruberoen hizkuntza zen, funtsean. Eta dirudenez, Schauer jaunaren adierazpen hauek, bere sasoiaren, egundoko iskanbila sortu zuten bete-betean berpizkunde nazionalean murgilduta zeuden txekiar gazteen artean. Nik gutxi gorabehera Bilbon bezala imajinatzen ditut, hitzaldi areto bat bete-betea eta PNVko gazteak Unamunori txistuka eta oihuka...

1957

Baina orain, bat-batean, salto egingo dugu 1957ra. Badakizue, ordurako Txekia nazio independentea da, baina ez osorik librea: aurreko urtean Sobiet Batasuneko tankeak ondoko Budapestean sartu baitziren gogorki zapalduz hungariarren errebolta.

Hego Euskal Herria, hori ere badakizue, frankismoan dago ia guztiz itota.

Eta Unamuno... Unamunok abertzaleen pizti beltza izaten segitzen du eta, gainera, Eliza Katolikoak bere hainbat lan *Index*-ean sartu ditu, hots, liburu debekatuen zerrendan, bere kristautasun heterodoxo eta susmagarriaga-

tik. Euskaldun kristau zintzo bat izan da, gainera, horretan gehien lagundu duena: Pildain apezpikua.

Bada, testuinguru honetan, Jose Luis Alvarez Enparantza gazteak bere bizitzako lehen hitzaldia ematen du, Gipuzkoako Diputazioaren Jauregian, hots, ia-ia gu gaur hementxe gauden bezala, duela 48 urte. Abertzale batek Unamunori buruz, eta euskaraz? Goitik behera larrutzeko eta porrokatzeko izango da, ezta? Bada, ez. Eta orain, entzun ondo, honela bukatzen baita hitzaldia:

Unamuno ezagutu duenak ez dauka aaztutzerik, eta alde batera ala bestera jotzen du. Astindu egiten du, gogor, eta ez dago geroztik txatxukeriatan ibiltzerik. Arima-gosea ixiotzen du, dirukeria ondatzen du, ta berari eskerrak aurkitu dugu askok gure burua. (Txillardegi, 1957)

Badaezpada ere, errepikatuko dut: Txillardegik dio Unamunori eskerrak «aurkitu duela bere burua». Tira, ezin esango dugu 1957ko Txillardegi euskal abertzale tipikoa zenik, abertzale tipikoek ez baitzuten Unamuno maite. Ez zen, bestalde, *atipiko* bakarra, besteak beste hor baitago Salvatore Mitxelena, puntu honetan, eta beharbada beste hainbatetan, Txillardegirekin sintonia osoan dagoena. Koldo Mitxelena bera ere ez zebilen hain urrun, hitzaldia-
ren antolatzaileen artean baitzegoen. Beraz, esan dezagun garbi: Txillardegiren abertzaletasuna oso originala zen, hutsetik sortua ez izan arren, alegia, giro zehatz batean txerta zitekeen arren, giro hori minoritarioa ez, infimoa baitzen sasoi hartako Euskal Herrian.

Baina Txillardegiren originaltasunak badu beste iturri bat Euskal Herria rekin edo Unamunorekin zerikusirik ez duena. Eta iturri hori Paris da, edo zehatzago esanda, Parisiko giro intelektual ezkertiarra, edo, izen bat emateagatik, Jean Paul Sartre.

1968

Eta puntu zehatz honetan, Sartre ez baizik Milan Kundera agertzen zaigu, eszenategian leku bat eskatuz. Eta nor zen Milan Kundera sasoi horretan?

Milan Kundera Txekian jaio zen 1929an, hots, Txillardegia jaio zen urte berean, eta Txillardegik bezala musika maite du oro ren buru. Eta Txillardegik bezala, gazte-gaztetatik izan zituen kezka politiko eta literarioak. Baina, Txillardegia ez bezala, kezka politikoek ez zuten orduko erregimenaren opositore bihurtu, kontrakoa baizik: 1948an, 19 urte zituela, Txekiako Alderdi Komunistan sartu zen, hots, sasoi hartan aginte absolutua zeukan partiduan. Eta horrela, Kunderak gaztetxotatik izan zuen gure Txillardegik inoiz izan ez duen esperientzia bat: gobernuan dagoen partiduaren kide izatea. Beharbada hau kontuan hartzeko puntua da. Eta esan dezagun argi: sasoi hartan, ziur aski, Kunderak bere burua komunista iraultzailezat izango zuen.

Dena den, laster hasi zitzaizkion arazoak. Alderdi Komunistan sartu eta urte pare batera, bota egin zuten, «alderdiaren aurkako jarduerengatik». Tira, susmatzen dut esperientzia hau bai, ezagunagoa egingo zaiola gure Txillardegiri. Baina segi dezagun aurrera. Kundera ez zen horregatik gobernuaren opositore bat bihurtu. Idazten hasi zen eta bere lehen liburuek (1953, 1955, 1957 eta 1962) komunista gazte baten lana izaten segitzen dute, inolako zalantzarik gabe. Horregatik ez da arraroa ikustea 1956an, hots, tanke sobietikoak Budapestean sartu ziren urte berean, Kundera berriz ere Alderdian onartu zutela. Halaber, ordurako idazle ezagun bat zen Txekian.

Ez da dudarik: Kundera komunista bat zen eta bere gobernuarekin bat egiten zuen, nahiz eta han-hemenka, bere lanetan, heterodoxiaren zantzuak antzeman omen daitezkeen, besteak beste, Txekiako jende xumearentzat duen joera filoabertzalean. Baina, hauxe da daturik garantzitsuena gaur, 1960-65etik aurrera bere Alderdiaren sektore bat sozialismodesberdin baten aldeko erronkan sartua zen, alegia, alderdiaren diktadura laxatuko zuen sozialismo baten bila eta, bereziki, Sobiet Batasunaren *babesa* bertan behera utziko zuen sozialismo berri baten bila. Sasoi hartan *sozialismo humanista* deitzen zitzaion, edo *giza aurpegidun sozialismoa*.

Milan Kundera bete-betean dago mugimendu horretan sartuta. Areago, 1967an argitaratzen du bere lehen

nobela, *Txantxetan* (frantsesez *La plaisanterie* eta gaztelaniaz *La broma* bezala argitaratu direnak). Nobela politiko tipikoa, askorentzat 68ko Pragako udaberriaren erakusgarri osoena. Egundoko arrakasta izan zuen, lehenik eta behin Txekoslovakian, ondoren beste hainbat lekutan. Alderdi iraultzaileen monolitismo estupidoaren kritika gupidagabea, osagarri autobiografiko nabarmenak ditu.

Ez da hori, ordea, guretzat interesgarriena. Urte horretako, hots 67ko ekainean, Kunderak hitzaldi sonatu bat egiten du Txekiar Idazleen IV. Kongresuan eta hitzaldi hori ere mugarri bat bihurtzen da Txekiar mugimendu sozialistaren historian, bereziki idazle eta intelektuaren artean.

Baina Jean Paul Sartre aipatu dut lehentxeago, eta ordua da berarengana itzultzeko. Sartrek pasioz beterik segitzen du Txekosloveniako esperientzia, handik urte gutxi

-gutxira Burgosko Auzia segituko duen pasio berberarekin. Sartre rentzat, txekiarren ereduak da Europako etorkizuna; Kundera bera pertsonalki ezagutzen du eta aipatu dugun hitzaldia bere aldizkarian argitaratzen du frantsesez, 68ko apirilean.

Baina Kunderaren hitzaldi hori dela-eta, entusiasmoa, egiatzko entusiasmo eta poza, gure Txillardegik erakusten du hurrengo hilabetean, hots, 68ko maiatzean *Zeruko Argia*-n ateratzen duen artikuluan: «Milan Kundera eta gu». Eta maiatzeko giro horretan, Parisen gazte unibertsitateko tarteta-tarteka Frantziako polizia harrikatu, Unibertsitateko aretoetan hitzaldi sutsuak bota eta, legendak esaten duenari segituz, areto horietan beraietan ikasleek maitasuna sentitu ez ezik egin egiten duten bitartean, giro bero horretan, gure Txillardegik hauxe idazten du Kunderari buruz:

Gure arteko sasi-jakintsu batzuk euskal kultura «burgestatzat» baztertzen duten momentuan, oso egokia litzake ahal duten irakurleek Kundera txekotar intelektuaren hitzaldi mamitsua gogoan hartzea. (Txillardegi, 1968)

Izan ere, Kunderaren hitzaldia hain ondo egokitzen zaio Txillardegiren pentsamenduari ezen badirudi berak idatzia dela. Eta zer dio Kunderak? Adibidez, hauxe:

Ba ote daki nazioak bere sortea bere kulturaren esku da-goela? Edo zapuztu egin ote du gure berpizkunde garaiko intelektualek zuten konbentzimendua, balore kulturalik gabe nazio esistentziarik ez zegoela zioteneko konbentzi-mendu hura? (Kundera, 1967)

Edo «[...] guretzat geure nazional esistentziaren justifikazio eta garantia kultura delakoan nago» (Kundera, 1967).

Edo, azken aipua:

[...] herri txikiek ezingo diote beren hizkuntza eta nortasunari eutsi kultur-kreazioz baizik, kreazio horretan ren-plazatu ezinezko baloreak daudelako, alegia. Zalantzarik gabe plzenske pivo (Pilsen zerbeza, alegia), balore bat gehiago da, estimatua oso mundu zabalean [...] Baina pilsen zerbezak ez luke justifikatuko Txekiarren eskubi-dea hizkuntza berezia edukitzeko. (Kundera, 1967)

Argi dago, ezta? Pilsen zerbezaren orde txakolina ipini, eta Jose Luis Alvarez Enparantza ateratzen zaigu, koma bat aldatu behar izan gabe. Ondorioa garbia da: «*ala gure hizkuntza dialekto koskor bat bihurtzen utzi eta kultura folklore hutsa, ala bestela bere ondorio guztiekin eskubide guztiko nazio europearra izan*». Nork dio hori, Txillardegik Euskal Herriaz edo Kunderak Txekiaz? Berdin dio, ezta?

Beraz, hemen ere ez da dudarik: Kundera komunista iraultzailea abertzale kulturalista bihurtu da, sozialista izateari utzi gabe, haatik.

Dibergentzia

Bai, 68ko maiatzean Kunderak eta Txillardegik anaia bikiak ematen dute, Pragan, Parisen, Kalifornian, Euskal Herrian ere, berdin da: «gauden denok anai», esaten zuen euskal kanta batek. Baina, jakina denez, hortik aurrera

gauzak franko aldatu ziren, nahiz eta aldaketa denak ez ziren batera etorri.

Izan ere, maiatzean ez, abuztuan, tanke sobietikoak Pragan sartzen dira eta txotxongiloz osatutako gobernu bat inposatzen dute. Aldaketaren hasiera da.

Txillardegik, zer esanik ez, gogor protestatuko du. Jean Paul Sartrek ere gogor salatuko du komunisten jarrera, bai Txekian eta bai, bereziki, Frantzian. Baina Kunderak?

Bada, Kundera Pragan zegoen eta zaila da horrelako egoera batean zegoen pertsona bati buruz ganorazko ezer esatea. Esan dezagun bakarrik zazpi urte geroago, 75ean, erbestera doala, Frantziara, eta beste sei urte geroago, 81ean, frantses-nazionalitatea hartzen duela. Tartean, partidutik botatzen dute eta bere liburuak debekatzen dira Txekian. Baina denbora aurrera doa, eta bada momentua argi eta garbi galdetzeko zergatik ekarri dudan hona Kundera, alegia, Txillardegiren omenezko ekitaldi batera.

Bada, zehatz-mehatz, honegatik: Parisen bizitzen hasten denetik espero zitekeenaren kontrara, Kunderak *guztiz* abandonatzen du *idazle engaiatuaren* papera eta *artista hut-saren* figura errebindikatzen du, iraultzaren eta aberriaren eskakizunetik kanpo dagoen artistarena, alegia. Beste hitz batzuekin esanda: Jean Paul Sartre ren ordeaz, Johann von Goethe hartzen du eredutzat, hots, idazle *olinpikoa*.

Jakina, asko sinplifikatzen ari naiz: besteak beste, ez dirudi *konbertso* baten aurrean gaudenik, baizik eta urte luzeak eta maila asko duen eboluzio gatazkatsu eta korapilatsu baten aurrean. Baina azken emaitza gardena da eta, nahi baduzue, muturrekoa: 95ean Kunderak bere ama hizkuntza abandonatzen du eta zuzenean frantsesetik idazten hasten da. Alegia, ez exilioko lehen urtetan bezala txekieraz idatzi eta frantsesetik argitaratu, Txekian bere liburuak debekatuta zeudelako, baizik eta zuzenean frantsesetik. Eta hori noiz, eta Berlingo harresiaren erorketaren ondoren berriz ere posible zaionean Txekiara itzultzea.

Baina, eta hauxe da kontua, Kundera ez zen itzuli: Parisen geratu zen, *soinujolearen semea* Kaliforniako arrantxoan geratu zen bezala. Tira, gehitu dezadan nire

berrien arabera bizirik eta osasuntsu dela, Parisen edo Suitzan, ez dakit oso ondo non. Baina ez Pragan.

Errepara dezagun: Kunderak abandonatu du ez soilik bere gaztetako militantzia komunista, ez soilik bere ondoko aurpegi sozialista eta abertzalea, baizik eta bere aberria eta bere hizkuntza ere.

Izan ere, eta barkatu egidazue konfiantza: zergatik maitatu behar dugu gure herria eta gure hizkuntza? Zergatik izan behar diegu leialak?

Konpromiso etikoa

Bukatuko dut.

Denok dakigunez, Jean Paul Sartre rentzat bizitza, existentzia, erroan konpromiso etiko bat da, engaiamendu bat. Idazlea bereziki, intelektuala oro har, behartua dago konpromiso etiko bat hartzera injustiziaren aurrean. Denok dakigunez ere, Txillardegi, puntu honetan bederen, sartrearen da guztiz, alegia, euskaraz ikasi behar dugu eta hitz egin behar dugu herri honekiko konpromiso etiko bat daukagulako. Honela idatzi du *Euskal Herria helburu*-ren bukaeran: «baina nik *hautua* egin nuen gaztetan herri zafratu eta iraindu honen alde» (Txillardegi, 1994: 318).

Txillardegirentzat euskaraz egitea ez da arazo pribatu bat, ez. Aitzitik, herri honekin daukagun konpromiso etiko baten ondorio ezinbestekoa da: euskararen heriotza, herri honen heriotza, finean (sinonimoak baitira) injustizia bat da eta geuk injustizia horren aurka errebelatu behar dugu, aktiboki errebelatu. Hortik euskaraz hitz egiteko betebeharrak etikoa. Hortik abertzaletasuna.

Txillardegiren euskaltzaletasuna eta abertzaletasuna betebeharrak etiko baten ondorio dira. Kunderak, aldiz, mota horretako konpromiso etikoekin apurtzen du eta, hortik aurrera, hizkuntza arazo pribatua bilakatzen da. Arazo pribatu huts-hutsa.

Horra hor, nire ustez, bien artean dagoen aldea.

Azken oharra

Bukatu dudala esan dut, baina ez dut bukatu nahi beste ohar pare bat erantsi gabe: Kunderari bere konpromiso etiko-sartreanoa bertan behera uzteak ez dakarkio, inola ere, anti-abertzale (edo anti-nazionalista, nahiago baduzue) bilakatzea, areago gure arteko *ez-nazionalista* autodeituen moldean. Esan dezadan zergatik.

Batetik, har dezadan jende horren diskurtsoa soilik termino positiboetan: garbi dago gaur eta hemen *intelektual ez-nazionalista* izatea konpromiso etiko sartreanoaren bariante bat besterik ez dela, hots, herriarekin (edo *gizartearekin* beraien terminotan esateko) intelektual gisa konpromiso etiko bat hartzea. Ez da hori Kunderaren jarrera.

Bestalde, komenigarria da Kunderaren testuinguru zehatza kontuan hartzea eta gurearekin alderatzea, adibidez: Txekia independentea da eta txekiera ez dago mehatxupean. Halaber, Kundera ez da Txekian bizi, Parisen (edo Suitzan) baizik. Gainera, ez du hautatu alemana edo errusiera, hots, zapaltzaileen hizkuntza, ezta ingelesa ere, baizik eta frantsesa. Eta bukatzeko, Txekiari dion maitasuna nabari-nabaria da bere liburu guztietan, baita frantsesez idatzitakoetan ere. Kontua da orain maitasun horrek ez dakarkiola inolako konpromiso etikorik, ezta Txekiako jende xehearen hizkuntzan idaztekoa ere.

Baina oraindik ere arrazoi gehiago dago Kundera hemengo intelektual *ez-nazionalista* autodeituekin ez nahasteko. Adibidez, irakurri besterik ez dago bere azkenetako nobela bat, *La lenteur* (1995), ikusteko zein erabateko zorrotasunez kritikatzan duen *intelektual engaiatuaren* figura: Kunderaren begietan pailazo harroputz batzuk dira, besterik ez. Ez duzue inon kritika latzagarrik irakurriko.

Baina, *argi*, ez dirudi Txillardegiri bezalakoak dituenik gogoan, Parisen bizi den *ezker jainkotiarra* baizik. Txillardegiri bezalako *disidente historikoak*, aldiz, guztiz beste modu batean tratatzen ditu, alegia, goxotasunez eta maitasun puntu batez, nahiz eta argi eta garbi azaldu beraieki-ko dituen distantzia salbaezinak.

Alegia, nire begietan nobela horretan agertzen den txekiar intelektual disidente, hogei urtean zehar bere gobernuak marjinatu eta zapaldu duena, gure Txillardegiren ispilua litzateke. Aldiz, nobelan agertzen den frantses intelektual *engaiatu* bezain *jainkotiarrari*, irakurle bipilak berehala aurkituko dio parekoren bat baino gehiago gure probintziotan.

Zeren, laburbilduz: Kunderak tradizio sartreanoarekin apurtu du, eta Txillardegik, aldiz, ez. Bada, kasu *biotan* jakin dezagun bereizten gizona eta lana. Hots, ez dezagun Txillardegi miretsi eta Kundera mespretxatu bata abertzalea delako eta besteak abertzaletasunari uko egin diolako. Edo batak ezkertiarra izaten segitzen duelako eta besteak horri ere uko egin diolako.

Edo bai, gehienez ere miretsi edo mespretxa dezagun *gizona*, baina irakur dezagun *haren lana*. Zeren Txillardegi orain dela 30 urte Parisen bizitzen geratu izan balitz, eta idatzi duen guztia frantsesez idatzi izan balu ere, oso lan onak izango ziren. Zinez ederrak. Eta, bide batez esanda, eta hau ere garbi esan beharra dago, errazago izango zuen Eusko Jaurlaritzaren sariren bat eskuratzea, edo Euskadiko Kutxarena, etab.

Baina Txillardegi Euskal Herrira itzuli zen, euskaraz bizitzera. Horra gakoa. Nire ustez, miresmena zor diogu horregatik, bai, baina mesedez, faborez, otoi, arren, ez horregatik bakarrik. Zeren bere abertzaletasuna gorroto dutenek ere, mesedez, faborez, otoi, arren, irakur ditzatela bere lanak, geuk abertzaleok, Unamunorenak edo Pio Barojarenak irakurtzen ditugun errespetu berdinarekin. ¶

-
1. Artikulu hau hitzaldi gisa irakurri zen Donostiako Koldo Mitxele-
na Kulturuneak Txillardegiren omenez antolatutako *Txillardegi:
egilea, hitzaren zentzu guztietan* jardunaldien baitan, 2004ko urri-
aren 4an, eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren web gunean irakur dai-
teke (www.gipuzkoakultura.net/txillardegi/prudengartzia.pdf) Orobat,
Maiatz aldizkariak argitaratu zuen bere 40. zenbakian (2004ko

abendukoa, 11-15). Hitzaldiaren hasieran hizlariak esker oneko eta mirespenezko hitz batzuk izan zituen entzuleen artean zegoen Txillardegirentzat.

Aipuak

Kundera, Milan (1967) «Kultura eta izaera nazionala» [Txekiar Idazle-
en Batasunaren IV. Biltzarra irekitzeko egindako hitzaldia, 1967ko
ekainean], *Literatur-Gazeta* 6 (1987 uztaila) [iturria: *Les Temps Mo-
dernes* (1968 avril); euskaratzailea: Juan Manuel Basurko] [hemen
kontsultagai: www.armiarma.com/andima/gaze/gaze0606.htm]
[2004-09-30].

Sartre, Jean-Paul (1971) «Préface», in Gisèle Halimi, *Le procès de Bur-
gos*, Paris: Gallimard, VII-XXX.

Txillardegi (1957) «Unamuno eragille», *Egan* 3-4, 170-177.

Txillardegi (1968) «Milan Kundera eta gu», *Zeruko Argia* 273 (lorai-
llak 26), 3.

Txillardegi (1994) *Euskal Herria helburu*, Tafalla: Txalaparta.

Unamuno, Miguel (1901) «Discurso en los Juegos Florales celebra-
dos en Bilbao el día 26 de agosto de 1901», in *Obras Completas*,
Madril: Afrodisio Aguado, 1958, VI. tomoa, 290-307.

Datu biografikoetarako batez ere iturri hau erabili dut:

Culik, Jan (2000) «Milan Kundera», [www2.arts.gla.ac.uk/Slavonic/
Kundera.htm](http://www2.arts.gla.ac.uk/Slavonic/Kundera.htm) [2004-09-30].

Oharra: Milan Kunderaren lan gehienak erraz eskura daitezke frant-
sesezko edo gaztelaniazko edizio ugarietan.

Euskara guztiona... baina nola?

•

A I T O R E T X E B A R R I A

•

Gure inguruan zabalkunderik handiena duen egunkari bateko zuzendariari zuzendutako gutunen sailan honako hau irakur genezakeen irakurle baten lumatik 2004ko azaroaren 13an «Euskara y utilidad» izenburupean (gutunak aurreko egun batean egunkari berean agertutako beste bati erantzun nahi zion):

Deduje que no comparte la idea de que el conocimiento del euskera sea para el que lo desee y no para todos, ya que no todos queremos ni deseamos ese «idioma» [...]. Para mí es una vergüenza haber estado «obligada» durante todos mis años estudiantiles a aprenderlo, y me he tenido que aguantar. De lo que me alegro ahora es de no utilizarlo en mi vida para nada y de que todo pasara, se lo digo por experiencia.

Egunkari berean hilabete batzuk beranduago kexuzen Espainiako Kongresuko Presidente Marin jaunak Estatuko hizkuntza guztien erabilera zela-eta, eta modu irrigarrin jotzen zuen proposamen honen aurka:

Cuando un diputado se dirige al pleno y usa su idioma regional, sabe que no lo conocen todos sus oyentes, luego es un ineficaz. Sabe, además, que todos sus oyentes conocen otro idioma, el castellano, que él también habla, y al no usarlo incurre en grosería. [...] A los congresistas vascos, cuando hablan en su Parlamento en euskera, les

---

► **Aitor Etxebarria** Euskal Filologian lizentziaduna eta Santurtziko Udal Euskaltegiko irakaslea da.

entienden el 26% de los oyentes. Si yo fuera Atutxa les exigiría que hablen en el idioma que conocen todos, el que nos une, porque las lenguas están para entendernos.

Batek baino gehiagok hau irakurtzean esan edo pent-satuko du lerrootan ageri den jarrera pertsona jakin bate-na dela eta ezin dela jarrera orokor baten adibide gisa har-tu. Baina neure inguru hurbilera begiratuta zera egiaztatu ahal izan eta, zoritxarrez, egiaztatzen dut: euskararen aur-kako jarrera (edo, gutxienez, indiferentea) aurrekoa be-zain gogorra eta erradikala ez izan arren, nahiko zabaldua dela hiritar arrunten artean, forma, maila eta diskurtso ez-berdinen azpian.

Ildo honetatik, ondoko lerroen asmoa bikoitza da:

- Alde batetik, artikulua honen hasierara ekarri ditu-gun bezalako iritziak nola, zer dela-eta eman litezkeen gaur egun, ustez euskararen inguruko adostasun zabala bizi dugun (edo bizi beharko genukeen) garaiotan.

- «Euskara guztiona da» leloa nola uler genezakeen, egun ditugun aukerak, egun bizi dugun egoera soziopoliti-koa gogoan izanik, desira edo planteamendu idealetara le-rratu gabe eta formulazio zehaztugabeak saihestu nahian.

Ez bilatu, beraz, hemen euskararen normalkuntza eta biziraupenerako proposamen edo plangintza berritzaile eta definitiborik. Hemen proposatu nahi dudana oinarri-oina-rrizko aurre-akordio nagusi baterako gutxieneko baldintzak dira.

Konparazio pare bat egoera irudikatzeko

Utz dezagun albo batera une batez kontu hau eta saia gaitezen irudikatzen adibide pare baten bidez euskararen munduan lor genezakeen gutxieneko adostasuna, eta ekar dezagun gogora une batez gizartean bizi dugun beste pro-blematika, arazo... edo deitu nahi duzuen bezala. Ekolo-giaren mundua, esate baterako.

Arlo hau dela eta, baditugu kontu hau hurbilagotik eta aparteko intentsitatez bizi duten talde ekologistak. Be-raiek gogoratzen digute etengabe gure ingurua, izadia bera

e errespetatzeak duen garrantzia eta berebiziko balioa. Naturaren kontrako eraso gogorren bat gertatzen edo proiektatzen denean, kanpaina bereziak antolatzen dituzte, bai salaketa egiteko, bai hiritarrak arazo honen inguruan sentibilizatzeko.

Talde hauen artean badira aparteko erradikaltasunaz jokatzeko dutenak, eta hiritarren artean kausarekiko adostasuna lortu beharrean, haserrea edo onespenik eza behintzat eragiten dutenak. Baina salbuespenak dira eta, orokorrean, esango genuke talde ekologistok hiritarren gutxieneko errespetua edo onespena lortu dutela, bereziki lan-estilo «serioa» (hots, diagnostiko zuzen batean oinarrituak, zentzuzko proposamen eta alternatibak aurkeztu...) islatzen badute. Kontzientzia maila handiagoarekin edo txikiagoarekin, uste dut denon gogoan sartuta dagoela Izadia, Natura zaindu, errespetatu eta babestu beharreko kontu bat dela.

Gobernu eta alderdien aldetik ere ekologiaren arlo hau, nola edo hala, gogoan izaten den kontu bat da. Denek uste dute lan esparru hau gutxienez errespetatu egin behar dutela eta, itxurak gordetzearren bada ere, ezin dutela argi eta garbi defendatu naturaren kontrako erasorik, ezta justifikatu ere. (Arlo honetan gure herrian salbuespen garrantzitsuak badirela aitortu behar dut: Itoiz, AHT...) Badira printzipio hau hausten duten norbanako edo enpresa pribatuak eta dagoeneko hasiak dira zenbait administrazio publiko hauen jokabidea legalki zigortzen.

Jo dezagun beste adibide batera: emakumearena. Genero eta aukera berdintasuna, sakoneko errespetua, tratu txarren salaketa... Hona hemen esparru edo alor hau definitzen duten zenbait problematika eta helburu nagusi. Esparru honetan ere baditugu emakumeen eskubideen aldeko konpromiso sendo eta iraunkorra agertzen duten talde feministak. Berauen egitekoa (era profesionalean zein militantean) emakumearen berdintasuna etengabe aldarrikatzea da, berdintasun hau urratzen duten kasuak salatzea, emakumeen tratu txarren aurreko prebentzio kanpainak burutzeko, tratu txarren salaketa bideratzeko zerbitzuak jarri eta hauen berri ematea...

Instituzioek ere badute, beraien aldetik, emakumea laguntzeko eta babesteko zerbitzu ofizialak: Emakunde, Emakumearen Institutua...; martxoaren 8a heltzen denean, aparteko mezuak gizarteratzen dituzte egun honen karian... Eta hiritarren artean badago pentsatzeko eta sentitzeko modu oro korra: bi generoen arteko ezberdintasuna eta tratu txarrak erabat onartezinak direla, nahiz eta gero, berdintasunaren kontuan bereziki, hainbat eta hainbat pertsona inkoherenteak izan pentsatzen dutenarekin. Badiara tratu txarrak eragiten dituztenak, heriotza eragiterainokoak kasu askotan; baina berauek eragin dituztenek, atxilotuak izanez gero, merezitako zigorra jasotzen dute eta ez du inork zalantzan jartzen berauen zilegitasuna. Gauza bera esan genezake hain nabarmenak ez diren beste delitu batzuen kasuan: jazarpen sexuala, lan-diskriminazioa sexuala dela eta... Edonola ere, gizartean badago sentipen eta iritzi nagusia emakumearen berdintasuna eta berarekiko errespetua inolako zalantzarik eta salbuespenik gabe defenditzen duena, gradu edo intentsitate ezberdinarekin bada ere. Administrazioaren azken neurria (azken hauteskundeetarako hautagaien arteko paritatea ezartzea dekretu bidez) honen guztiaren erakusgarri da: ez du inork zalantzan edo eztabaidan jarri aipatu neurria. Gauza bera gertatuko litzateke Kontseiluak eskatzen duen euskararen aldeko gutxieneko kuota ezarriko lukeen dekreturen bat onartuko balitz? Ikusteko dago.

Bi adibide dira. Badakit ez direla egoera perfektu baten erakusgarri (berauek deskribatzerakoan sinplekeriaren bat seguru azalduko dela), baina, nola edo hala, zera irudikatu nahi dute: euskararen esparruan lor genezakeen gutxieneko adostasuna zeren antzekoa, zein itxuratakoa izan litekeen... edo beharko lukeen. Inork imajinatu ahal du artikulu honen hasieran ekarri dugun gutunaren tonu bera erabiltzea konparaziorako erabili ditugun bi esparru hauen inguruan hitz egiteko? Nik neuk behintzat, ez.

Adi! Bi egoera hauek (gaur egun emakumearen berdintasunak eta natura zaindu eta babesteak gure gizartean lortu duten errespetu maila erreala) ez dira hemen eredu-garri bezala planteatzen. Bai ekologian bai emakumeen

alorrean asko eta asko dago zer hobetu eta zertan aurreratu. Euskarari dagokionean antzeko maila eskuratuko bagenu ere, ez nuke inolaz ere planteatuko egoera ideal bezala edo bukatutako zeregin bat bezala; bai, ordea, adierazi dudanez, oinarritzko adostasun bezala.

Euskararen mundura itzulita: euskara guztiona da?

Au reko bi errealitateetan zenbait elementu komun bereiz genitzake:

- Esparru bakoitzean lanean ari diren giza-talde, mugimendu, elkarteak.
- Iritzi publiko zabala, adostasun minimo batekin bizi duena problematika bakoitza.
- Gobernua, instituzioak, administrazio publikoa.

Hiru elementu hauek nola azaltzen zaizkigu euskararen esparruan?

Euskararen aldeko mugimendua

Aurrera jarraitu baino lehen, argibide bat: ondoren datorren diagnostikoa ez dago ikuspuntu neutraletik egin, leku jakin batetik baizik: euskararen aldeko lanean ari den mugimendu edo gizartearen esparrutik bereziki baizik. Horrek zera eragin du: egindako analisisian eta planteatzen diren irtenbideetan euskararen sustatze-lanetan ari diren mugimenduei arreta handiagoa eskaintzea, nahiz eta beste esparruei dagozkienak ere azaldu. Horregatik, euskararen aldeko mugimenduaren inguruko diagnostikoa luzeagoa izateak eta beraiei luzatutako gomendioak ugariagoak izateak ez dute esan nahi arazoaren muina eta ardura sektore honen bizkar uzten ditudala, ezta gutxiagorik ere. Honen arrazoi nagusia honako hau da: lerro hauen irakurle potentziala, nagusiki, esparru horretakoak izango gara eta lerro hauek esparru horretatik euskararen adostasun ahalik eta zabalena errazteko edo lortzeko zer egin genezakeen proposatu nahi dutela.

Baditugu euskararen aldeko talde, elkarte, mugimendu, elkarteak... zabalkunde handi edo txikiagoa dutenak (auzo, herri, lurralde, nazio-mailakoak). Nahi beste. Honetan izugarritzko errekurtsoak ditugu, altxor ikaragarria.

Beste kontu bat da taldeok gehiengo zabal baten oniritzia edo, gutxienez, errespetua duten ala ez. Eta hemen erantzuna ez da bakarra. Badira gure gizartearen onespen nahiko zabala lortu duten zenbait ekimen. Adibide soil batzuk jartzea: *Korrika* (aurten, antolatzaileen balorazioan, inoizko luzeena eta arrakastatsuen), ikastolen aldeko festak (*Kilometroak*, *Ibilaldia*...), Kontseiluak bultzaturiko kanpaina erraldoiak, zein eguneroko zeregin ixil eta etengabearen emaitza ederrak direnak (*Bai Euskarari Akordioa*, *Bai Euskarari Akordioa Herrietan*, *Gizarte Eragile anitzek erakutsitako Konpromisoen sinaketa*...).

Badira oso egoera berezietan adostasun zabal lortu duten zenbait ekintza (*Euskaldunon Egunkaria*-k berak, bereziki itxieraren ondorengo egunetan lortu zuena...). Oro har, ekimen hauek guztiek, aipatu dugun azkena izan ezik, badute denek ezaugarri komun pare bat: batetik, euskararen aldekotasuna bilatzen dutela; hau da, ez direla jazoera puntual batek eragindakoak, baizik eta euskararekiko atxikimendu iraunkorra bilatzen dutela; bestetik, jendearen parte-hartze aktibo eta alaia islatzera bideratuta daudela.

Beste kasu batzuetan, ordea, gizartearen babesa eta oniritzia ez da hain zabal. Honelakoetan «eraso» baten aurkako erantzuna, ekintza gertatzen da; eraso hau, bereziki, administrazioaren edo erakunde ofizial baten erabaki edo jokabidearen aurkako da eta erantzun hauen protagonistak, kasurik gehienetan, sektore ideologiko jakin baten ingurukoak dira, ezker abertzale tradizionalaren ingurukoak hain zuzen. Okertzeko beldur handirik gabe, esan genezake honelako jokabideak atxikimendu edo adostasun maila urriagokoak direla eta euskararen defentsa jokabide edo esparru ideologiko jakin batzuekin lotzera daromatela gizarteko sektore nahiko zabal. Bere ezaugarriak hauexek lirateke: administrazioarekiko mesfidantza edo kontrako jarrera; egiten denari sekula nahikoa ez iriztea; euskararen egoeraren diagnostikoa eta sendabidea beren

diagnostiko, jarrera eta irtenbidearekin identifikatzea eta lotzea; bidaltzen dituen mezu eta aldarrikapenak, adostasun zabalak bilatu beharrez, bere inguruko kideak asetzera zuzenduta izatea.

Euskaltzaletasunaren era mugatu batean ulertutako Euskalgintzaren «diskurtso ofiziala», hein handi batean, sektore hauen eskuetan dagoelakoan nago. Bertan aurkienezake monopolizaturik euskararen aldeko diskurtso nagusia, nahiz eta azkenaldian diskurtso ofizialean ñabar-dura gehiago eta aniztasun handiagoa agertu.

Administrazioa

Goazen orain bigarren elementuarekin: Administrazio publikoa. Arlo honetan beste bereizketa bat egin beharra dugu: EAEko Administrazioa, alde batetik; Foru Erkidegoko eta Estatuko Administrazioa, bestetik.

EAEko Administrazioa

Administrazio honi buruz, ondoko baieztapenak egi-tera ausartzen naiz:

- Argi du euskararen aldeko diskurtsoa. Beti eta edonon adierazten du euskararen aldeko defentsa, horren araberrako Hizkuntza Politika bat darama: aurrekontuetako ehuneko jakin bat bideratzen du euskararen sustapenerako; Euskararen Biziberritzerako Plan Nagusia da Hizkuntza Politikaren islarik argiena. Herri eta hirien tamaina eta euskaldunen ehunekoaren araberrako eredu ezberdinak eskaintzen ditu Plan hau abian jartzeko. Bestalde, Administrazioan eta Zerbitzu Publikoetan (Irakaskuntza, Osasuna... bereziki) euskarak izan behar duen presentzia arautu du, besteak beste.

- Aurreko guztiarekin (eta laburpen gisa aipatu ez dugun beste ebazpen eta jokabideren baten bidez) tarteko nolabaiteko adostasuna eragin du; eta, honekin batera, muturra bi erantzun: batzuentzat egindako lana urri, labur eta motzegia da euskararen normalizazio eta bizirau-penerako (bereziki, ezker abertzalearen inguruko sektore-entzat). Bestetik, beste sektore zabal batek inposaketa, in-

justizia, alderdikeria... ikusten ditu ekinbide honen atzean; bereziki, zenbait lanpostu eskuratzeko dekretuz ezarri dituen Hizkuntz Eskakizunak direla eta (Administrazio, Osasun eta Hezkuntza alorretan bereziki, eta hauen artean geroxeago aztertuko dugun 157 irakasleen afera). Sektore hauek, edo aspalditik izan dute euskararekiko atxikimendu epela, edo zutena epeldu edo hoztu egin zaie beren bitzita pertsonalean euskararen aldeko politika eraginkor baten ondorioak nozitzen hasi direnean. (Sektore hauen sentimendu eta pertzepzioan oinarritzen dira jarraian aipatuko dugun beste Administrazioaren jokabide eta politikak.)

- Euskararen aldeko politika hau epelagoa edo beroagoa izan, egia esan, Administrazioaren politika hau ez da ia inoiz gai izan euskararen aldeko sentimendu sakon eta iraunkorra bideratzeko. Gorago aipatutako adostasun zabalak lortu duten euskararen aldeko kanpaina eta ekintza ia guztien atzean «herri ekimena» izenez ezagututako mugimendu, talde edo elkarteren bat izan da, eta ez, ordea, Administrazioa. Hala ere, azpimarratzekoa da azkenaldian zenbait gizarte-sektore euskalduntzeko Administrazioak berak sortu edota babestutako neurri edo material sorta (Osasun mundua euskalduntzeko «Osatuz» materiala; Ostalaritza mundua euskalduntzeko berriki sortua; etorkinak euskalduntzeko «Aisa» izenekoa...).

Nafarroako eta Estatueta Administrazioak

Ez naiz asko luzatuko arlo honi dagokionez hasieran esandako arrazoiengatik. Gainera, lerro hauen bidez nolabaiteko gogoeta eragin nahi dut berauek irakur litzaketen irakurleengan. Eta badakit sail honetako gutxik (inork ere ez esatearren) irakurriko dituen.

Administrazio hauen eta berauek sostengatzen dituzten alderdi politikoen jokabidea ez da, oro har eta salbuespenak salbuespen, euskararen aldekoa. Aitzitik, murritzalea, ezabatzailea, mugatzailea... da. Beti ahalegindu da batzuen «gehiegikeriak» (bai ustez EAEko Administrazioak berak eragindakoak, bai euskararen sustatze lanean aritzen den talderen batek bultzatutakoak) salatzen, mugak jartzen. Azkenaldian nabarmena da Foru Erkidegoko

Gobernuaren jokabidea: aurrerabiderik ez proposatzeaz gain, aurretik emandako pausoak atzerantz eman nahian ari da etengabe, Europako beste ezein herritako Estatuk erakutsi ez duen jarrera eta politika defendatu eta bultzatuz. Jarrera hau, epeldu edo ahuldu beharrean, areagotzen ari da azkenaldian. Desproposito hauen azken atala hizkuntzaren normalizazioa indarkeria armatuaren bukaerarekin lotzea izan da, Nafarroako Gobernuaren balorazio instituzionalean adierazten den bezala; edota adierazpen hau baino zenbait aste lehenago bertako oposizio talde indartsuenak azken urteetako Hizkuntza Politikaren balorazioa egiterakoan egindako adierazpenak; besteak beste, ikastolaren presentzia bera erabat legez kanpoko. Eta honen guztiaren ondorioa, Hizkuntza Politika aztertzen ari zen lantaldearen adostasun falta eta porrot erabatekoa.

Euskararen aldeko neurri «ustez» diskriminatzaileak salatzeko pronto azaltzen badira, ez dute inolako sentsibilitaterik erakusten kontrakoa gertatzen denean. Nola, bada, honelako ekintza askoren atzean beraiek ari badira lanean?

Honek, haserreaz gain, mesfidantza sakona ere sorrazten du: «ezin da euskara abertzale ez direnen esku utzi, galbidera eramango bailukete».

Iritzi publikoa, gizartea

Eta zer esan iritzi publikoaz, gizarteaz, bere osotasunean? Kasu honetan zaila da argazki bakarra ateratzea. Hiru aterata ere badakit nolabaiteko sinplifikazioa egiten ari naizela, baina sektore guztiak, espektro osoa ezin lerrootara ekarri eta, mugak muga, hirurotara mugatuko naiz:

- Bada euskararen aldeko maila eta gradu ezberdineko jarrera zabala erakusten duen sektore soziala. Euskararen aldeko ospakizun, festa eta deialdietara joaten da, seme-alabak D ereduan matrikulatzen ditu, euskara ikasteko ahalegina egiten du eta, gainera, etxekoekin eta lagunartean erabiltzen saiatzen da. Kontzientziatuenak euskal komunikabideak eta euskal kultura kontsumitzen ditu...

- Jarrera neutroa, epel samarra erakusten dutenak: ez aldekoa, ez kontrakoa; oro har, ondo ikusten du euskara-

rena, baina hizkuntzaren egoerak (egiten zaizkion erasoak, atzera-aurerapausoak) ez du kezkatzen. Bere inguru hurbilean nagusi diren jarrerek agintzen dute beraiengan; normalean bere pentsaera edo ideologiatik hurbilen dagoen alderdi edo korrante ideologikoa denak...

- Azkenik euskararekin «erreta» dagoen jende multzoa aurki genezake. Batzuen kasuan faktore pertsonalek (jatorria, ikas-prozesuan aurrerapausoak emateko zailtasunak, zailtasun honen ondorioz lanpostua eskuratzeko edo segurtatzeko eragozpenak...) eragin dute jarrera edo sentimendu hau izatea. Baina Administrazioaren aldetik pedagogia edo pertsuasio urriarekin hartu eta kudeatutako zenbait neurri eta dekretuk ere badute honen guztiaren ardura-zati bat. Aurkakoa dela esatea agian gehiegizkoa litzateke, baina hortxe-hortxe koka liteke jarrera hau. Zoritxarrez, eta nire uste apalean, hazten, handitzen ari da euskararekiko hone-lako sentipena dutenen kopurua, hasieran esan dudanez. Euskaltegietara hurbildu besterik ez dago euskararekin erreta eta nazkatuta daudenak aurkitzeko, euskara ikastea titulu bat edo Hizkuntz Eskakizunen bat eskuratzeko soilik planteatzen dutenak, berau lortutakoan euskara bazter batean utziko dutenak... Askotan, aurreko bi taldeetako batean kokaturik egon direnak aurki genitzake talde honetan, baldintza eta arazo pertsonalek ekarriak, beraiek edo hurbileko batek bizi izandako egoera edo arazoek eraginda.

Laburbilduz

Azken faktore hau, hots, elementu soziala da «euskara guztiona» den ala ez erabakitzeko orduan oinarriko elementua, funtsezko neurgailu edo termometroa; azken batean beste bi elementuen (eta azterketatik kanpo geratzen zaizkigun beste aldagai batzuen) ondorioa baita. Eta arestian esan dugunez, badira bi joera (azken biak) baieztapen hau oso-osorik egitea oztopatzen digutenak:

- Alde batetik, euskararekiko jarrera epela edota neutroa agertzen dutenak.
- Bestetik, jarrera ezkorra, aurkakoa... erakusten dutenak.

Zergatik ematen dira jarrera hauek? Zergatik ez da nagusi gizartean, bere osotasunean zalantzan jartzen ez den euskararen aldeko adostasun zabal konpartitua? Honako faktoreedo arrazoiak seinalatzera ausartuko nintzateke:

- Zenbait alderdiren jarrera: hotza batzuetan, aurkako beste batzuetan, edo biak batera. Euskararen alde antolatzen diren ekimen zabalak ez bultzatetik, aurkako jarrera agertu eta euskarak berarentzat berreskuratutako eremuak galtzearen aldeko ekimenak aurkeztera heltzen da alderdion jarrera.

- Euskararen aldeko diskurtso ofizialaz jabetu diren zenbait alderdi, giza-sektore, talde, elkarte edo erakunde-
ren euskararen aldeko mezua: erradikala, defendatzailea baina erasotzailea; integratzailea baina baztertzailea.

- Faktore pertsonalak: euskararekin izandako arazoak, zailtasunak...; hau guztia areagotu egiten da lana bilatze-
rakoan, lanarekin lotutako azterketaren bat gainditzeko orduan izan dituzten zailtasunak gehitzen badira.

- Jaurlaritzaren jokaera. Alde batetik diskurtso eta ekinbide erakargarri, ilusionagarri eta motibagarririk gorpuzten ez du jakin; beste alde batetik, Hizkuntz Eskakizunen eta antzeko dekretu batzuen inguruan eta berauen so-
zializazioan «dekretu-kutsu» nabarmenegia; gizarte oso-
rentzat onargarri edo asumigarri gertatzeko pedagogia-lan
pertsuasiboaren falta, euskararen aldeko diskurtsoa soziali-
zatzean...

Aurrera egiteko

Izango dira uste dutenak orain arte idatzitako guztia alferrikako kezka baten ondorioa dela eta beste horren beste hemendik aurrera idatziko dudana. Izan ere, euskaratik kezkatuta bizi diren eta euskarak kezkatzen dituen askoren iritzi, kontu nagusia euskal hiztunen komunitatea trinkotzean datza, eguneroko bizitzako funtzio eta premia guztiak euskaraz asetzeko moduan izatea. Bigarren mailako kontua litzateke euskaraz ez dakiten edo erabiltzen ez dutenen jarrera edo jokabidea. Nire ustez, ordea,

euskarak, euskal hiztunen komunitateak iraungo badu, ezinbestekoa du bere inguruan onarpen edo adostasun zabal hau ematea gure gizartean. Gaur eta hemen zail egiten zait imajinatzea nola biziraun lezakeen euskara hutsean bizi den komunitate txiki batek erdaldunen itsaso luze-zabalean. Jarrai dezadan, beraz, aurrera.

Gutxi gorabeherako egoera aurrerago deskribatutakoa izanik, nondik jo, nola jokatu, nola erdietsi adostasun zabal eta zalantzan jartzen ez den hori? Zein izango litzateke bide honetan eman beharreko lehen urratsa?

Hiru elementu ikusten ditut nik ezinbesteko. Ez dakit zein hurrenkeratan eman beharko (ahalko) liratekeen, baina hauexek lirateke, nire ustetan, gakoak:

Euskararen aldeko akordio politiko zabala

Hau da, euskara gure herri osoak duen balio orokor, komun eta konpartitua dela onartu beharko lukete alderdi politiko guzti-guztiek, borroka-zelai politiko guztietatik aparte. Adostasun honen barruan eztabaidagarriak izan litezke erritmoak, intentsitate mailak... eta nahi den guztia. Baina euskara bera sendotu, indartu eta normaldu beharra den-denek argi ikusi (eta sentitu?) beharko lukete. Hiri-gintzan, ingurunearen alorrean... eta beste hainbat arlotan ikuspuntu ezberdinak egon dauden bezala (nolako politika jarraitu lur-zoruaren inguruan, etxebizitza sozialen inguruko ikuspuntu ezberdinak, zenbait proiekturen balorazio ekologiko ezberdina —AHT, Zabalgardi...—), euskararenean ere zilegi litzateke ikuspuntu eta sentsibiltate ezberdinak izatea, baina oinarri finko komun batean oinarriturik.

Kontseiluak 2004ko azaroan aurkeztu duen Akordio Sozio-Politikoa arestian esandakoaren antzeko zerbait izan liteke, akordio honetatik kanpo geratu diren zenbait alderdi bertara bilduko balira. Akordioa bera (Kontseiluen web orrian bere osotasunean aurki litekeena) aberatsa da oso, hainbat arlo eta neurri kontenplazten baitu; baina hankamotz samar geratzen da, nire ustetan, lortutako atxikimendua ikusita («betikoak» esango luke norbaitek, eta betikoak ere ez daudela gehituko nuke nik, Jaurlaritzan

kide nagusia izan den alderdi abertzalea falta baita; eta falta honek sakonean zerbaitek huts egiten duela adierazten du). Nago ez ote litzatekeen eraginkorragoa izango neurri eta exijentzia maila jaitea akordiora alderdi, sindikatu eta gizarte eragile gehiago erakartzeko.

Herri mugimendu euskaltzaleen arteko adostasun zabala eta, era berean, berauen eta Administrazioaren arteko elkarrekintza osagarria

Horretarako zenbait baldintza ikusten ditut beharrezko:

- Elkarrenganako oinarrizko konfiantza. Mugimendu euskaltzaleak Administrazioarekiko mesfidantza gainditu beharko luke, aspaldiko klizeak ezabatuz («poltronan ondo kokatuak, euskararekiko sentiberatasun eskasa agertzen dute, hitzetan geratzen dira») eta, aldi berean, dituen mugak onartuz. Administrazioak ere beste horrenbeste egin beharko luke («erradikalak dira, gure sosak besterik ez dituzte lortu nahi, alderdi jakin batek sortuak eta erabiliak oposizio bortitza egiteko»). Jakina, argi dago konfiantza hau ez dela berez piztuko: horretan bi aldeek egin beharko dituzte ahaleginak bestearen konfiantza (berr)eskuratzeko.

- Rol eta betebeharren banaketa. Euskararen egoerak gutxien behar duena zera da: elkarren arteko lehia, elkarri lan-eremua jan, norgehiagoka aritu... Hori dela eta, lan eta ardura banaketa argia egon behar du: nori dagokio proiektuak sortzea, martxan jartzea, diruz laguntzea; diagnosien eta proiektuen osagarritasuna... Egia esan, arlo hau oso gutxi landua dago eta honek ondorio asko ditu: gizartearen aurreko euskararen aldeko diskurtso ezberdinak, batzuetan kontraerak; gogo, nahi, indar eta baliabideen xahutzea.

Euskararen aldeko diskurtso eta ekintza berri eta erakargarriak

Hau guztia aurrekoaren ondorio zuzen-zuzena izango litzateke. Gaur egun gizartera heltzen den euskararen diskurtsoa ezberdina eta askotan kontraerria da. Diskurtso

ofizial eta epelaren ondoan bestelako diskurtso erradikala, erasokorra heltzen zaio. Honen ondoan diskurtso bizia, erakargaria, ilusionagarria, euskararen mundura hurbiltzera, euskaldunokin batera hizkuntza sorburu duen mundu hori ezagutzera bultzatzen duena. Eta honekin guztiarekin, noski, edo honen guztiaren emaitza gisa, euskararen beraren prestigioaren igoera nabarmen eta argia.

Diskurtso berriak positiboa, baikorra eta integratzailea izan beharko luke; ideologia politiko jakin batekin identifikaezina. Honetarako lehen puntuko akordio politiko zabala ere ezinbestekoa izango litzateke.

Behin, Herria 2000 Eliza erakundeak antolatutako mahai inguru batean Iparraldeko Gorka Torre demoak bertan adierazitakoa (hitzez hitz ez dut gogoratzen baieztapena) izan daiteke esan nahi dudanaren argigari: helburu bat lortzeko planteatutako ekintzak (bideak) ez du inola ere ilundu edo ezkutatu behar helburua. Bidea, ekintza, desegokia bada, helburua bera ezkutatu, ilundu, desegokitu egingo du besteen begien aurrean. Jendeak ez du horrenbeste ekintzaz, bidez hitz egin behar, helburuaz baino; eta ekintzaz hitz egiten badu, izan dadila helburura gehiago hurbiltzeko.

157 irakasleen afera

Aurreko lerro gehienak iazko urte-amaieran idatzita daude. Jarraian datorrena azken hilabeteetan gure egunkarietako hainbat orri bete duen (eta betetzen ari den) gatazka baten argitan idatzita dago, Herri Urratsen 25. ekitaldiaren ospakizun arrakastatsuen ondoko asteetan eta Ibilaldia-05 ospatzekoa den aste berean.

Gure hizkuntzak eta gure herriak bizi duten egoera korapilatsua dela eta, jazoera bakoitzean osotasuna jartzen dela jokoan esatera ausartuko nintzateke, hasteko. Eta gatazka honetan ere beste horrenbeste gertatzen dela uste dut. Honen ondorioz, gatazka honi eman/ten/go zaion trataerak eta konponbideak/ek erraztu, bultzatu, lagundu, edota alderantziz, oztopatu, galgatu, ahuldu egingo du/te gizarte mailan euskarak duen onarpen soziala.

Gogora dezadan lehenengo lerroetan esandakoa: go-goeta hau ez dago ikuspuntu neutraletik egina, leku jakin batetik baizik: euskararen aldeko lanean ari den mugimendu edo gizarte sektoretik eta, batez ere, neu ere par-taide nauen sektore horri begira. Honek zera esan nahi du: zegokien Hizkuntz Eskakizuna ez egiaztatzeagatik egonkortasuna galtzear dauden 157 irakasleen inguruan planteatu den gatazka honetan gehiago erreparatuko die-dala euskaltzaleen eta euskalgintzan ari direnen aldetik eman diren erantzunei eta hartu diren jarrerei; eta ez ho-rrrenbeste irakasleen babesean atera direnenei. Are gutxia-go saiatuko naiz epai definitiborik ematen, bereziki ho-nen guztiaren oinarrian dagoen beste zerbaiti eman nahi diodalako lehenetasuna.

Lehendabizi gatazka honetan eman diren jokaerak az-tertuko ditut. Jarraian datorrena jarrera bakoitza defendat-zeko erabilitako zenbait argudioen (nagusiki eta orokore-nak) isla da. Lehenengo, irakasle-kolektiboaren aldeko ja-rarrera defendatu dutenek erabilitako argudio-multzoa azal-duko dut, hots, Administrazioak hartutako neurriaren kontrakoena, beraz; ondoren, Administrazio honen joka-bidearen alde azaldu direnena; eta azken atalean nolabai-teko erdiko konponketa, irtenbidea... planteatzen dutenek erabilitakoa. Argudio hauen bilketa egiteko erabili ditudan iturriak, nagusiki, egunkariak izan dira (*Deia*, *Berria*, *Gara*, *El Correo* eta *El Diario Vasco*). Baina badira beste zenbait ar-gitalpen elektronikotatik (*erabili.com*, *sustatu.com*, *Argiaren h@ria*) eskuratutakoak.

Aldeko zein kontrako argudioak bi esparru edo arlo nagusitan bereizi ditut. Alde batetik, lan-arazo baten ikus-pegitik planteatzen diren argudioak eta, bestetik, arazoari alderdi politiko-ideologikotik heltzen diotenak:

§ Alde batetik, *157 irakasleen aldeko hainbat argudio eman* dira komunikabideetan, bai berri edo kronika gisa (egunkari guztietan azaldu dena) bai erreportaje eta iritzi artikulua modura (mota guztietako komunikabideetan ar-gitaraturikoak, baina bereziki «esparru konstituzionalista-ren» inguruan kokaturikoetan).

Hona hemen, hasteko, gatazka hau *lan-arazo bat* bezala tratatzen duten argudioak:

- Lan-arazo bat sortzen da Administrazioaren jokabide honekin. Izan ere, hainbat langilek beren egonkortasuna galdu dute. Honen aurrean, «langileen alde» lan egiten duten zenbait sindikatuk ez dute ezertxo ere egin; are gehiago, bultzatu eta txalotu egin dute jokabide hau.

- Gainera, orain arteko beren lan-jardueran, profesional hauek ondo frogatu dute beren gaitasuna hezkuntza alorrean.

- Honekin lotuta, euskalduntzea bera (normalizazio linguistikoa) heziketaren aurretik eta gainetik jarri da, lehentasun gisa.

- Errealitatean, irakasle hauek urte askotan egon dira liberatuta, baina oso aukera gutxi izan dute zegokien Hizkuntz Eskakizuna egiaztatzeko (bertsioren batean —*El Diario Vasco*, 2005-02-25—, aukera bakarra).

- Honen ondorioz, «diskriminazio» eta «esklusioaz» hitz egiten da.

- Bestalde, gaineratzen da hezkuntzaren alorrean ari diren profesional guztien ehuneko oso txikia suposatzen duela kolektibo honek eta, ondorioz, ez litzatekeela bate-re konplikatu izango euskararen ezagutza beharrezkoa ez duten lanpostuetan kokatzea (EPAko zentroak, integrazio-rako ikastetxeak, elbarrituentzakoak, liburutegi-proiektuak... aipatzen dira, besteak beste). Azken batean, borondate ezagatik galduko dute beren egonkortasuna.

Bestetik, badira arazoari *alderdi politiko-ideologikotik* heltzen dioten argudioak:

- Neurri hau (hots, egonkortasunaren galera hau) defendatzen duten askoren inkoherentzia askotan aipatzen da. Izan ere, hainbat politikari eta sindikalista ez dira euskaraz aritzeko gai eta askoz gehiagok ez lukete inolaz ere egiaztatuko beren lanpostuen antzeko batean eskatzen den Hizkuntz Eskakizuna.

- Bestetik, era honetako gatazkak, euskararen atxikimendua lortu beharrean, asmo gaiztoko jokabideak, gatazkak eta erresuminak sortzen ditu.

- Ez dago inolako eskubiderik irakasle hauek euskararen aurka dauden irakasleak bailiran aurkezteko. Aitzitik, gehienak saiatu izan dira euskara ikasten eta zegokien Hizkuntz Eskakizuna egiaztatzen. Irakasleek beraiek gutun batean adierazi zituzten antzeko ideiak:

euskara ikasteko prest gaude [...]. Ez beza inork pentsa euskara baztertzen dugunik edo euskalduntzeari trabak jarri nahi dizkiogunik. Ez da hori. Gu euskara ikasten gabiltza; gertatzen dena da dena delakoagatik bide horretan gu motelago gabiltzala.

- Hurrengo atalean aipatuko dugun «gizarte osoaren eskaria da euskarazko hezkuntza» argudioaren faltsukeria nabarmentzen dute. Argudio honen arabera,

ez da esaten sisteman aurrera egiten den neurrian eskari hori murriztu egiten dela eta Bigarren Hezkuntzan (afektatuen gehiengoa hemen dago) egoera hau aldatu egiten dela eta Lanbide Heziketan [...] gatzelaniazko eskaria %80ra gerturatzen dela. Hori guztia ezkutatu egiten da. (CCOO)

- Zalantzan jartzen da euskara lanpostua betetzeko ezinbesteko baldintza bezala jartzeak benetako premiei erantzuten diela; hau da, euskara jakitea ez da horren premiazkoa irakaskuntzan aritzeko, malguagoak izan beharoko lirатеke (*El Diario Vasco*).

- Anjeles Iztuetak martxoaren 16an eginiko agerraldia bera ere beste hainbat argudioren abiapuntua da: gezurra, iraina, jarrera probokatzailea...

Honaino ideiak. Hemendik aurrera «perla» batzuk:

«La situación de los 157 profesores es inaudita en un país de Occidente» (PPko Hezkuntza gaietarako arduraduna); «El euskera del apartheid» (Carlos Martínez de Gorriraneanek ABC-n argitaratutako artikulua baten izenburua); «sufrimos discriminación por motivos lingüísticos», «actitud despótica del Gobierno», «el PNV actúa como si el instituto fuera un batzoki» (irakasleetako batzuen adierazpenak); «trato inhumano y despiadado, sin sentido [...] no produce más que sonrojo», «el pretender una Gran Euskadi, homogénea en lo lingüístico desde el Ebro hasta el Adour», «integrista nacionalista» (egunkarietan azal-

dutako irakurleen gutunetatik ateratako pasarteak); «lan eta hizkuntz 'apartheid-a' jasaten ari dira» (Iturgaitz); «aberrazioa da» (Barbara Dürhkop)...

Idea eta adierazpenoi zenbait ekintza gehitu beharko genizkieke: Bertendonan entzerraturikoek jaso dituzten PSE eta PP alderdietako hainbat politikariren, eta CCOO eta UGT sindikatuetaiko zenbait kideren bisita eta atxikimenduak; bestetik, Europako erakundeetan aurkeztutako mozio eta salaketak, hauetariko azkena egunotan (maiatzaren bukaera aldera) gauzatzen ari dena...

§ Honen aurrean, aurkituko ditugu Jaurlaritzaren erabakia defendatzen dituzten argudioak. Hauek ere bi multzo nagusitan banatuko ditugu.

Alde batetik, *lan-arazo baten ikuspegian* mugitzen diren argudioak:

- Zenbait sindikatuk (ELAk eta STEE-EILASEk sinatutako bi iritzi artikulutan behintzat) duela zenbait urte bi sindikatuok gehi LABek sinatutako 1.500 bitarteko irakaslerentzako egonkortasun-itunaren testuinguruaren barruan kokatzen du gatazka hau; eta itun hau konkista sindikal gisa planteatzen da, eredugarria izango litzatekeena Estatuko beste hainbat autonomia erkidegorentzat. Honengatik, itun honek eta beronek suposatzen duen orok eztabaidaezina izan behar du.

- Itun honen barruan, eta baldintzetako bat bezala, daude kokatuta Hizkuntz Eskakizunak. Eta hauek bi irizpide nagusiren arabera justifikatzen dira: irakasleek eman beharreko gai eta lanpostuari lotutako Hizkuntz Eskakizun jakin bat. Eta bi irizpide hauek, aldi berean, gizartearen eskari nagusi bati erantzuten diote, seme-alabak eredu euskaldunetan euskalduntzeko eskariari.

- Gainera exijentzia hau Hezkuntza Saila PSEren eskuetan zegoenean ezarri zen, 1993an.

- Egonkortasuna ez da galdu 2. Hizkuntz Eskakizuna ez egiaztatzeagatik, 1.a baizik. Beraz, ez dute gutxieneko maila bera ere egiaztatu.

- Orain arte malgutasun handiz jokatu da kolektibo honekin eta era guztietako erraztasunak izan dituzte eska-

kizun hau betetzeko: denbora, ikasteko baldintzak, soldata osoa kobratuz...

- Gainera, ez dira kanporatuak izan, ezta langabeziara pasatu ere; ordezkapen zerrendetara pasatu dira eta, gainera, lehenengo postuetara, euskara beharrezkotzat ez duten lanpostuetarako.

- Beste egoera eta lanpostu batzuekin gertatzen denarekin konparatzen da: adibidez, enpresa pribatuan, baldintzaren bat bete ezean ez lukete inolako lanposturik beteko; edo beste lanposturen batean, lanpostu horrekin lotutako gaitasunen bat eskuratzeko prest ez baleude; edo, lehen esan bezala, Estatuko beste Erkidegoetan bitarteko irakasleek bizi duten egoera...

- Badira beste 17.000 irakasle egoera ez egonkorrean, titulazioa, 2. Hizkuntz Eskakizuna eta guzti. Hauek guztiok zerrendetan 157 irakasleon aurretik egon beharko lukete (LAB).

Badira, aurreko taldean bezala, *euskararen normalizazioaren ikuspuntutik* planteatutako argudioak:

- EAEn bi dira hizkuntza ofizialak: euskara eta gaztelania. Beraz, ezin da inolaz ere inposaketaz hitz egin. Euskararen normalizaziorako ezinbestekoa da arlo eta esparru guztietan normalizatzea.

- Irakasle orok du titulazioa eta Hizkuntz Eskakizunen baldintzak betetzeko beharra, langileen gabeziek ezin baitute baldintzatu euskal hezkuntza sistemaren garapena. Kasu honetan, kolektibo honek bere interes pertsonalak interes kolektiboen aurretik jarri ditu. Ikasleek beren heziketa euskaraz jasotzeko duten eskubideen kontra ari dira. Gainera, kontuan hartu behar da herritarron diruarekin eta diruari esker egon direla liberatuta eta ez dutela «ahaleginik egin euskara ikasteko».

- Oso gutxi izanda ere, sekulako oihartzuna lortu dute, Hezkuntzarekin lotutako beste gai garrantzitsuagoak alde batera utzita. Eta hau guztia PP eta PSEren erabilera partidistari eta beren inguruko komunikabideen eraginari esker. «Iraganaren inertziak eraginda, administrazio nazionalistari egin nahi zaion pultsua da, azken finean».

- Honen guztiaren ondorioz lortu duten gauzarik kezkarriena eta larriena euskararen inguruko ideia negatiboa gizarteratzea izan da: zama, inposaketa...

- Estatu espainiarrean derrigorrezkoa da gaztelania menperatzen dela erakusten duen froga irakaskuntzan bertan aritu baino lehen, eta hor ez da inoiz ez diskriminazioaz ez inposaketaz hitz egin. Era berean, gatazka hau ez zen inolaz ere emango ikasi beharreko hizkuntza ingelesa edo bestelakoren bat izan balitz.

- Eta, azkenik, badira Administrazioari berari ere egozten diotenak egoera honen arduraren zati bat: alde batetik, orain arteko normalizazio-politikaren porrot orokorraren eta, bestetik, orain arte mantendu izan duen politika murriztailearen, hots, prekarietatearen politikaren (lanpostu finkorik gabeko irakasle multzo handia, lan-eskaintza murrizta...) erakusgarri gisa.

Argudio hauen ondoan ere, aurreko atalean bezala, aurki genitzake bihotzak edo haserreak eragindako bestelako adierazpen gordin batzuk:

Lehenengo eta behin, barkatu Bertendonan itxialdian zaudeten irakasleok, aurreko batean «alferrak» zaretela esateagatik. Alferrak soilik ez, lotsagabe batzuk zarete. Larru sendoa da zuena [...]. Lotsagarria iruditu zait azken egunetan ikusi duguna. [...] Larrua behintzat sendo dute beraien adinarekin; izan ere, urteak igaro ostean irakasle moduan ez dute interesik izan ofiziala den hizkuntza bat ikasteko. [...] Zuon jarrera lotsagarria iruditzen zait, irain bat [...]. (*Gara*-n azaldutako irakurle baten iritzia)

Arrazoi posible bi baino ez zaizkit bururatzen egoera horretara heltzeko: ez dute ikasi gura izan ala adimen urritua dute. Bata zein bestea lanpostua galtzeko pisuzko arrazoiak [...] ez dira merkatura egokitzeko gai izan. Erdaldun zein euskaldun langile ez gaituak dira. Ez dute lekurik irakaskuntzaren merkatuan. Are gutxiago diru publikotik bizitzeko. (*Berria*-n azaldutako Fredi Paiaren iritzi artikulua)

Unas decenas de profesores se encierran para reclamar su derecho a no aprenderlo y cobrar por ello. (*Gara*-n Tasiok)

Zortzi urtetan euskara ikasi ez eta beren burua kalean ikusi dutenean hasi dira kezkatzen egoeraz. Lotsagarria da Euskal Herriko hizkuntza ez jakitea, berek direlako eragile zuzenak ikasleoi hizkuntza hori irakasterakoan. [...] Ez dute ahaleginik egin sikiera euskaraz ikasteko. [...] Ikasleen hizkuntza eskubideak zapaltzen dituzte. (Iaren adierazpenak *Gara*-n)

Zenbaitetan enpagua ematen zidan benetan euren bizitza osoa euskaraz ezer esateko asmorik ez zeukaten horiei, euskara mespretxatzen zuten horiei berbak eta aditzak irakasteak. Bai, enpagua. (*Gara*-n Sonia Gonzalezek azal dutako iritzi artikulua)

Arestian transkribatutako adierazpen guztiak irakasle kolektibo hauen egonkortasun-galtzearen aldeko jarrera defendatu duten komunikabideetan azaldu izan dira, komunikabide «abertzale edo euskaltzaleetan», nolabait sinplifikatzeko. Baina bazen gutun bat, «Celebro su despido» izenburupean, *El Correo*-n argitaratutakoa. Gutun honen egileak argi eta garbi defendatzen zuen Administrazioak 157 irakasleekin hartutako neurria, tonu nahiko erasokorrean, gainera:

Lo celebro [...]. Estoy leyendo hasta la saciedad, ad nauseam, escritos sobre vuestras reivindicaciones y me causa estupor vuestra literatura victimista.

Aurreikus zitekeenez, gutun honen ostean beste hainbat eta hainbat etorri ziren berau deitoratuz eta irakasleei beren atxikimendua erakutsiz.

Edonola ere, aipatu egunkarian beste zenbait gutun ere azaldu dira modu leun edo moderatuagoan irakasleekin izan den jarrera defendatuz (beti ere, kontrako jarrera adierazten dutenak baino dezente gutxiago izanik); ezin esan, ordea, gauza bera edo antzekoa kontrako ildo editoriala daramaten egunkariez: hemen azal dutako iritzi ia guzti-guztiak irakasle on egonkortasunaren galeraren aldekoak izan dira.

Adierazpen mailan ez, baina ekintza deigarria izan zen EHEk Bertendonako institutuaren aurrean martxoaren 9an antolatu zuen kontzentrazioa, eta nabarmentze-

koa da ere, aldi berean, apirilaren 11n zegokien Hizkuntz Eskakizuna egiaztatu duten hainbat irakasleri egindako omenaldia.

Bi muturretako jarrerak, beraz, baina kasu askotan argudio bertsuak edo antzekoak erabili izan dituzte, kontrako irakurketa eginez, noski. Adibidez, irakasleon kopuru murrizta irakasleria osoa kontuan hartuz; gaztazka honen ondorioz sortzen den euskararen irudi kaxkar eta distorsionatua, lehentasunen kontua bera...

Lontxo Oihartzabalek (*Berria*, 2005-04-09) ondo ondorioztatzen zuenez,

irakurleek [...] hori jakin ahal izan dute, arazo bat dagoe-la. Ez nago ziur, ordea, arazoa zein den jakiteko aukerarik izan ote duten, gertakariaren ezaugarri batzuk azpimarratu izan dituzte idazle batzuek, beste hainbat alderdi jorratu dute beste batzuek, eta zenbaitek bere iritzi eta balorazio pertsonalak ere eskaini ditu.

Ondoren, Lontxo ahalik eta erarik objektiboenean saiatzten da azaltzen, pausoz pauso, 1993ko Euskal Eskola Publikoaren Legea abiapuntutzat hartuta, nola garatu diren arian-arian hezkuntza ereduak eta esparru honetan lan egiteko baldintzak zehazten dituzten ondorengo beste lege eta akordio batzuk.

§ Azken ildo honetatik jarraituz, irakasleokin Administrazioetik hartu den jarrera defendatzearekin batera, nolabaiteko konponketa planteatzen dutenak ere badira. Esate baterako, ELA sindikatutik banakako irtenbideak aurkitzeko bidea jorratzen hasteko prestutasuna erakusten zen, baina «zaratarik» atera gabe eta araudi edo sistema orokorra dantzan jarri gabe (Xabier Expositok *erabili.com*-en, apirilaren 8an).

STEE-EILASEk zenbait baldintza exijitzen zituen banakako konponbide honetarako:

- No se pueden cuestionar de ningún modo ni el compromiso de estabilidad que afecta a los 1500 profesores interinos [...]
- Tampoco son cuestionables las condiciones establecidas en el mismo para el acceso a la condición de «inte-

rino/a estable» [antigüedad y requisito del perfil lingüístico] [...] condiciones en las que nos reafirmamos [...] dos premisas que todo el mundo ha de asumir de ahora en adelante [...]

- Es igualmente incuestionable el cupo actual de interinos estables [...]

- Las posibles soluciones [...] han de ser de carácter estrictamente personal [...]

- [...] no pueden generar ningún agravio comparativo con el resto del profesorado, muy especialmente con los demás profesores interinos, sean estables o no, por lo que cualquier medida extraordinaria debería ser también extensible [...] a situaciones similares o asimilables.

[...] no se puede olvidar a los 48 profesores interinos que perdieron en su momento la condición de estables por no cumplir con la obligación de presentarse a las oposiciones [...]. (*Gara*, 2005-03-05)

Azken zehaztasun hauek nolabaiteko «zubia» planteatzen dute bi jarrera kontrajarrien aurrean. Zubi-lan honetan nabarmendu nahiko nuke Arartekoak jokaturako rola (aldi berean sektore askotatik kritikaturia). Iñigo Lamarkak ahalegin berezia eskatzen zion Hezkuntza Sailari profirik gabeko 157 irakasleak bete zitzaketan lanpostuetan birkokatze ahaleginak egin zitzaizkion edo, nola edo hala, beren euskalduntze prozesua buka zezaten eta «euskarak eta lanerako eskubideak talka egin ez dezaten». Bestalde, argi adierazi zuen gatazka konponezina bihurtzeko zuen beldurra; izan ere «haustura nahikoa ditugu euskal gizartean, orain beste berri bat zabaltzeko». Salbuetsita gertatzeko adin-epea administraziokoarekin parekatzeko proposamena ere iradoki zuen, 55 urtetik 45eraino jaitsita.

Konponbide-eskaera honetara ere bildu zen EA, argi utzita euskaraz ikasteko eskaera gero eta handiagoari aurre egin behar zaiola lehenik, baina lehenik honen ez duela zertan traba izan dena delako arrazoiengatik (batzuetan erabaki pertsonalengatik ere bai) euskararen eza-gupen mailara egokitu nahi edo ezin izan duten irakasleoi irtenbide bat bilatzeko. Hezkuntza Sailak berak ere agertu du behin baino sarriagotan irtenbideren bat bilatzeko nahia edo borondatea.

Atal honen hasieran esan dudanez, ez da orain nire asmoa arrazoia noren alde dagoen zehaztea. Nire kezka bestelakoa da eta, kezka honetatik abiatuta, bai ausartzen naizela bi baieztapen hauek egitera:

1. Neure buruari galdetzen diot ea irakasleon iraukortasuna kolokan jarriko lukeen elementua besteren bat izan balitz (informatika alorrean exijituriko prestakuntza, beste hizkuntzaren baten ezagutza... adibidez) oraingoan sortu den kalapita sortuko zen. Eta ezezkoan nago. Horrek, beste gauza batzuen artean, erakusten du euskararen aldeko jarrera ez dagoela uste den bezain zabaldua eta kontsentsuatua hiritarren artean.

Honi interes politiko jakin batzuekiko lotura eta zenbait komunikabide jakinen «lana» gehitzen badizkiogu, egoera askoz korapilatsuagoa bihurtzen da. Argi dago zenbait komunikabidek eta alderdi politikok bereak eta bi egin dituztela gatazka hau hauspotzen, txingarrari ikatz eta gasolina gehiago botatzen. Baina honekin batera beste hau ere esan beharra dago: ez zuketela jokabide hau izango eta bultzatuko inguruan (gizartean, orokorrean) diskurtso hau erne zitekeen haztegia sumatu izan ez balute. Azken batean, gurpil-zoro batean mugituko ginateke: batzuek sortutako giroak ematen die batzuoari beren jarreraren irmo irauteko aukera.

2. Euskalgintzaren mundutik eman den (eta ematen ari den) erantzunaren inguruan, uste dut arrazoia izatea bezain garrantzitsua dela arrazoibidea, hau da, arrazoi izate hori nola defendatzen den. Ez da nahikoa, nire iritziz, argudioekin demostratzea arrazoia gure alde daukagula. Hitz egiten dugunean, guk bezala pentsatzen dutenak ez ezik, beste aldean daudenak ere izan behar ditugu gogoan. Ezin gara konformatu argudiatzean besteak nolabait «garaitzearekin». Garaitzeaz gain, konbentzitzen, pertsuaditzen saiatu behar dugulakoan nago, nahiz eta batzuetan eta batzuekin hau ia ezinezkoa izan. Baina, behintzat, gure hitz eta argudioetan ez dezatela aurkitu beren jarreraren tematzeko motibo gehiago (cfr. gorago demoen inguruan esandakoa).

Kontua ez da, beraz, inozo-inozo erdi-erdi jartzea eta ezertan busti barik inori ere arrazoirik ez ematea edo

denei ematea. Muinean dagoen kontua zera da: norberaren egia, norberaren arrazoia agertzeko modua; irabazteaz gain, bestea ere konbentzitzea, pertsudiatzea arestian esan dudana bezala. Horretarako ezinbestekoa da norberaren etxetik irtetea eta bestearen mugen barruan ere hitz egitea (uzten badigute, noski); ez besteari muturrekoa emateko, besteak gure arrazoiak entzun eta ulertzeko ahaleginak egiteko (eta geuk beraienak ere bai, noski). Bakoitza gure lubakietan sartuta bagaude eta gutarrei baino zuzentzen ez bagatzaizkie (eta besteak iraintzeko baino ez), ez dugu ezer aurreratuko.

Gorago aipatutako Lontxo Oihartzabalen artikulutik hartutako hitz batzuekin bukatu nahi nuke atal hau:

Ondorio orokor batera narama kontu honek guztiak: Hezkuntza ardura eta erantzukizuna izan duena edozein alderdi politiko izan delarik ere, guztiek uste izan dute euskara guztion altxor kulturala dela, eta erabakiak hartzerakoan bide eta epe zabalak ezartzen ahalegindu dira, gure bertako hizkuntzak, belaunaldi gazteenak eskolaratzerakoan, bere tokia eta eginkizuna modu egokian bete ahal izan ditzan. *Egokia litzateke, gai hau gure gatazka eta eztabaida politiko alderdizaleetatik at mantentzen ahalegintzea.* (Letra etzanak nireak dira)

Amaiera izan nahi ez duen bukaera

Hasieran esan dudana bezala, orri hauetan defendatu dudana jarrerak edo jokaerak ez luke, besterik gabe, euskararen biziraupena ziurtatuko; honekin bakarrik ez litzateke «lan guztia» burutua izango. Aurreko guztia gutxieneko oinarri sendo konpartitua litzateke, hortik aurrera lanean aritzeko, nork bere sentsibilitate eta aukera politikotik, baina beti ere esfortzuak eta ahaleginak osagarriak izanik.

Emakumearen problematikaren inguruan, ekologian, etxebizitzaren arloan... ezagutzen ditugun egoerak ez dira, inolaz ere, idealak, desiragarriak bere horretan: zoritxarrez, oraindik ez dugu lortu emakumezkoaren eta gizonezkoaren egoerak parekatzea; eraso gogorrek eta tratu

txarrek iraun badiraute. Ingurumen arloan ere badago zer salatu (enpresa batzuen jarrera erasokorra naturarekiko), badago zer eztabaidatu eta zer adostu (zenbait proiektu publiko eta pribatu...), hiritarren heziketan eta sentsibilitatean ere badago zertan aurreratu...; etxebizitza bat lortzea luxu eskurazina da hainbat eta hainbatentzat, lurzoruaren espekulazioak segitzen du... Baina esparru hauetan eta beste askotan badago oinarrizko adostasun zabal bat. Badakigu zer egin beharko litzatekeen, zein izan beharko lukeen egoera justuak, zuzenak..., nahiz eta gero proiektu eta ekinbide guztiek norabide bera ez izan, interes pertsonalak edo bestelako muga eta oztopoak direla eta.

Antzeko egoera bat diseinatu nahi izan dut euskararentzat, argi izanik honekin ez ditugula, besterik gabe, euskararen etorkizuna eta biziraupena ziurtatuko, baina bai lanean tinko jarraitzeko nolabaiteko abiapuntua («nolabaitekoa» diot; izan ere, ez gara hutsetik abiatzen, orain arte egindakoa lan ederra izan baita) oinarri sendoetan sustraiturik.

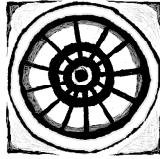
Hemen esandako guztia askotan pentsatu eta hausnartutakoaren emaitza da. Hemen esandako askoren atzean konbikzio pertsonal sendoak daude. Hemen esandako hainbat baieztapenen atzean zalantza eta behin-behinekotasuna dago. Hau da, nik neuk halaxe izan beharko lukeela uste dut, baina argi daukat izan badirela, eta arrazoi sendoetan oinarrituta, bestetara pentsatuko dutenak. Horrexegatik esan dut behin baino gehiagotan «hau esatera ausartzen naiz».

Hori dela eta, artikulua idatzi duenak nahiko luke artikulua azken puntua amaiera ez izatea, eztabaida baten hasiera (edo jarraipena) baizik. ¶

Egunen

gurpilean

literatura • 115

Baladak eta beste lamentu batzuk

JON BENITO

soziolinguistika • 120

Hasteko... bi hitz

- Noraino eragin daiteke? Noraino eragiten saiatzea da «zilegi»?
- «Norberak hauta dezala nahi duena»
  - Eskatzeko... eman egin behar!

PABLO SUBERBIOLA

telepolis • 125

Kazetaritza 3.0 • Objektibotasunaren krisia

- Eta gure artean? • e-blogosfera
- Eta Euskal Herrian bitartean

PATXI GAZTELUMENDI

Baladak eta beste lamentu batzuk

Baladak zenbat duen lamentutik.

Pako Aristik *Gauza txikien liburua*-gatik Beterriko Liburua saria jaso zuenean emandako hitzaldia irakurri ahal izan genuen («Euskal idazlearen balada», *Berria*, 2005-05-06) prentsan. Literaturaz duen ideia modu argi bezain ederrez adierazi zuen: «Ez daukat beste ezein lanik, esan nahi ditudan gauzak hitz egokiekin janztea baino». Baladak ere badu lirikatik. Eta puntuan jotzen du Aristik beste behin.

Baina Aristik bere esperientziatik hitz egiten duen arren, Aristi asko daude. Eta izan nahiko luketen gehiago.

Baina dena ez da erraza eta errazkeria literaturan. Ez edertasunaren bilaketa hutsa, samurkeriaz akabatzen ari d(ir)en euskal literaturan. Aristiren baladak badu dramatikotik ere.

Emandako hitzaldiari helduko diot:

Ni euskal idazlea naiz dirua irabaztea, edo diru asko irabaztea, behintzat, ez delako inoiz lehentasuna izan nire bizitzan. Idazteko denbora sakratutzat sentitzen nuen bakoitzean gero eta gehiago kostatzen zitzaidan denbora hori beste norbaitentzako lana egiten sakrifikatzea, eta inork ezer segururik eskaintzen ez zidan bide bati ekin nion.

Ez zen diruagatik egin idazle, eta euskal idazlea «orri zikintzailea» baino gehiago da. Begira Aristik ze hitz darabiltzan idazlea dela berresteko: idazteko denbora *sakratua* da; *sakrifizioa* behar da. Ez dira merkatu legeetara makurtuta dauden hitzak. Garai zaharretako hitzak dirudite, edo beste kulturaren batekoak.

Bidea egin behar du euskal idazleak, etorriko zaionari (ospeari?, arrakastari?, mespretxuari?, axolagabekeriari?) erreparatu gabe. «Sakrifikatu» egin behar du. Euskal idazlea profeta da desertuan, helburu handiago baten me-

sedetan ari da. Arriskatu egin behar du, nahiz eta bere garaikideek ez estimatu.

«Ezer segururik ez» bazegoen, eta ez badago, zertan larritu orain?

Idazteak ez du bizitzeko ematen, euskal idazlea ez da aberastuko euskalduna kultur industria txikia eta erosle kopurua oso murrizta den neurrian eta industria horrek gabezia asko ditu. Nahi duzuen. Baina:

Euskal idazletzan hasita aurki konturatu nintzen euskal idazleak bi lan handi zeuzkala: bata, idaztea; bestea, idatzitakoari gizartean leku bat aurkitzea.

Aristirentzat, euskal idazleak —nahi edo nahi ez— idazteaz gain beste gauza askok egin behar ditu. Hasteko, jan eta lo egin behar du. Eta gehiago. Baina gizartean leku bat egin behar du? Hori idazlearen ardura da? Bai? Baina eta nola egin behar du? Hedabideetan gehiago atereaz? (Hedabideez ari dela, ETBz ere mintzo da Aristi. Baina ETBn non atera behar du? *Sorginen Laratza-n?* *Vaya Semanita-n?* *Gaur Egun-en?*) Gizartean lekua egiteaz ari denean gehiago saltzeaz ari da Aristi?

Eta tira dezadan matazatik gehiago: gehiago saldu behar luke egileak (eta ez naiz liburuez bakarrik ari), gizartean leku bat egiteko?

Aristirentzat gizartean euskal idazleek duten lekua etigarria ei da. Baina zer da gizartean lekua izatea?

Egin dezadan ariketa gaizto bat, eta hedabideak gizartean islatzat hartu: euskal idazleak kruzigrametan agertzen dira, sexuari buruzko galdeketa bihurri itxurakoak egiten dizkiete, zutabe antzeko pulpituak dituzte iritziak emateko edota intimitateak kontatzeko, mitin politikoetako kronikak idazten dituzte, alderdi politikoetako (legal edo ilegalean) hautes programei babes ematen agertzen dira, telebistarako gidoiak idazten dituzte (gogoratzen aipu hura?, *Sarrionandia* dela uste dut: «nori ez diote inoiz film bat egiteko gidoi bat eskatu?»), edozein gairi buruz duten iritzia eskatzen zaie, herri ekimenetatik deitzen dituzte manifestuak sina ditzaten... eta ez dakit denek nahi duten kruzigrametan atera, sexu inkestak erantzun, galdera ino-

zoak egingo dizkieten elkarrizketak eman, alderdi politikoetako hauteskunde kanpainetako karteletan agertu...

Presentzia mediatikoaz ari naizenean, kantitateaz ari naiz, eta oker ari naiz, badakit. Adibide bat jartzeagatik: *Gara*-n edo *Berria*-n, aurkezten diren ia liburu guztiei eskaintzen diete ia orribete. Oraindik leku gehiago behar du euskal idazleak hedabideetan?

Beste kontu bat da nola ateratzen diren eta nola ateratzen dituzten. Errespetu gutxiz gehienetan... Baina idazlea ere sartu da maiz zurrunbilo horretan eta...

Honaino gaia korapilatzen.

Heldu diezaiodan nire ustez azpian dagoen galdera nagusiari: zein da idazlearen funtzioa? Ze leku izan behar du euskal idazleak, euskal artistak, euskal gizartean (halakorik bada)? Izan nadin zehatzagoa: zein da euskal idazlearen funtzioa? Eta literaturarena? Eman daitekeen definitioetarik bat ematen du Aristik. Berea: «Herrialde hau sentitzeko, ulertzeko, bereganatzeko eta interpretatzeko ahalegin berezi bat egiten duen jendea da idazlea.» Literatura hezkuntza da, literatura memoria da, eta hein batean, literatura oro da ikur nazionala. Baina literatura aisialdia eta merkatua ere bada, salerosketa merkantzia hutsa, gero eta gehiago gainera.

Baina eta idazleak zer paper jokatzen du eta jokatu behar du horretan guztian?

Aristik bukatzeko:

Horregatik, eta politikoki idazleak famatzea ondo ikusia dagoen arren gizarteak oso serio hartzen ez duelako, euskal idazleak kariño asko behar du; esaiozue horietako bati bere liburua asko gustatu zaizuela, eta haren bihotza eskuratua izango duzue bizitza guztirako. Horregatik, telebistak, kirolak eta turismo masifikatuak ez diotela gure adimenari borroka irabazi frogatzeko, euskal idazleak irakurle asko behar ditu. Horregatik, inork gomendatu ez zion lan bakarti eta isila egiteko bezain burugorria izan delako, batzuetan bere lana aintzat hartua izan dadin behar du euskal idazleak.

Buruak halako joko gaiztoak egiten ditu. Lerro solteak geratzen zaizkit buruan: «euskal idazleak kariño asko behar

du», «telebistak, kirolak eta turismo masifikatuak ez diotela gure adimenari borroka irabazi frogatzeko», «euskal idazleak irakurle asko behar ditu», «batzuetan bere lana aintzat hartua izan dadin behar du euskal idazleak»... Literatura gure kontzientzien lasaigarri da (hori ere bai) eta eskerrak eman beharko euskal idazleei egindako lanagatik...

Estekatzen, Xabier Mendiguren Elizegik bere blogean (ikus www.eibar.org/blogak/mendiguren) gai beraren beste muturrari heltzen diola konturatzen naiz. Idazleak miretsia ala maitatua izan nahi du?

Eta Aristi kariñoaz ari denean, maitasunaz ala mirespenaz ari da?; ala errespetuaz soilik? (Errespetua. Ia aitatu ere egin ez dugun hitz hori, hitz zahar hori, hitz galdu hori...)

Baina literatura zer da ba, banitatea ez bada: banitate azoka, banitate nazionala.

* * *

Aitor Aranari elkarrizketa Maiatzaren 16ko *Aldaketa 16*-n. Gorette Aldalurrek galde: «Biolentziari buruzko nobela bat eta argitaratzaileei buruzko beste bat ere esku artean dituzula uste dut».

Aitor Aranek erantzunean:

[...] Argitaratzaileei buruzkoa, berriz, idatzia daukat eta argitaratzeko asmoa daukat. Euskal Herrian azken bi hamarkadetan botere gehiegikeriak gauzatu dira euskal literaturaren inguruan eta argitaratzaile batzuen eskutik, eta hori esan egin behar da. Oso dokumentatutako lana da. 12 idazlerekin edo gehiagorekin hitz egin nuen eta ikusi nuenean baietz, bertsioak baieztatzen zirela ausartu nintzen idaztera.

Gorette Aldalurrek berriz galde: «Ur Apalategiren *Gurre Gauzak S.A.* ekartzen dit gogora».

Eta idazleak:

Ur erakundearekin sartu zen, ni argitaratzaileekin sartu naiz. Eta lan hori dela eta, ni mehatxatuta nago. Niri esan didate hau argitaratzen baduzu hau eta hori gerta

dakizuke. Oso tristea da baina belaunaldi oso bat dago
jipoituta, eta hori esan egin behar da.

* * *

Euskal literatura mundutarra ere badenez, leku bat
Marie Darrieussecq-i (*Argia*, 2005-05-15) Amets Arzallusek
egin elkarrizketari. Titularra bakarrik: «Liburu gehienak
alferrikakoak dira».

Bere zenbat?¶

Hasteko... bi hitz

Aldizkarian nire lehen artikulua den aldetik, agur t'erdia irakurle zareten guztioi. Soziolinguistika Klusterrean lanean ari garen teknikari eta erakundeetako kideok Soziolinguistikazko ezagutzan aurrerapausoak ematea dugu helburu: gehiago ezagutu, gehiago jakin, gehiago ikertu, eta ezagutza hori modu eraginkorrean zabaltzen ahalegindu, aplikazioan ari direnei, hizkuntza plangintzen inplementazioan ari direnei zabaldu, ahal dela modu argi eta erabilgarri batean. Klusterrean lanean aritzeak ematen didan ikuspuntutik hona hemen nire hausnarketatxoa.

Noraino eragin daiteke? Noraino eragiten saiatzea da «zilegi»?

Pasa den maiatzaren 26an Gasteizen izan ginen HPSk eta SL Klusterrak elkarlanean antolaturiko «Euskararen transmisioa eta erabilera» jardunaldian. Euskararen transmisioaren inguruko bi ikerketa interesgarri ezagutu ahal izan genituen Ion Aizpuruaren eskutik (ikerketen emaitzak argitaratuta daude bi liburuotan: *Euskararen erabilera eta transmisioa. Olabide ikastolako ikasle ohien adibidea*, eta *Euskararen erabilera eta transmisioa. Santo Tomas Lizeoko ikasle ohien adibidea*. Eusko Jaurlaritza, Kultura Saila. 2005. Gasteiz). Jardunaldiko beste aurkezpen batean, Iñaki Arrutik Buruntzaldeko euskara teknikarien izenean eman zuen bailara horretan martxan jarri nahi duten egitasmo baten berri. Egitasmoak, besteak beste, «gurasoen arteko ohiko hizkuntzan eragin» nahi du, «familia-hizkuntzan» eragin nahi du.

► **Pablo Suberbiola** Soziolinguistika Klusterreko teknikaria da.

Eragitea erraza edo zaila izateaz aparte, «eragite» edo «laguntze» horretan ikertzea, aproba egitea, behatutakotik ikastea eta hobetuz joatea beharrezkoa izango da, baina... norbaitek galde dezake... zenbateraino da «zilegi»? Non hasten eta bukatzen da hizkuntza politika baten eremua? Gaiak ukitzen du, nire ustez, eremu «etiko» bat nolabait.

Horren harira, erabilgarria da hizkuntza planifikazioan «erakunde bidezko harremanak» eta «pertsonek arteko harremanak» bereiztea; Katalunian hainbat egilek erabiltzen duten «relacions institucionalitzades» (erakunde artekoa) eta «relacions individualitzades» (pertsonek artekoa) bereizketa, hain zuzen ere. Gobernu batek, udal batek... beti izango du eskurago erakunde bidezko harremanen bidea; eta normalean behintzat, pertsonen arteko harremanetan zeharka baino ezingo du eragin.

Esate baterako, errazagoa da (gizarte mailan «legitimitate arazo gutxiago sortzen du», nolabait) gobernu batek bere lurraldeko enpresa guztiak derigortzea, zergetarako bete behar duten «x» agiri bat euskaraz betetzera (relació institucionalitzada) behartzea, langileen arteko ahozko erabileran berak zuzenean eragiten saiatzea baino.

«Norberak hauta dezala nahi duena»...

Aipatu jardunaldi horretan bertan Joaquim Torres katalanar hitzaldia izan genuen eta berak ere aipatu zuen Katalunian «planteaezina» litzatekeela gobernutik pertsonen arteko harremanetan (hizkuntza aldetik, gure kasuan) eragiten saiatzea, ziurrenik polemika sortuko litzatekeela prentsan gobernuak «norbanakoen askatasunean» eragin nahi duela edo antzerakoak esanez. Gurean, aldiz, horrelako asmo batek ez dut uste sozialki aurkako jarrera handirik izango lukeenik.

Norbanakoen esku dauden erabaki (linguistikoetan), konstituziora edo legeetara jotzen badugu, badirudi Espainiako Estatuak «berezko hizkuntza ofizialak» dituzten lurraldeetako biztanleen askatasunean, erabakian, ez dela sartzen: «*todos tienen el derecho a usarla...*» esanez. Ustez,

beraz, Estatua ez da sartzten pertsona arteko eremu horretan, hori norbanakoaren askatasun eremua da: «*nahi du zuna hautatu*», «*todos tienen el derecho...*», «*que gane el mejor!*». Bistan da, ordea, Espainiako Estatua (Frantziakoa zer esanik ez, elebakartasuna baizik ez baitu onartzen eta aldatzeko) bete-betean sartzten dela «pertsonen arteko» harremanen eremuan; hasiera-hasieratik, bere lurraldeko pertsona guztiengan eta erabateko eraginarekin: «gaztelania jakin behar duzu» eta kitto.

Abiapuntu honek baldintzatzen du herritar guztien hizkuntzen ezagutza; denok dakigu gaztelania... eta gainera, badakigu inguruko guztiek ere badakitela! Azken hau erabat lotuta dago «erabiltzeko askatasuna» edukitzearekin... eta horretatik urrun gaude euskararen kasuan.

Ezagutzaren aldetik azken 25 urteotan asko aurreratu da. Gehiago aurrera zitekeen, eta gutxiago ere bai. Aurreratutakoa asko da, eta horrek kezka berriak ere sortzen ditu, besteak beste, «zenbat» aurreratu denarekin batera «nola» aurreratu den ere garrantzitsua delako (hau da, ez bakarrik «zenbat» hiztun gehiago dituen euskarak... «nolakoak» ere funtsezkoa da). Baina aurrerapen horien harira... noizko bi hizkuntzak jakitea beharrezko gurean? Badago gaur egun EAEn politikoki neurri hori hartzeko moduko euskararen aldeko gehiengorik?

Azken asteotan, esate baterako, Txillardegik idatzi ditu artikulu pare bat horren inguruan (www.erabili.com/zer_berri/muinetik/1118241603). Galizian orain 22 urte da derrigorrezkoa bi hizkuntzak jakitea, eta Katalunian orain proposatuko omen dute *Estatut* berrian. Era horretako erabaki batek onarpen sozial zabala eskatzen du, eta kontuan hartu behar dugu ezagutza maila askoz altuagoa dela EAEn euskaraz baino Galizian eta Katalunian beren hizkuntzetan, horrek erabat errazten baitu horrelako neurri bat hartzea.

EAEn ere horrelako neurri batek ate berriak irekiko lizkioke euskarari. Edo hobe esanda, orain dituen lotura eta muga batzuk kendu, gehiago zabaltzen utzi, hedatzeko aukera eman. Eta politikoki «*aukera historiko baten aurrean*» gure herri honetan ia astero egoten omen garen

arren, egia da, hizkuntza mailan, jauzi hori eman daitekeela orain egoera politikoa aldaketarik ematen bada, eta hori aldatzen ez den bitartean euskara beti izango dela (batzuen) hautazko, eta sozialki hedatzeko muga nabarmenak izango dituela.

Eskatzeko... eman egin behar!

Herritar guztiek euskara eta gaztelania jakin beharra mailaka har daitekeen neurri bat da, eta bistan da erabaki horiek, besteak beste, Hezkuntzari ere eragingo liokeela (ereduak berformulatu beharraren inguruko eztabaida ere nahiko piztuta ibili da azkenaldian). Dena den, 25 urteotan Hezkuntzak adinako aldaketak ez ditu inongo sektorek egin hizkuntzari dagokionean, eta gizarte mailan hezkuntzak ezin du ere «uharte bat» izan. Gizartean aldatu nahi diren gaietan hezkuntza «aurretik» joatea komeni da, baina, neurri batetik aurrera, «urrunegi» joanda, ez dira gauzak azkarrago aldatzen seguruenik.

Zentzu horretan, herritar guztientzat derrigortasuna ezartzeak lehenik eta behin Administrazioa bera behartuko luke aldatzera... agindua ezartzeko norberak ere egon behar duelako prest berari tokatzen zaion mailan erantzuteko, ala ez? Katalanen kasura bueltatuz, Txillardegik gogorarazten digu honako hau ere jasoko duela *Estatut* berriak:

Els diutadans tenen el dret d'opció lingüística. En les relacions amb les institucions, organitzacions i administracions públiques, tothom té dret a Catalunya a ésser atés oralment i per escrit en la llengua oficial escollida. Aquest dret obliga totes les institucions, organitzacions i administracions públiques.

Herritariek libreki hautatu ahal izateko, administrazioak bere burua behartzen du erantzuteko gai izatera. Herritarrei, enpresei edo dena delakoei aldaketaren bat eskatu nahi dien administrazio edo gobernu batek lehenik eta behin berak izan behar du gai eskatutakoa betetzeko, eta horretan esango nuke EAeko administrazioa nahiko urrun

dagoela bere baitan «hauta ezazu nahi duzuna» esan ahal izatetik (alegia, bere pertsonalgoaren gehiengo handi batek euskara ahoz eta idatziz menperatetik). Noski, gaur egungo egoeran, sozialki ezar daitekeen derrigortasuneko edozein arau, administrazioak berak euskaraz funtzionatzeko gaitasun oraindik mugatua izanik, sinesgarritasunik gabe abiatzen da, eta lege bihurtuta ere, seguruenik ez luke eragin handirik izango... nork «betearaziko» luke?

Aurtengo martxoaren 16an eta 17an Oñatin izan ginen «Hizkuntza normalizazioa merkataritzan eta zerbitzugintzan» izeneko jardunaldietan. Bertan, merkataritzan eta lan munduan euskara gehiago erabiltzeko dauden aukerak eta garatu diren esperientziak azaltzeko hitzaldien artean, Iñaki Agirreazkuenaga zuzenbide katedradunak oso errepaso adierazgarria eta garbia eskaini zigun gaiari buruz: legearen ikuspegitik, gaur egun Eusko Jaurlaritzak indarrean duen legediaren arabera ez legoke inolako arazorik hala nahi duten merkatariz zein enpresek erabiltzeko euskaraz funtzionatzeko. Ez hori bakarrik, indarrean den legea ez dute betetzen komertzio eta enpresa gehienek (errotuluak, esaterako, denek beharko lituzkete gutxienez elebietan). Baina Agirreazkuenagak adierazi bezala (espero dut bere azalpenak ongi ulertu izana) sinesgarritasun eta legitimitate arazo bat bada kontu honetan: nola joango zaio gobernuko ordezkari bat enpresa bati eskatzera herritarrei euskaraz eta gaztelaniaz arreta egiteko gai izan behar duela, administrazioa bera, horretarako askoz bitarteko gehiagorekin, hori lortzetik oraindik nahiko urrun baldin badago?

Horrek guztiak gogora ekartzen digu hizkuntza politikan, eta gizarte mailako aldaketak bultzatu nahi direnean oro har, legeek badutela beren eragina, batez ere debekatze edo jokaera bat mozteko denean. Baina zerbait sustatu nahi denean, jendearen onarpena edo laguntza eskatzen duen zerbait positiboki aldatu, legeek modu isolatuan ezer gutxi alda dezakete, ez badute atzetik gutxieneko sinesgarritasuna emango dien praxi sozialik eta ez bada indartzen aldaketaren aldeko gutxieneko giro bat.¶

Kazetaritza 3.0

Komunikazioa eta oro har hedabideen ingurugiroa erabat aldatu du Internetek. Horretan ez dago dudarik, baina blogen ezta, weblog edota bitakoren loraldiak, udaberria kolorez jantzi du. Herritarren parte-hartzea sustatu du eztanda honek, nork bere iritzia emateko plaza berriak sortu dira, eta horrek eragina izan du ohiko hedabideetan bezala, beraien edizio digitaletan ere. Iritzia ematea, informazioa sortzea guztion eskura dagoen kontua da orain. On line. Komunikazioaren teoria eraldatu egin da, edonor da informazio sortzaile. Mezua joan-etorrikoa da, eta kanala guk hautatzen dugu.

Zentzu horretan, profesionalak ez diren pertsonak sortutako edukiak nabarmendu behar ditugu —profesionalak komunikazioaren eremuan esan nahi dut—, nahiz eta beren edukiak ardura eta patxada handiarekin sortu. Blogak hori dira, norbanako eta kolektibo ezberdinek sortutako informazio-jario berria. Kazetaritza tradizionala dardara batean dago mundu osoan, eta Euskal Herria ere ez da salbuespena.

Azter dezagun arreta handiagoz. Kazetaritzaren —eta, oro har, komunikazio mediatikoaren— oinarri-oinarrian gizakion komunikatzeko beharrezana dago; historian zehar, eta, unean uneko kodea baliatuz (inprenta, papera, garrarriobideak kasu), Kazetaritza gauzatzeko azpiegitura batzuk konfiguratu, sortu, eraiki dira. Gaur egun, ordea, azpiegitura horiek ezberdinak dira erabat, ezin egokitu daitezke, eta horregatik berdefinitu behar dira. Goitik behera. Kode irekiaren garaian bizi gara. Biziko gara. Kode irekiak esan gura du edonork sor dezakeela informazioa. Eskaini eta hartu. Kode irekiak hori esan gura du, zabalik dagoela komunikazioaren aroa. Guztiontzat. Parte-hartzea da kontua.

We media liburuan, Chris Willis eta Shayne Bowmanek irakurritako datu batek arreta pizten du: «2021. ur-

tean hiritarrek albisteen %50 sortuko dute». Gu gara hedabidea beraz, eta arrazoi osoa dute Chris Willis eta Shayne Bowmanek, liburuaren izenetik abiatuta. Aitzindariak izan dira azterketa hori egiten, eta nolabait Kazetaritza parte-hartzailearen definizioa garatu dute zentzu batean. Dan Gillmorek ere *We the media* antzeko titulua duen liburuan horrelako baieztapenak egiten ditu, blogen eztanda ikusita. Blogaria da bera ere, ez da dudarik horretan. Berak beste termino bat ere sortu du, *grassroot journalism*, guk «lurraren azaletik egindako kazetaritza» euskaratuko genukeena. *by the people, for the people* dio Gillmorek, bere blogean bezala, liburuan ere. Liburuok, zelan ez, osorik daude sarean.

Eta ohiko hedabideek audientziari erreparatzen diote. Hori dute kezka nagusi. Komunikazioaren paradigma ororen gainetik, eta horregatik blogen eztanda, bitakora pertsonalen hazkundea jendearen parte-hartzea bideratu arren du. Audientziak sortzaile gura dituzte orain. Jendearen neurrira egindako hedabideak sortzen ari dira. Parte-hartzaileak maila batean, eredu berrien bila. Kazetariak apur bat daki gauza askotaz, baina ez da ezertan aditua. Eta gure audientziak guk baino gehiago baldin badaki, eman diezaiogun hitza, iturri fidagarria izango da gure entzulea, gure irakurlea, eta kazetaritza horretaz profitatuko da. Azkar.

Objektibotasunaren krisia

Sei segundoro blog bat sortzen da nazioartean. Milioika daude honezkero. Gehiago dira irakurleak (aktiboak asko, pasiboak ugari), beraz milioika pertsona dira egunean zehar Interneteko bitakoretatik informazioa jaso eta baliatzen dutenak. Zernahi asmotarako. Barre egiteko, informatzeko, kezkatzeko, kezkak agertzeko edota auzoko berri emateko. Aniztasuna da sarearen logika. Anitza baita sarea bera. Anitza behar duelako, izatez, munduak ere. Pentsamendu bakar eta homogeen antitesia da sarea. Behar luke.

Eta sei segundoro sortzen ari den blog berri horietako bakoitzak informazioa sortzen du. Milioika karaktere, iru-

di eta ideia etengabe. Iturri adina jario, jario etengabea, hori bai. Subjektibotasuna lantzen da. Iritzien joan-etorria. Eta krisia eragin du horrek. Krisia ohiko komunikabideetan. Eta azal nadin hobeto, datuekin: gauza jakina da komunikabide handiak krisian daudela. Audientzien lehiak krisi amaigabe batera eroan ditu. Gero eta esku gutxiagotan daude geratzen diren hedabideak, desagertu ere asko desagertu dira dagoeneko, eta horretan galtzaile nagusia paperezko prentsa da. Ia egunero daukagu desagertutako egunkariren baten berri, gurean ere gero eta maizago heltzen zaigu horrelako albisterik (*El Periódico de Alava* izan zen lehenago, *La Estafeta* izan da berriki). Internetek audientzia kendu die ohiko hedabideei, eta telebistari berari ere —kostata baina— arreta orduak kentzen ari zaio poliki-poliki. Eta objektibotasunaren krisian mugiltzen gara. Jendeak gurago duelako nolabaiteko informazio subjektiboa —blogeak eskaintzen dutena—, ustezko hedabide objektiboek ematen duten *objektibotasuna* baino. Subjektibotasun aktiboaren garaia bizi dugu, iturriak nahi beste ditugu, eta guk geuk sortzen dugu gure iritzi eta balizko objektibotasuna.

AEBetako azken hauteskundeetan, argi bota zuen Howard Dean hautagaiaren kanpaina buruak: *The revolution will not be televised*. Eta arrazoi du horretan Joe Trippik, iraultza ez dute telebistatik emanen. Eragileek kontatuko dute, nor bere bitakoran, bere hedabidean. Esan dugu, *we the media*.

Eta gure artean?

Egia esan, lehen aldia da komunikazioaren azpiegiturari garaiz heltzen dioguna. Etxepare sindromepeko euskaldunak gara gu. Inprenta berandu heldu zitzaigun bezala, horregatik maite dugu horrenbeste *jalgi* berba bera, berandu eta eskas heldu zaizkigu komunikazioaren azpiegiturak oro. Irratia, telebista, Internet. Baina gero eta mundukoagoak garen neurrian, munduaren olatuak gero eta azkarrago hartzeko gai ere bagara. Euskarak, gure kultu-

rak, gure herriak, badute leku bat mundu digital berri honetan. Gutxi batzuen lanari esker, euskara lehen 40 hizkuntzen artean da Interneten. Eta hori ez da mauka, lagunok. Europan ere nekez egongo da lehen 40 hizkuntzen artean mundu errealean, are toki urrunagoan egongo da mundu mailan. Interneten, baina, ari gara, sortzen dugu, eragiten dute batzuek... eta emaitzak hor daude. Software-gintzaren euskaratze prozesua azkartzen ari da, programarik onenak euskaraz ere baditugu —kode irekiaren logika hartu dugunetik batik bat—, Interneten gero eta gehiago argitaratu eta sortzen dugu, eta blogen ezindari ere garaiz eta txukun erantzun diogu euskaraz.

e-blogosfera

Gure e-blogosfera propioa dugu. Euskarazko blogen ekosistematxoa. 200 bat bitakora interesgarritik gora izango da une honetan gure inguruan, Euskal Herrian zein gure mugetatik kanpo —hori ere ahalbidetzen duelako Internetek—. Euskaraz dexente sortzen ari gara. Eta nazioarteko sei segundoak sei egun bilakatzen dira gurean batez beste. Baina astero blog berri bat baino gehiago sortzen ari da gurean, eta ez da gutxi. Denetarik irakur daiteke bitakora hauetan. Kolektiboak dira batzuk, eta norbanakoenak gehienak. Kultura, politika, herrietako berriak, zaletasunak, ideologia, bitxikeriak zein teknologia berriei buruzko gauza handiak eta txikiak irakur daitezke orain. Baita euskaraz ere. Blogetan.

Ohiko hedabideek oraindik gutxi erreparatzen diete bitakorei. Ereportaiak anekdotikoak egin dituzte. Beldur dira kazetari funtzionarioak. Beldur dira ere enpresetako jabeak, eta audientzien lehia sortu du honek, informazioaren iturrien kezka baino. Parte-hartzearen eztabaidari ez zaio errotik heldu. Baina berez etorriko da hori ere. Etorriko delako. Informazioa, iritzia, ideien joan-etorria sortzen ari da blogetatik. Hemen. Eta sortzeko ahalmena lotuta doa era berean beste prozesu batzuekin. Blogintza eta kazetaritza parte-hartzaileak gogoeta eragin behar du;

software berrienen euskaratzea ekarri du horrek, kode irekia mekanismo balekoa da horrelako *software sozialak* euskaraz ere eduki ditzagun. Eta horretan gara, oso une garrantzitsu batean komunikazioari dagokionez.

Euskal prentsaren alde lan asko, pegatina asko eta batzar ordu asko sartutakoak dira hemen zenbait belau-naldi. Pegatinarik gabe, diru gutxirekin eta administrazio kontseilurik gabeko kazetaritza euskalduna ere abian da. Informazioa xede, aniztasuna bidelagun, software libre a tresna eta euskara hizkuntza moderno gisa darabilen sortzaile belau-naldi bat bizi dugu. Adin, sexu eta maila zein ideologia ezberdinetako komunikatzaileak ditugu orain. Profita dezagun unea.

Eta Euskal Herrian bitartean

Eta bitartean, gure artean egunkarietako zuzendariak Madrilerla deitzen dituzte, ETArri elkarrizketak egin edo agiriak plazaratzeagatik. *Gara* egunkaria zelan edo halan berriz ere itxi gura dute. Irrati nazional berri bat martxan da, uhinetatik, Internetetik edo satellite bidez emititzeko asmoarekin. Ipar Euskal Herriko irratiek erreferentzia izaten jarraitzen dute; orain arte lau emisora sortu, mantendu eta aurrera egin ostean, orain Lapurditik Internet bidezko beste proiektu bat abian jarriko dute: *radiokultura.com*, frantsesez eta euskaraz emitituko duen gazte erdaldunentzako egitasmoa, gurera hurbildu daitezten edo. *Argiak* aro berriko 2.000 zenbakia plazaratuko du 25 urteren ostean. Neke eta izerdi askoren osteko 2.000 zenbakia da, ez da gutxi. ETBk kultur programa berri bat eskainiko du gauerdiren batean astero euskaraz zein gaztelaniaz. Kultur programa bat noiz eta uda sartzeaz dagoen honetan. Total, gauzez ez du ia inork ikusiko, eta aitzakia izango dute ikasurte berriarekin parrilan ez sartzeko. Baina guk beti izango dugu zer esan, zer entzun eta zer obeditu. Gure iritziak lau urtean behin balio du. ¶

JAKiN

Tolosa hiribidea, 103-1.C
20018 DONOSTIA
Tel. 943.21.80.92
Fax. 943.21.82.07
jakin@jakingunea.com